

Öğr. Gör. İpek GÖLÜKCÜ
Prof. Dr. Mine TANAÇ ZEREN

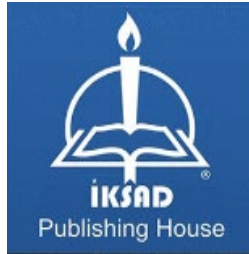
SOMA'DA OSMANLI DÖNEMİ SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ KORUMA SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

**SOMA'DA OSMANLI DÖNEMİ SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ KORUMA
SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

**Öğr. Gör. İpek GÖLÜKCÜ
Prof. Dr. Mine TANAÇ ZEREN**

DOI: <https://www.doi.org/10.5281/zenodo.18142231>

Copyright © 2025 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

Institution of Economic Development and Social

Researches Publications®

(The Licence Number of Publisher: 2014/31220)

TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2025©

ISBN: 978-625-378-549-9

Cover Design: İbrahim KAYA

December / 2025

Ankara / Türkiye

Size: 21x29,7cm

ÖNSÖZ

Bu kitapta yer alan çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mine TANAÇ ZEREN danışmanlığında, Mimarlık Anabilim dalı Restorasyon programında 2019 yılında tamamlanmış olan yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Bu çalışma, Manisa ili Soma ilçesinin Osmanlı dönemine ait sivil mimarlık mirasını belgelemek, mevcut koruma sorunlarını ortaya koymak ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmek amacıyla hazırlanmıştır. Tarihi kent dokusu içerisinde yer alan anıtsal ve sivil mimarlık örnekleri, Soma'nın 15. yüzyıldan günümüze uzanan yerleşim katmanlarıyla birlikte değerlendirilmiş; yapıların özgün mimari özellikleri ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Soma, tipik bir küçük-orta ölçekli Osmanlı yerleşimi olarak, han, hamam, bedesten, cami gibi anıtsal yapılarla çevrili, konut alanlarında Türk ve Rum mimarisinin iç içe geçtiği zengin bir kültürel çeşitliliğe sahiptir. Ancak zaman içinde yaşanan yıkımlar, yanlış müdahaleler ve koruma bilincinin eksikliği, bu değerli mirasın büyük ölçüde tahrip olmasına neden olmuştur.

Bu kitapta, alan araştırmaları, yerinde yapılan incelemeler, fotoğraflama ve tipolojik analizler ışığında Soma'nın tarihî kent merkezindeki yapılar belgelenmiş; Soma'nın kültürel mirası bütüncül olarak ele alınmıştır. Kitap, 2019 yılında yayımlanan tezden üretilmiştir ancak, 2025 yılında yine alana gidilmiş ve çalışmaya konu olan yapılarda geçmiş ile bugün karşılaştırması yapılmıştır. Yapılan bu durum tespitleri sonucunda gerekli olan güncelleştirmeler, tezden farklılaşmak suretiyle, kitaba işlenmiştir. Bu inceleme sonucunda, aradan yıllar geçmesine rağmen yalnızca birkaç anıtsal yapıda restorasyon çalışmaları yürütüldüğü ve geri kalan anıtsal ve sivil mimarlık örneği olan tüm yapıların aynı durumda kaldığı, doku bütününde bir iyileştirme yapılmadığı görülmüştür.

Çalışma, yalnızca bilimsel bir belge olmanın ötesinde, Soma'nın tarihsel kimliğini koruma ve geleceğe aktarma çabalarına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu araştırmanın, yerel yönetimlerin, koruma kurullarının ve kent sakinlerinin farkındalığını artırarak bölgedeki kültürel mirasın korunmasına ve yaşatılmasına katkı sağlamasını temenni ediyorum.

Bu araştırmanın tüm aşamalarında desteklerini esirgemeyen danışmanıma ve çalışmaya katkı sağlayan tüm paydaşlara teşekkür ederim.

Öğr. Gör. İpek GÖLÜKCÜ
Manisa, 2025

İÇİNDEKİLER**Sayfa**

ÖNSÖZ.....i

BÖLÜM BİR – GİRİŞ.....1**BÖLÜM İKİ – SOMA İLÇESİNİN TARİHÇESİ.....1**

2.1 Yerleşimin Tarihsel Gelişim Süreci.....1

2.2 Çalışma Alanında Konumlanan Kültür Varlıkları.....9

2.2.1 Anıtsal Yapılar.....9

2.2.1.1 Emir Hıdır Camii.....9

2.2.1.2 Damgacı Camii.....14

2.2.1.3 Orta Camii.....18

2.2.1.4 Bedesten.....22

2.2.1.5 Çifte Hamam.....25

2.2.1.6 Nafiz Cengiz Han.....28

2.2.1.7 Sabri Balcı Hanı.....31

2.2.2 Sivil Mimarlık Yapıları.....35

BÖLÜM ÜÇ – ÇALIŞMA ALANININ MEVCUT DURUMU35

3.1 Çalışma Alanının Mevcut Durumu.....35

BÖLÜM DÖRT – KENTSEL SİT SINIRI İÇERİSİNDE KONUMLANAN GELENEKSEL KONUTLARIN MİMARİ ÖZELLİKLERİ.....48

4.1 Parsel Düzeni.....48

4.2 Plan Kurgusu.....52

4.2.1 Türk Konutu Plan Tipolojileri.....52

4.2.1.1 28 Envanter Numaralı Konut.....53

4.2.1.2 29 Envanter Numaralı Konut61

4.2.1.3 38 Envanter Numaralı Konut68

4.2.1.4 11 Envanter Numaralı Konut74

4.2.2 Rum Konutu Plan Tipolojileri.....81

4.2.2.1 2 Envanter Numaralı Konut82

4.2.2.2 51 Envanter Numaralı Konut90

4.3 Taşıyıcı Sistem ve Malzeme.....95

4.4 Cephe Kurgusu.....96

4.4.1 Giriş Tipleri ve Kapılar.....96

4.4.2 Pencereleler.....99

4.4.3 Cumbalar ve Çıkmalar.....101

4.4.4 Cephenin Mimari Öğeleri.....102

4.4.4.1 Silmeler.....102

4.4.4.2 Söveler.....104

4.4.4.3 Parmaklık ve Kafesler.....106

4.4.4.4 Kepenkler.....108

4.4.4.5 Üçgen Alınlık.....109

4.4.4.4 Eli Böğründeler / Metal Payandalar.....110

BÖLÜM BEŞ – ALANDA TESPİT EDİLEN KORUMA SORUNLARI VE SORUNLARI İLİŞKİN ÖNERİLER.....111

5.1 Yapı Ölçeğinde Tespit Edilen Koruma Sorunları.....111

5.1.1 İnsan Kaynaklı Bozulmalar.....111

5.1.2 Koruma Kararlarının Geç ve Yetersiz Alınmasından Kaynaklanan Sorunlar.....115

5.2 Doku Ölçeğinde Tespit Edilen Koruma Sorunları.....118

5.2.1 İmar Uygulamalarından Kaynaklanan Sorunlar.....118

5.2.2 Terk Sorunu.....	120
5.2.3 Koruma Kararlarının Yetersiz Olmasından Kaynaklanan Sorunlar.....	121
5.3 Yapı Ölçeğinde Üretilen Çözüm Önerileri.....	122
5.3.1 İnsan Kaynaklı Koruma Sorunlarına İlişkin Öneriler.....	122
5.3.2 Koruma Kararlarının Geç ve Yetersiz Alınmasından Kaynaklanan Sorunlara İlişkin Öneriler.....	123
5.4 Doku Ölçeğinde Üretilen Çözüm Önerileri.....	124
5.4.1 İmar Uygulamalarından Kaynaklanan Koruma Sorunlarına İlişkin Öneriler.....	124
5.4.2 Terk Sorununa İlişkin Öneriler.....	124
5.4.3 Koruma Kararlarının Yetersiz Olmasından Kaynaklanan Sorunlara İlişkin Öneriler.....	125
5.5 Alanın Yaşatılmasına Yönelik Kentsel Tasarım Önerisi.....	127
BÖLÜM ALTI – SONUÇ.....	135
KAYNAKLAR.....	136
EKLER.....	138
Ek 1: Soma'da yıllara göre tescillenmiş kültür varlıkları.....	138

1.GİRİŞ

Osmanlı kent dokusu, yalnızca anıtsal yapılarıyla değil, gündelik yaşamın izlerini taşıyan sivil mimarlık örnekleriyle de geçmişin sosyo-kültürel yapısını anlamamıza imkân veren önemli bir miras niteliğindedir. Bu miras, toplumsal ilişkilerin, üretim biçimlerinin ve yaşam kültürünün mekâna yansıdığı somut bir tarih kaydı olarak değerlidir. Ancak hızlı kentleşme, yanlış restorasyon uygulamaları ve bilinç eksikliği nedeniyle Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi bu değerli doku da kaybolma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Soma, bu bağlamda tipik bir küçük-orta ölçekli Osmanlı yerleşimi olarak, hem tarihsel hem de mekânsal açıdan önemli bir örnek teşkil eder. 15. yüzyıldan itibaren gelişen yerleşim yapısı, ticaret yolları üzerinde oluşan çekirdek merkez ve çevresinde şekillenen Türk ve Rum konut dokuları ile çok katmanlı bir kültürel peyzaj oluşturmuştur. İlçede yer alan han, hamam, bedesten, cami gibi anıtsal yapılar, bu merkezde oluşan sosyal ve ekonomik hayatın göstergeleridir. Buna karşılık, kentin karakterini esasen belirleyen öğeler, mahalle ölçeğinde biçimlenmiş geleneksel konut dokusudur.

Ne var ki, Soma'daki bu tarihî sivil mimarlık örnekleri günümüzde önemli bir tehdit altındadır. Zaman içinde yaşanan depremler, yangınlar, ekonomik dönüşümler ve yerel yönetim politikalarının yetersizliği, kent dokusunun özgünlüğünü zedelemiştir. Geleneksel konutların bir kısmı bakımsızlık nedeniyle yıkılmış, bir kısmı da yanlış onarım uygulamalarıyla mimari kimliğini kaybetmiştir. Bu süreç, yalnızca fiziksel bir yitim değil, aynı zamanda toplumsal belleğin de zayıflamasına yol açmaktadır.

Bu kitap, Soma'da Osmanlı dönemi sivil mimarlık mirasının belgelenmesi, korunması ve yeniden değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Alan araştırmaları, fotoğrafla belgeleme ve mimari tipoloji çalışmalarıyla kentteki tarihî dokunun mevcut durumu ortaya konulmuş; yapı ve doku ölçeğinde tespit edilen bozulmalar sistematik biçimde sınıflandırılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, hem fiziksel hem yönetsel düzeyde uygulanabilir koruma stratejileri geliştirilmiştir.

Çalışmanın temel hedefi, Soma'nın tarihî kimliğini oluşturan sivil mimarlık mirasının gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik bir farkındalık yaratmak ve koruma politikalarına yerel bir perspektif kazandırmaktır.

2. SOMA İLÇESİNİN TARİHÇESİ

Bu bölümde tipik bir küçük-orta ölçekli Osmanlı kenti olan Soma ilçesinin ilk yerleşim tarihi olduğu düşünülen 15. yüzyıldan günümüze şekillenen yerleşim katmanları deşifre edilecektir. Daha sonra, 'Yerleşimin Tarihsel Gelişim Süreci' bölümünde yer verilen, tarihi dokudan günümüze ulaşan anıtsal yapıların tanımlamaları yapılacaktır. Dokuda bulunan bu anıtsal yapılarla birlikte alanda 17-18-19. yüzyılların mimari özelliklerini yansıtan nitelikli sivil mimarlık örnekleri de bulunmaktadır. Bölüm 4' te detaylıca yer verilecek olan sivil mimarlık örneği yapılara bu bölüm içerisinde de ana hatlarıyla değinilecektir.

2.1 Yerleşimin Tarihsel Gelişim Süreci

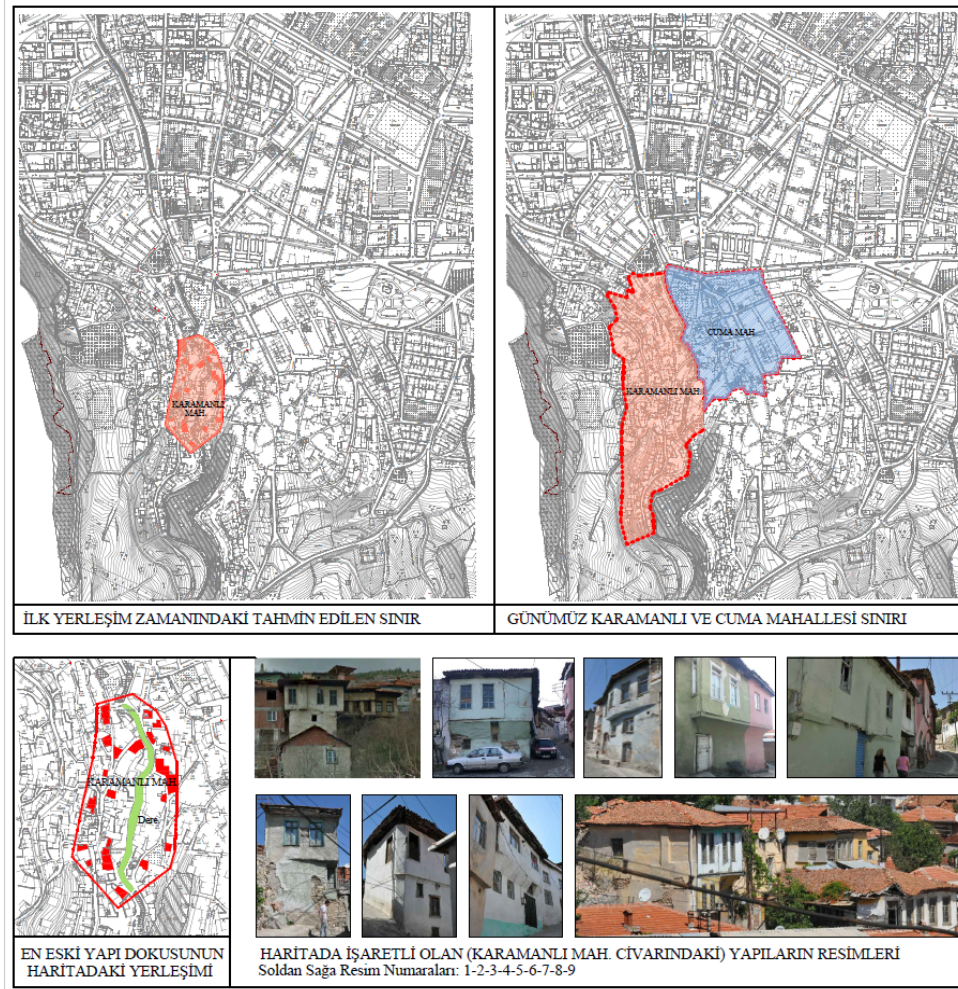
Soma civarının ilk yerleşim yeri olduğu bilinen tarihi M.Ö. 185' e kadar dayandığı düşünülen Darkale'nin (Tarhala), Bergama Krallığı (Kral Eumenes II) döneminde kentin bir merkez köyü olarak kurulduğu ve Bergama'nın doğudan gelecek saldırılara karşı savunmasında önemli bir 'karakol' yerleşmesi olduğu kaynaklarda belirtilmektedir (Kutlusoy, 1971). Yerleşimin isminden anlaşılabileceği üzere, konumu da (Dağlar arasında saklı, kale gibi yüksektir.) savunma amaçlı kurulmaya elverişlidir. Darkale'nin birçok eski kaynakta geçen, sıcak suları ile ün salmış eski *Gharma* kasabasının bulunduğu yer civarında kurulduğu tahmin edilmektedir (Kutlusoy, 1971).

Uzun yıllar boyunca çatışma altında kalan Darkale, Bergama Krallığı ve Bizans Dönemi sonrasında 1194 yılında Selçuklu topraklarına katılmış, 1336 yılında da Osmanlı idaresine geçmiştir. Osmanlı idaresine geçtikten sonra bir süre 'sancak merkezi' olan Darkale, Soma civarında 15-16. yüzyıla kadar ilçe merkezi olmuştur (Karadağ, 2005).

15. yüzyıl civarında dağ yamacında yaşayan Darkale yerlileri, Akhisar-Bergama hattı arasındaki ticari transit yollara yakın durumda olmak, yetiştirdiklerini ürünleri satmak gerekçeleriyle Tarhala deresinden aşağıya, düzlüğe doğru göç etmeye başlamış olmalıdırlar. Böylece Soma'nın bugün bilinen tarihi merkezinin sınırlarını çok net belirleyemediğimiz bir yerde, göç sonucu kurulduğu ve bu yerleşimin 15. yüzyıl civarlarına kadar dayandığı düşünülmektedir. Darkale'nin aşağısında, Tarhala Deresi devamında bulunan Cuma Mahallesinde bu tarihlere dayanan bir ticaret yapısı (Bedesten) olması ve Soma'nın 15-16. yüzyıl tarihlerinde Bakırçay havzasının önemli hububat merkezlerinden olması (Günay, 2015) bu fikri desteklemektedir. Emecen (2006), 'Tarihin İçinde Manisa' adlı eserinde de 1575-1578 seneleri arasında İstanbul için Soma'dan zahire alımı yapıldığını belirtmiştir (Emecen, 2006, s. 177). Kutlusoy'un kitabında aktardığı bir rivayete göre de; 1487'de Fatih Sultan Mehmet, Karamanoğulları Devleti'ni ortadan kaldırıp Karaman'ı Osmanlı Devleti vilayeti haline

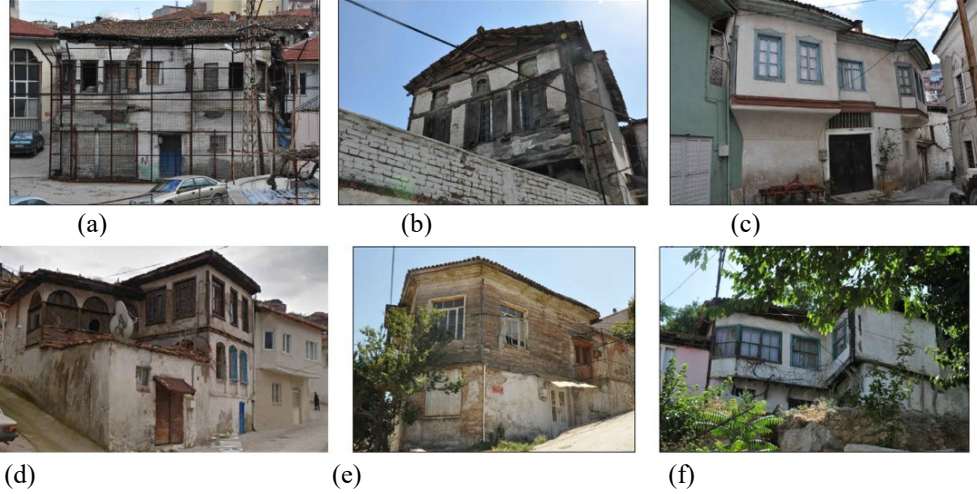
getirince buradan göç eden bazı aileler Soma'ya gelerek bugünkü 'Karamanlı' Mahallesi adı verilen yere yerleştikleri ve mahallenin adını bu sebeple aldığı söylenmektedir (Kutlusoy, 1971.) (Şekil 2.1). O dönem bağlamında tam olarak ne kadar bir alan içerisine yerleştikleri bilinmese de günümüz Karamanlı Mahallesi sınırları içerisinde tarihi yerleşim dokusuna sahip konutların zemin katlarının yüksek sağır yığma taş duvarlardan, üst katlarının ahşap karkas yapım sisteminden oluşan, ½ oranında dikdörtgen ahşap pencere, geniş ahşap saçaklı yapılar olduğu düşünülmektedir (Şekil 2.2'deki resimler). Üst katlarında ahşap payandalarla destekli çıkmalar, sofalar ve bunların üzerini örten geniş ahşap saçaklı erken dönem yapıları görülebilen, mahallenin genişlediği kısımlarda cumbalı, kapı ve pencere kenarlarında taş söve bulunan, zeminde metal, üst katında ahşap kepengi olan iki katlı yığma taş yapılar da görülmektedir. Suraiya Faroqi'nin "Osmanlı'da Kentler ve Kentliler" kitabında yer alan çalışmalara göre; Soma, 1520-1540' lardaki Anadolu kent dağılımı haritasında yer almazken, 16. yüzyılın ikinci yarısındaki Anadolu kasabaları adlı haritada yer almaktadır. Haritada kent 400-999 vergi mükellifleri ve pazaryeri bulunan bir kasaba olarak (Bu da genellikle 3000-5000 arası nüfusa tekabül etmektedir.) gösterilmiştir. Kitapta 16. yüzyılın başında köy olan yerleşimlerin haritada gösterilmediği, genellikle yüzyılın başında köy olanların, ikinci yarısında kasabaya dönüştüğü belirtilmiştir (Faroqi, 1993). Bir yerin kasaba olarak nitelendirilebilmesi için; cami ve müstemilatı, okul (Sıbyan mektebi ve medrese), meydan, çarşı, pazar, dükkan gibi özel iş yerlerinin varlığı, hamam, kaplıca gibi umumi temizlik ve sağlık tesislerinin bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla tahmini 15. yüzyıl ile 16. yüzyılın ikinci yarısı arasında köy yerleşiminden daha büyük olmayan ilçenin, 16. yüzyılın sonunda bu yapılara sahip olduğu düşünülmektedir. Bu kasabanın tarihi merkezinin de o dönemde; hem Cuma camisinin, caminin medresesinin, hem ticari merkez donatılarının (Çarşı, dükkan ve bedesten), hem de hamamın bulunduğu Cuma Mahallesi kaydı görülmektedir.

15. yüzyıla ilişkin kaynakların sayıca az olması nedeniyle bu tarihlere ilişkin çok fazla gelişme bilgisi bulunamazken; 16. yüzyılda Anadolu kentlerinde kuvvetli bir nüfus artışının meydana geldiği bilinmektedir (Faroqi, 1993). Anadolu kentlerinde meydana gelen nüfus artışı Soma özelinde de kendini göstermiştir; 16. yüzyılın başında kaza merkezi olan Tarhala (Darkale), 8195 kişinin yaşadığı, "Soma" ve "Hisaraltı" Mahalleleri olmak üzere iki "nefs"e sahip olan bir yerleşimdir. 16. yüzyılın ikinci yarısında (1573) ise Tarhala kazasının nüfus artışı ve iskan açısından geçirmiş olduğu hızlı değişim kayıtlarda görülmektedir (Günay, 2015). 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılda Soma'nın geçirdiği bu değişim Osmanlı Devleti bürokratik kayıtlarında da gözlemlenmektedir. 17. yüzyılda (1697) Nefs-i Soma'da (Soma'nın içinde), mahallelerin genişlemesiyle "Cami-i Şerif (Cuma)", "Karamanlı" ve "Samsacı" Mahalleleri'nin bulunduğu toplam 719 neferlik bir vergi nüfusu kaydedilmiştir. 17. yüzyılda (1603/4) Manisa Şer'iye Sicillerinde "Tarhala kazasına tabi Nefs-i Soma" yerine "Kaza-i Soma" ve kadı listelerinde de "Tarhala kadısı" yerine "Soma kadısı" ifadelerinin yer alması (Soma'nın Tarhala'dan idari olarak ayrılması ve aynı yerleşim statüsüne ulaşması) bu gelişmeyi doğrular niteliktedir (Günay, 2015).

Şekil 2.1: Karamanlı Mahallesi'nin ilk kurulduğu sınır, günümüz sınırı ve tespit edilen en eski yapıları

Soma kent merkezinin en eski mahallelerinden olan Cuma Mahallesi'ndeki tarihi ticari merkezde yer alan bedesten, Sanat Tarihçisi Murat Çerkez'in aktarımına göre (Acun, 2013, s. 411) 15. yüzyıla ait bir eser olabilir, fakat bedestenlerin ticaretin geliştiği yerlerde, devrin şehircilik anlayışı ve gereksinimlerine bağlı bir sosyo-ekonomik sonuç halinde ortaya çıktıkları düşünülürse (Cezar, 1985) 15. yüzyıl civarlarında yeni yerleşim yeri haline gelen Soma'da bedestenin 16. yüzyıl civarlarında inşa edilmiş olabileceği bilgisi de göz önünde tutulmalıdır. Defterlere yansıyan imar faaliyetlerinden; 16. yüzyılın ilk yarısında Soma Mahallesi'nde bir cami (Emir Camii) ile iki mescid (Orhan Beğ ve Yusuf V. Bazarlu) kaydedilmiştir (Günay, 2015). Bedestenin hemen yanında yer alan cami, Türk şehirlerinde cami ile ticaret yerinin birbiri ile çok yakınlık içinde olması örneğini göstermektedir. Soma kazasında caminin vakfından bir hamam yapıldığı bilinmektedir (Günay, 2015). Dolayısıyla 16. yüzyılın sonunda Soma'da konutların bulunduğu Karamanlı Mahallesi ile ticari merkezin bulunduğu Cuma Mahallesi'nin olduğu düşünülmektedir. Emir Hıdır Camii, bedesten ve çifte hamamın bulunduğu Cuma Mahallesi'ndeki geçmişten günümüze ulaşan konut dokusu genellikle Türk evi özelliklerini yansıtmaktadır (Şekil 2.2). Yunan işgalinde kentin doğu kısımları yanmış olsa da birçok nitelikli tarihi yapı mevcutta bulunmaktadır. Zemin kattaki uzun sağır yığma taş veya tuğla duvarların üstünde petek pencere, çıkmaların bulunduğu, geniş ahşap saçaklı ahşap karkas yapılar bulunduğu bilinmektedir. Organik sokak dokusuyla şekillenen mahallede, kimi yapılarda yüksek bahçe duvarıyla çevrili avlular bulunmaktadır (Şekil 2.2 (b), (d)). Yazlık ve kışlık, haremlik ve selamlık bölümleri bulunan bu avlulu yapılar iki veya üç katlı olarak görülebilmektedir. Dış, açık sofalı plan tipinin görüldüğü yapılarda sofanın açık tarafı genellikle mahremiyet açısından kemerli ahşap kafeslerle kapatılmıştır (Şekil 2.2 (d)).

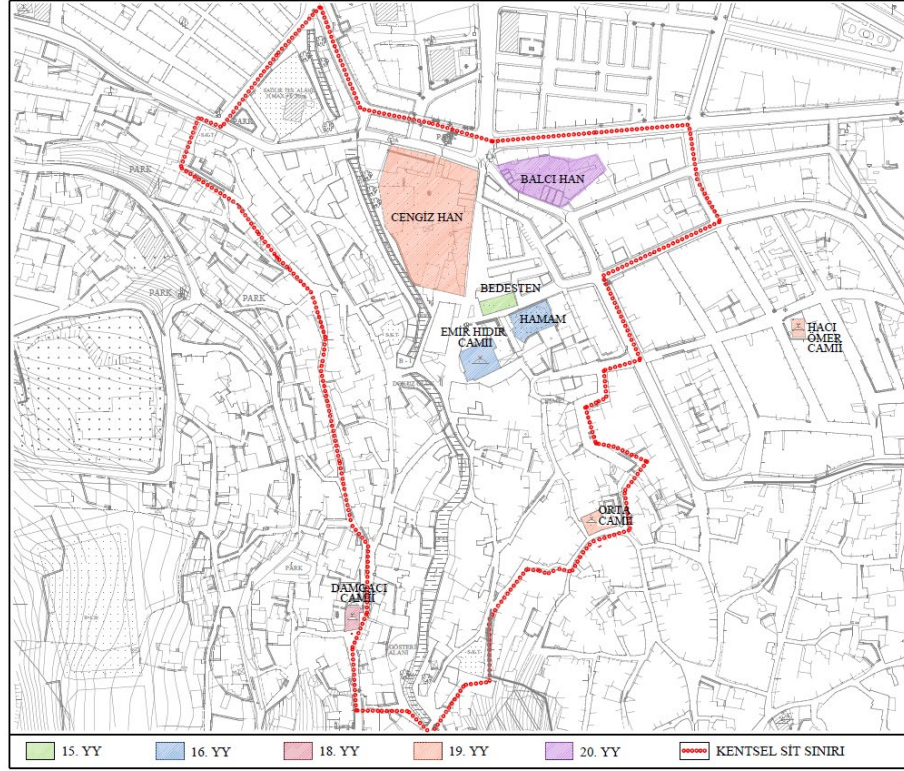

Şekil 2.2: (a), (b), (c), (d), (e), (f). Cuma Mahallesi'ndeki konut dokusundan resimler (Kişisel arşiv, 2017)

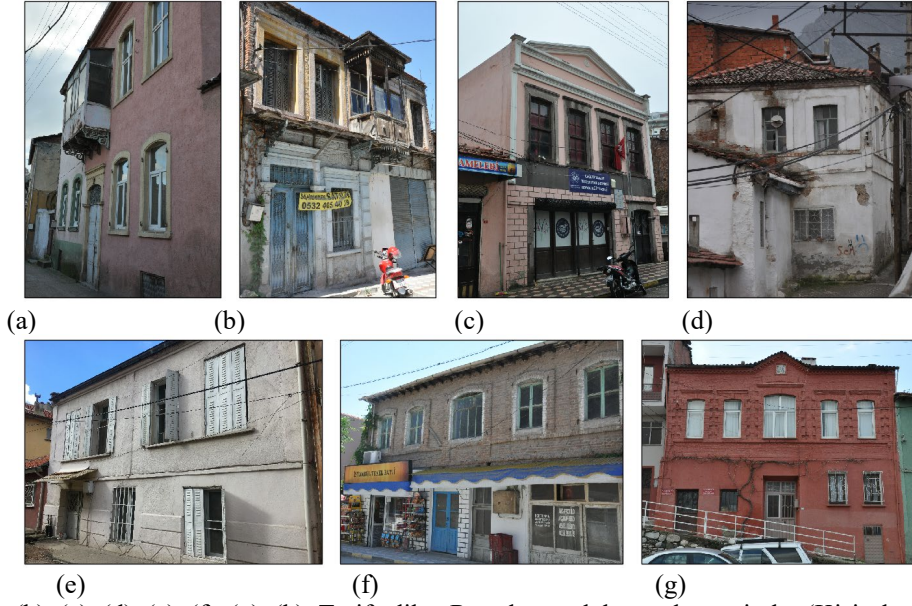
18. ve 19. yüzyıla gelindiğinde ise yapı ölçeğindeki kayıtlardan başka yerleşim dokusuna ilişkin bir bilgi bulunamamaktadır (Şekil 2.3). Ancak Hamidiye Mahallesi'nin bir kısmı, Namazgah Mahallesi'nin Hamidiye Mahallesi'ne yakın olan kısımları¹ ve Cuma Mahallesi'nin doğu kısmında Rum konutlarının yoğunlaştığı görülmektedir. 19. yüzyıl konutlarına benzer nitelikte olan ticaret bölgesine yakın yerde bulunan bu yapıların bulunduğu bölgenin 19. yüzyıl yerleşimi olduğu düşünülmektedir. Bu yapılar bodrum+1 veya 2 katlı, yığma tuğladan yapılan, pencere kenarları söveli, çatı altında taş/tuğla silmelerin bulunduğu, bahçeli, yan kolda veya ortada sofası bulunan plan tipine² sahip yapılardır (Şekil 2.4 (e)). 19. yüzyılın sonunda (1891 yılı) Türk ve Rum mahalleleri olarak yerleşim ayrımının net görüldüğü merkezde 900 hane, 5142 Müslüman ve Müslüman nüfusunun on altıda biri kadar da (350 civarı kişiye tekabül eder.) gayrimüslim (Rum) nüfusu olduğu bilinmektedir (Cavid, 2010). Gayrimüslimler içerisinde adli teşkilatlanmada, eğitim alanında ve idari yapıda çalışanlar bulunurken, ticaret ile uğraşanların yoğunlukla tütün yetiştiriciliği, bakkallık, terzilik, kürkçülük, ayakkabıcılık, kasaplık, kahvecilik yaptığı Samet Arıcıoğlu'nun 'Osmanlı Döneminde Soma' isimli kitabında görülmektedir (Arıcıoğlu, 2014).

¹ Bahsedilen mevkii Ulupınar'dır. Halk arasında Muhacir (Helen muhacirleri) Mahallesi olarak da söylenir.

² Sokağa açılan giriş kapısı ardından başlayan sofa, yanlarda ikişer oda sıralanarak arka bahçeye çıkış kapısına kadar gider. Sofalı plan ayrımına göre iç sofalı plan tipine girmektedir.

Şekil 2.3: Tarihi kent merkezindeki anıtsal yapıların yapılış dönemleri

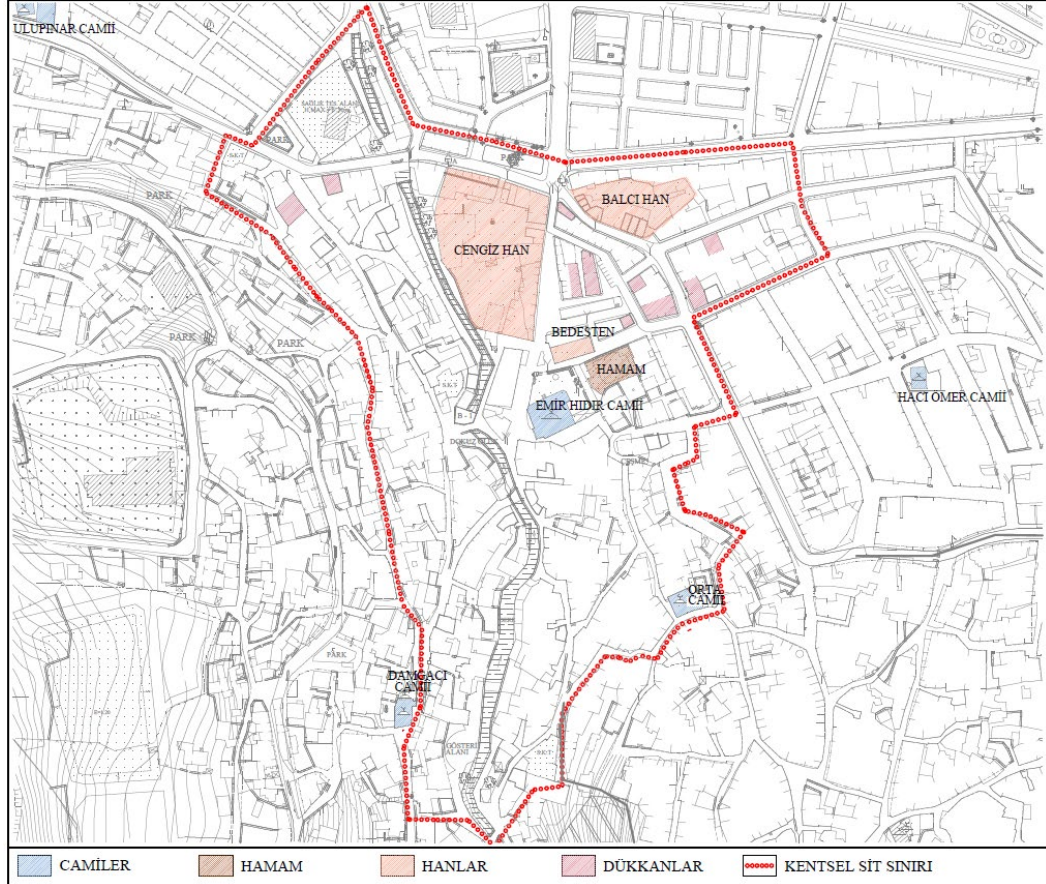
Şekil 2.4: (a), (b), (c), (d), (e), (f), (g), (h). Tarif edilen Rum konut dokusundan resimler (Kişisel arşiv, 2017)

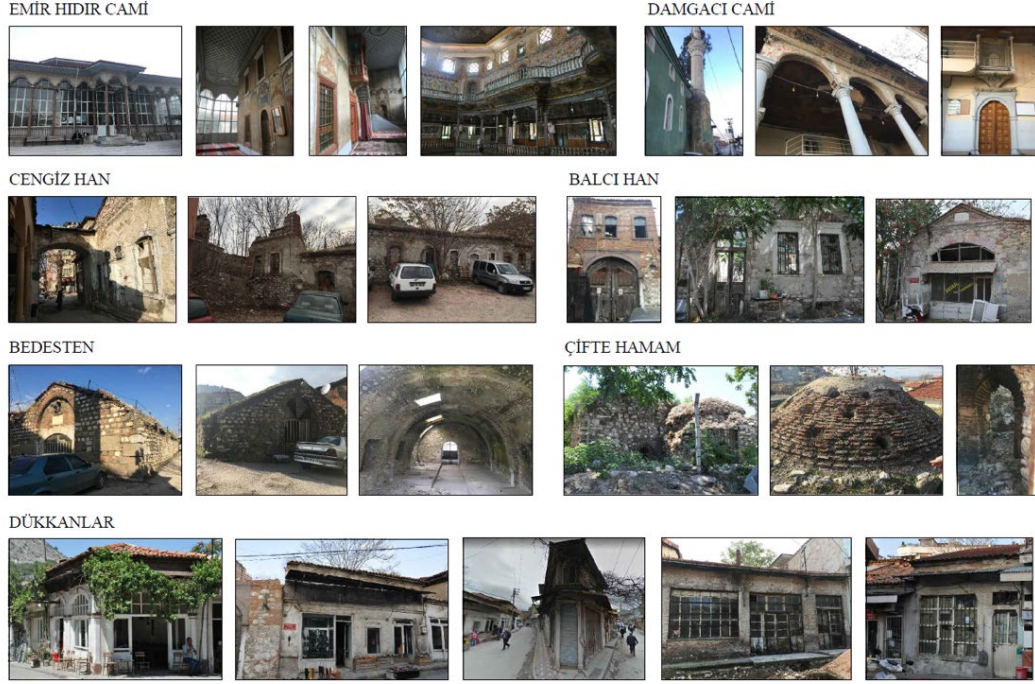
Cavid'in verdiği bilgilerde, 19. yüzyılın sonunda ilçede; 1150 hane, 278 dükkan, 6 cami, 3 İslam mektebi, 1 Rum mektebi³, 4 hamam, 5 han, 5 medrese ve 1 Rum kilisesinin⁴ olduğu görülmektedir (Cavid, 2010). (Bu kayıtlardan geriye kalan yapılar Şekil 2.5' te işaretlenmiştir.) Günümüze ulaşamayan Rum kilisesi, Rum

³ Namazgah Mahallesinde 1922 tarihine kadar bir Rum erkek mektebi olduğu bir dönem Soma Kaymakamlığı yapan İhsan Kutlusoy'un aktarımlarından bilinmektedir. Bu mektep 'Dimnikon' isimli bir rüştiye mektebidir (Arıcıoğlu, 2014). Mektep; Soma'nın Yunan işgalinden kurtulmasından sonra kız mektebine çevrilerek, İsmet Paşa Mektebi adını almıştır. Günümüze ulaşamayan yapının konumunun bugünkü Zübeyde Hanım Caddesindeki sağlık ocağı civarında olduğu tespit edilmiştir.

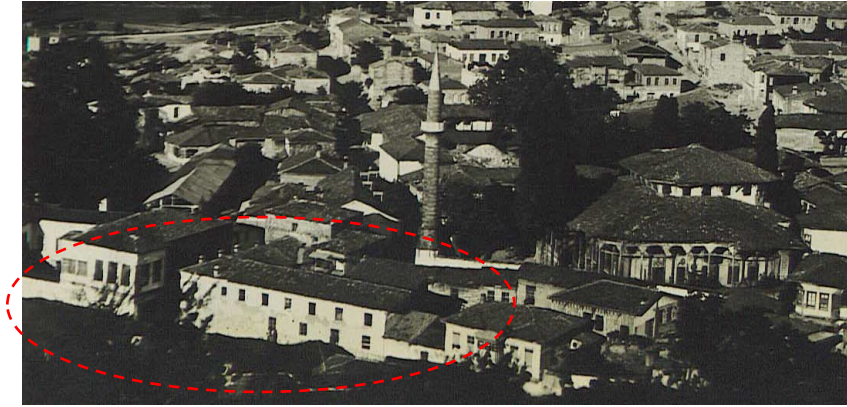
⁴ Günümüze ulaşamayan kilisenin dokudaki konumuna ilişkin yapılan literatür araştırmaları sonucunda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

mektebi, (3 adet) hamam, (2 adet) han yapılarının ilçenin geçirdiği büyük yangınlar ve depremler sonucu yıkılmış olabileceği düşünülmektedir (1919 yılındaki 6,9 şiddetindeki depremde 16.000 yapının yıkıldığı bilinmektedir (Arıcıoğlu, 2014)). Uzun zaman önce yitirilen bu yapıların çoğunun yeri tespit edilememiştir. Yalnızca Soma Belediyesi'nin araştırma raporuna göre günümüzde Emir Hıdır Camii'nin yanındaki beş katlı apartman yapısı yerinde eskiden bir han yapısının olduğu bilinmektedir (Şekil 2.6). Yapılan sözlü tarih araştırmalarına göre (1933 doğumlu Hasbi Gölükcü); adı Çukur Han olan yapıda pamuk ticareti yapıldığı, avlusunda şehir içi ve dışından gelen insanların hayvanlarını bağladıkları yerlerin olduğu ve çevresindeki diğer hanlar (Cengiz Han, Balcı Hanı) kadar büyük bir yapı olmadığı tespiti yapılmıştır. Çukur Han'ın adını yol kotundan aşağıda bulunması ve merdivenle inilmesi sebebiyle aldığı öğrenilmiştir.

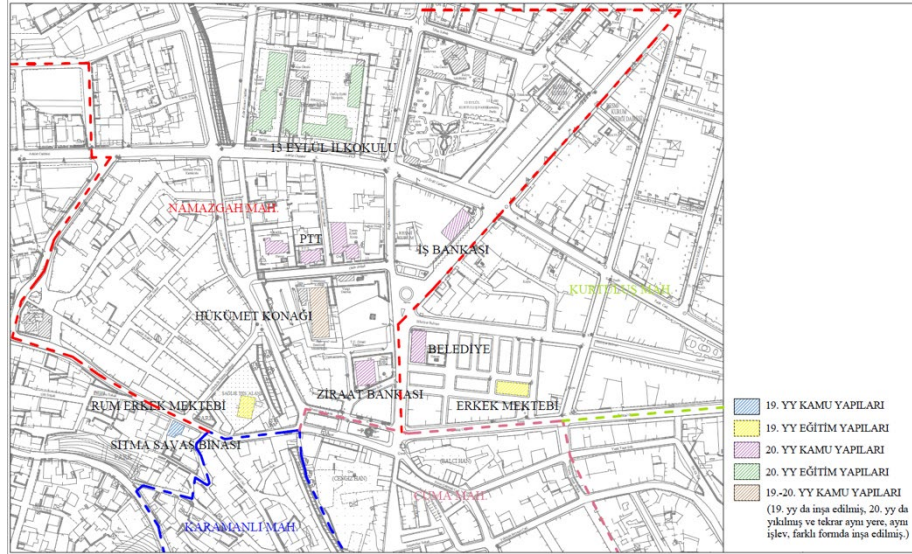

Şekil 2.5: Aydın vilayet salnamesinde kayıtlı olan tarihi yapılardan günümüzde kalanların yerleri ve resimleri

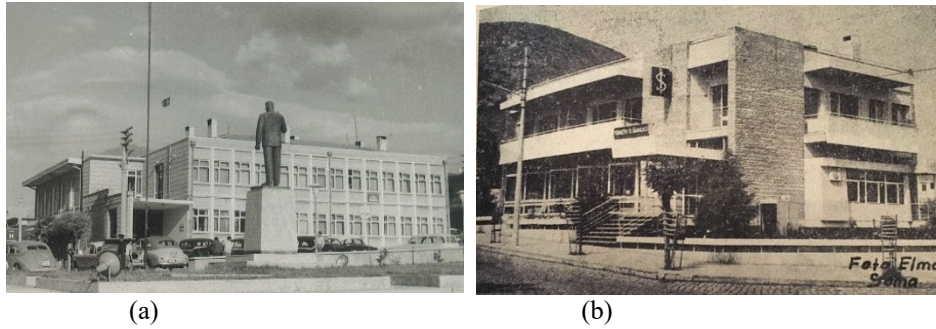

Şekil 2.6: 1945 yılında çekilmiş Emir Hıdır Camii çevresinin fotoğrafı (Resmin aşağı ortasında bulunan yapının han yapısı olduğu aktarılmıştır.) (Soma Belediyesi arşivi)

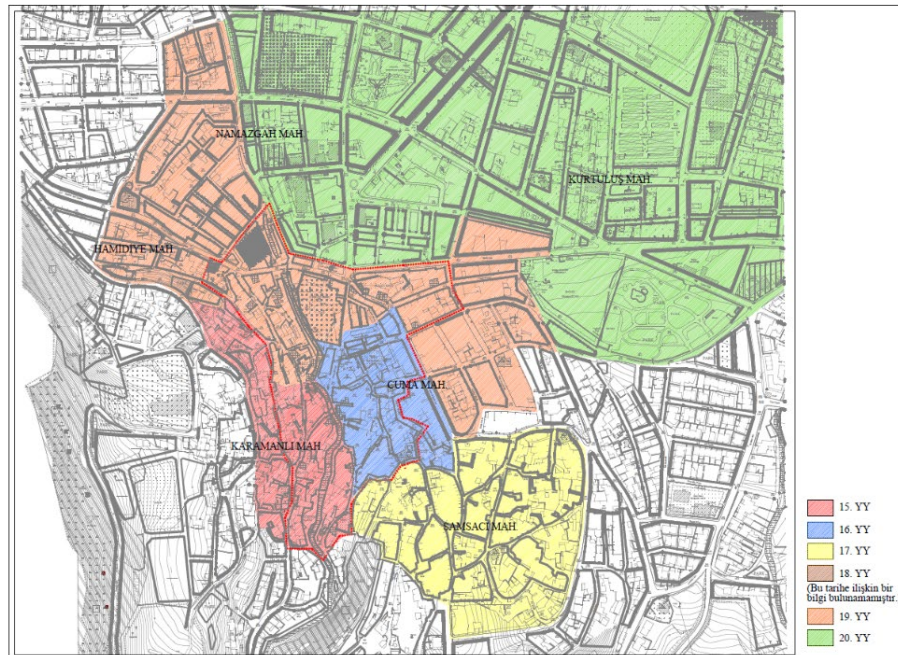
Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde; bu dönem yapılarının daha çok Namazgah Mahallesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu zaman periyodunda ülkede yaşanan idari ve ekonomik gelişmeler sonucunda, kentlerde bu gelişmelerin getirdiği birimlerin (belediye binası, kamu binaları, milli bankalar gibi.) konumlandırıldığı yeni merkezler oluşmaya başlamıştır (Özgün, 2008). Soma'daki bu birimleri içeren yeni merkezin de Namazgah Mahallesinin güneyinde geniş bir meydan etrafında inşa edildiği görülmektedir (Şekil 2.7). Kamu kurumlarının yanı sıra yakın çevrede Cumhuriyet Dönemi konut mimarisi özelliklerini yansıtan yapılar da bulunmaktadır. Meydanda bulunan özgün mimari biçimlenişi ile üretilmiş belediye binası ile İş Bankası geçtiğimiz yıllarda 'gelişen dönemin yeni şartlarına cevap veremeyecek durumda olmaları gerekçesiyle' yıkılarak yerlerine yeni binalar yapılmıştır (Şekil 2.8 (a)). Banka binalarından da yalnızca Ziraat Bankası'nın ilk yapıldığı dönemdeki yapısını koruduğu görülmektedir.

Şekil 2.7: 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl ilk yarısına ait kamu ve eğitim yapılarının yerleri (Rum Erkek Mektebi ile Erkek Mektebi günümüze ulaşmadığı için yerleri; o dönemdeki yerini gören kişilerce anlatıldığına göre işaretlenmiştir.)

Şekil 2.8: a) Cumhuriyet Dönemi sonrasında günümüze ulaşamayan Belediye binası (Soma Belediyesi arşivi), b) İş Bankasının resmi (Kutlusoy, 1971)

Şekil 2.9: Yüzyıllara göre tahmini tarihi kent merkezi yerleşim katmanları

19. yüzyılın ikinci yarısından önceki zamanlarda bölgede eğitim daha çok öğretmenlerin yaşadığı evlerde veya camilerin bahçelerindeki medreselerde verilirken (Kutlusoy, 1971), 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kentte mektepler kurulmaya başlanmıştır. Bu tarihlerdeki mekteplerden bilinenlerinin; İstiklal Caddesi, Mehmet Akif Caddesi civarlarında (Cuma Mahallesi ile Kurtuluş Mahallesi arası ve Karamanlı Mahallesi ile Namazgah Mahallesi arasındaki alanlarda) bulunduğu bilinmektedir (Erkek Mektebi, Kız Mektebi, Rum Erkek Mektebi gibi.). Cumhuriyetin ilanı ve hemen sonrasındaki okulların kurulduğu yerlere bakıldığında ise Namazgah Mahallesinin yukarı kısımlarında olduğu görülmektedir (13 Eylül İlkokulu gibi). Böylece hem kamu yapılarına bakıldığında hem de eğitim yapılarına bakıldığında kentin genişlemesi ve merkezin kayması durumu net olarak görülmektedir (Şekil 2.7).

Bu dönemlerden sonra ilçede, 20. yüzyılın ikinci yarısında işlenerek büyük geçim kaynağı haline gelen linyit ve enerji nedeniyle dış göç alınarak çok yoğun nüfus artışı meydana gelmiştir. Böylece kentin çeperi genişleyerek yeni mahalleler kurulmuştur (Şekil 2.9). Yeni kurulan mahallelerden; Kurtuluş Mahallesinin 1946 (Şekil 2.10), İstasyon Mahallesinin ise 1957 yılında kurulduğu bilinmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısında Karamanlı Mahallesinde 142, Samsacı Mahallesinde 572, Cuma Mahallesinde 479, Namazgah Mahallesinde 573, Hamidiye Mahallesinde 156 ve Kurtuluş Mahallesinde 1598 konut olduğu bilinmektedir (Kutlusoy, 1971, s 302).

Şekil 2.10: Cumhuriyet Dönemi sonrası kurulan Kurtuluş Mahallesinde bulunan Cumhuriyet Dönemi sonrası yapı örnekleri (Kişisel arşiv, 2017)

2.2 Çalışma Alanında Konumlanan Kültür Varlıkları

Bu bölümde, yukarıda tarihsel süreçteki gelişim serüveni aktarılan tarihi dokunun günümüze taşınabilen tarihi yapıları, anıtsal ölçekli yapılar ve sivil mimarlık yapıları olarak iki başlık altında aktarılacaktır.

2.2.1 Anıtsal Yapılar

Bu bölümde Bölüm 2.1’de anlatılan eski ticari merkezde bir arada bulunan Emir Hıdır Camii, Bedesten, Çifte Hamam, Nafiz Cengiz Han ve Sabri Balcı Han yapıları ile ticari merkezi saran tarihi konut alanında bulunan Orta Camii ve Damgacı Camii yapılarının tanımlamaları yapılacaktır.

2.2.1.1 Emir Hıdır (Çarşı) Camii

Halk arasında ‘Çarşı Camii’ olarak bilinen Emir Hıdır Camii’nin adı literatürdeki bazı kaynaklarda ‘Emir Hızır Camii’ olarak geçmektedir. Cuma Mahallesi’ndeki ticari merkezde yer alan cami, Kazım Karabekir Caddesi ile Katipoğlu Sokak’ın kesişiminde konumlanmaktadır.

Caminin yapılış tarihi, yapının kuzey cephesinde (Şekil 2.12) yer alan kitabeden okunduğu üzere (Şekil 2.13) H. 1206/M. 1791-92 dir. Kitabede yer alan (Latin harflere çevrilince);

Zehî itmâm olub câmi’ bi-hamdi’llâhi ve’l minneti

Fel ey mü’min kılub farzı hemen terk eyleme sünneti

Güzel hayrât için mâlın idüb min bezli Süleymân Beğ

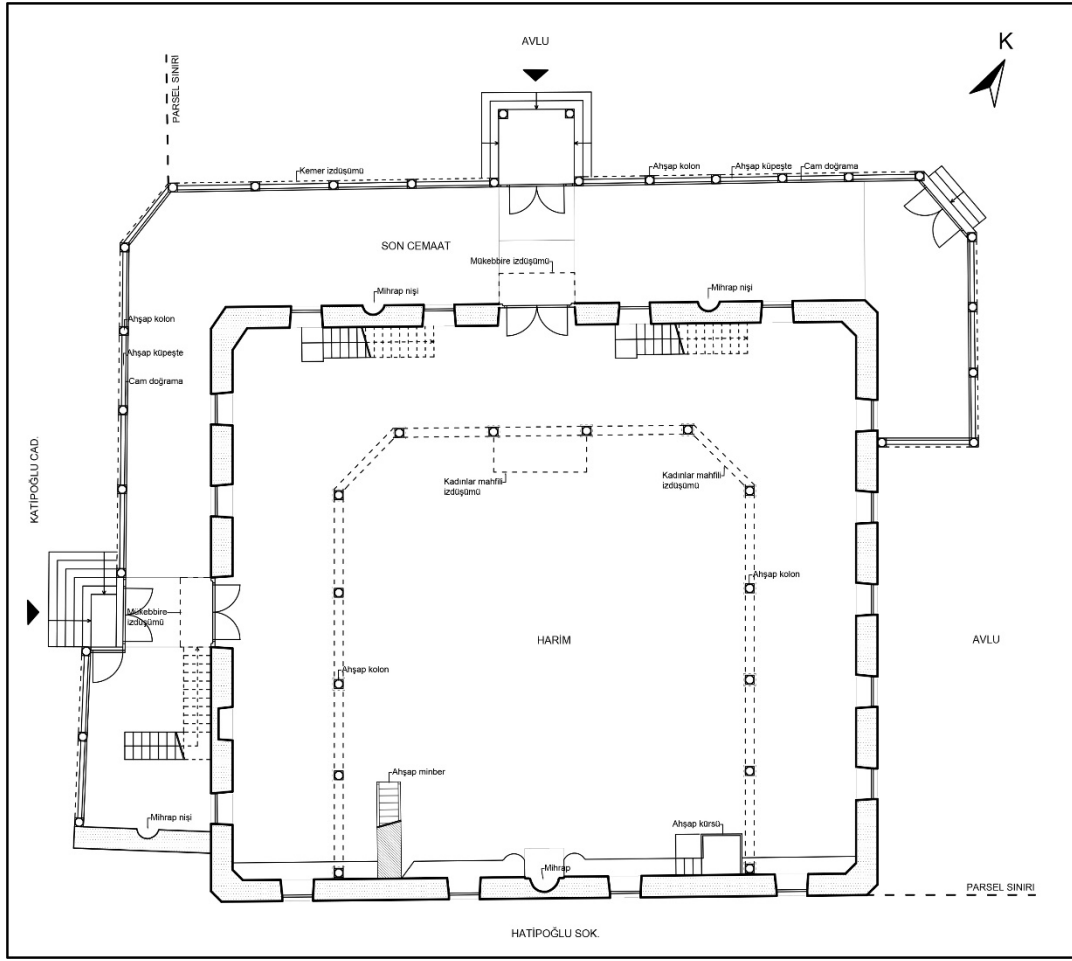
Yarın rûz-ı kıyametde ol yesr bânîye cennette

Pesendide olup câmi’ suhandârım zehî târih

Nazar zayir nazar gördüm ki târih fe’dhulü’l cennete. Sene 1206.

yazısına göre cami, ‘bânî’ (bina eden) olarak bahsedilen Süleyman Bey tarafından yaptırılmıştır.

Ancak, Bölüm 2.1’de değinildiği üzere; Soma merkezindeki Cuma Mahallesi’nde, deftere yansıyan imar faaliyetlerinde 16. yüzyılda bir caminin ve cami vakfından bir hamamın yaptırıldığı bilinmekteydi. Emir Hıdır Camii’nin de bölgenin en eski camisi olması ve yanında hamam bulunması nedeniyle bahsedilen cami olduğu

(b)

Şekil 2.11: a) Emir Hıdır Camii vaziyet planı (Soma Belediyesi, 2017), b) Emir Hıdır Camii zemin kat plan şeması (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 2.12: Caminin giriş (kuzey) cephesinden görünümü (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 2.13: Caminin kuzey cephesinde yer alan kitabe (Kişisel arşiv, 2019)

Cami, doğu-batı yönünde kareye yakın (16x18 metre) dikdörtgen plana sahiptir. Kuzey ve batıdan olmak üzere iki giriş kapısı bulunan caminin, doğuda alt ve üstte beş, batıda altta dört, üstte beş, kuzeyde altta dört, üstte altı, güneyde alt ve üstte dört adet penceresi bulunmaktadır. Güneyde yani mihrabın bulunduğu duvarda, üstteki dört pencereden ikisi vitray camlıdır. Kuzey, batı ve doğu cephedeki pencereler ahşap söveli, lokma demir parmaklıklı, güneydeki pencereler taş söveli, lokma demir parmaklıklıdır (Şekil 2.14). Bu pencerelerin yanı sıra kırma çatı altındaki basık sekizgen formda kasnağa oturtulmuş kubbeyi taşıyan duvarlarda da pencereler bulunmaktadır. Pencerelerin sayıca çok olması nedeniyle aydınlık ve ferah bir iç mekan söz konusudur (Şekil 2.15).

Taş kâgir olarak inşa edilen yapıda yoğun ahşap kullanımı göze çarpmaktadır. Son cemaat yerinin ahşap saçak ve kolonlardan oluşan revağı iki cephede (kuzey ve batı) devam etmektedir. Caminin son cemaat yerinde, kuzey giriş kapısının üstünde ve kadınlar mahfilinin çıkış kapısında (batıda) iki adet mükebbire bulunmaktadır (Şekil 2.16). Son cemaat yerinin saçak uzantıları altında kalan bu çıkıntılı balkonlardan kadınlar mahfilinin çıkış kapısında (aynı zamanda caminin batı giriş kapısının üstünde) bulunandan aşağı giriş kotuna ahşap merdivenlerle iniş bulunmaktadır. Son cemaat yeri ve harim bölümünün tavan saçakları küçük, diyagonal kare biçimleri verilmiş, çatalı ahşap tavadır (Şekil 2.14). Kafes tekniğinde inşa edilmiş çatalı ahşap tavan, harime giriş kapıları hizasında eliptik veya dairesel şekil verilmiş tavan göbeğine dönüşmektedir.

Batılılaşma dönemini yansıtan kalemişi süslemelerin yoğun olduğu camide 14 adet ahşap sütun ile taşınan iki katlı ahşap mahfil vardır. Mahfillerin mihrabın karşısına denk gelen yerinde çıkma yapılmıştır. Barok üslubunun özelliklerini yansıtan kalemişlerinde; bitkisel karakterli kompozisyonlar, manzaralar ve Mekke ve Medine şehirlerinin tasvirleri bulunmaktadır. Bu resimler mükebbire altlarına, mihrap nişlerine, dış ve iç cephe duvarlarına, revaklardaki kemerlere ve kubbe altına işlenmiştir. Şener, caminin orijinal süslemelerinin Geç Osmanlı Dönemi'ne tarihlendiğini söylemektedir (Şener, 2014). Ancak orijinal süslemeler dışında camide 2003 yılında yapılan onarım sonrası özgünde boş olan güney duvarına yeni resimler eklendiği görülmüştür (İlhan, 2019).

Günümüzde cami onarıma ihtiyaç duymamaktadır ancak son cemaat yeri camlarla kapatılmıştır; bu da arka duvardaki kalemişleri, mükebbireler, mihrap nişleri gibi caminin karakteristiğini oluşturan öğelerin algılanamamasına sebep olmaktadır (Şekil 2.12). Bir diğer sorun ise cephede yağmur oluklarının ve yer yer ahşap revak kolonlarına takılmış floresan ışıklarının oluşturduğu görüntü kirliliğidir. Yağmur olukları farklı biçim ve malzemelerde, cephede göze batan yerlerden inmektedir, dolayısıyla olukların materyal, konum, renk ve çözüm itibarıyla özgün halini yansıtmadığı görülmektedir.

Şekil 2.14: Son cemaat yerinden bir görüntü (Kişisel arşiv, 2017)

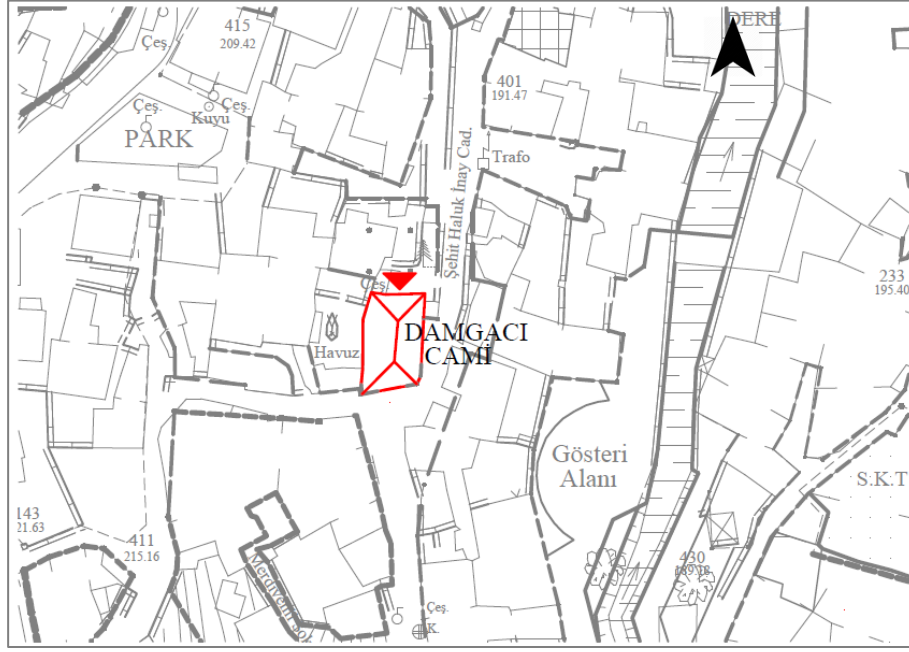
Şekil 2.15: Caminin harim bölümü ve kadınlar mahfili (Kişisel arşiv, 2017)

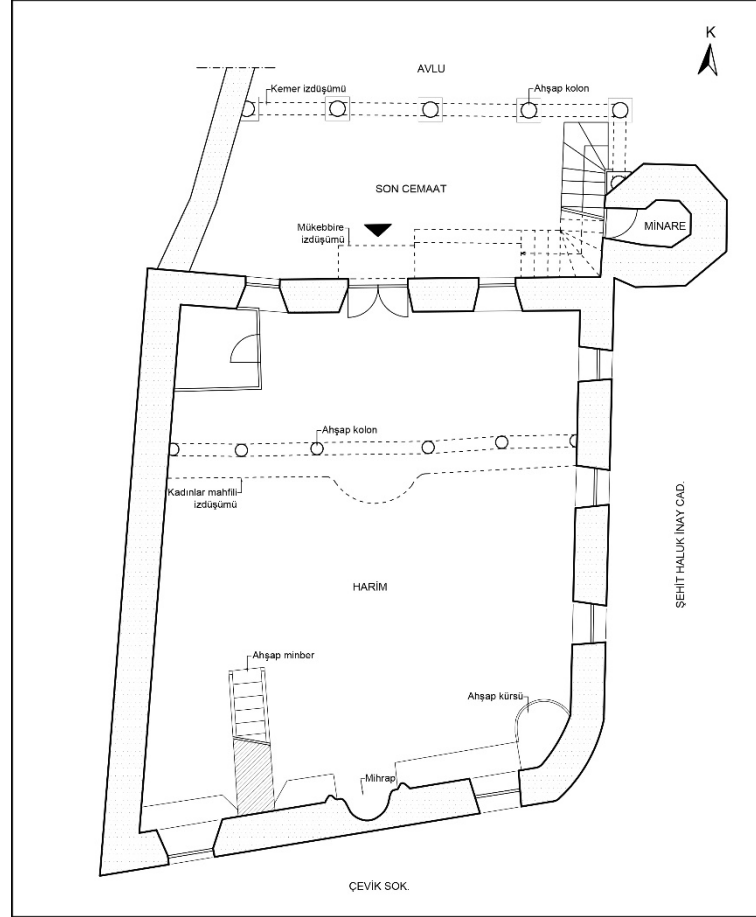
Şekil 2.16: Son cemaat yerindeki mükebbire ve kalemişlerini gösteren bir görüntü (Kişisel arşiv, 2017)

2.2.1.2 Damgacı Camii

Damgacı Camii, Karamanlı Mahallesiinde, konut bölgesi içerisinde Şehit Haluk İnay Caddesi ile Çevik Sokak'ın kesişiminde (Şekil 2.17), eğimli bir arazide yer almaktadır. Avluya giriş Şehit Haluk İnay Caddesi'nden yapılmaktadır. Caddeden üst kotta yer alan avluya merdivenlerle ulaşılmaktadır. Damgacı Camii (Şekil 2.18), Soma'daki tescilli I. grup yapılardan kentsel sit sınırı dışında kalan tek yapıdır.

(a)

(b)

Şekil 2.17: a) Damgacı Camii vaziyet planı (Soma Belediyesi, 2017), b) Damgacı Camii zemin kat plan şeması (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 2.18: Caminin genel görünümü (Kişisel arşiv, 2025)

Caminin yapılış tarihi bilinmemektedir ancak, geçirdiği onarımlar cami duvarlarında yer alan kitabelere göre bilinmektedir. Caminin son cemaat yerine açılan doğu penceresi üzerinde yer alan onarım kitabesine göre cami, H. 1288/M. 1872 yılında Hacı Musa Damgacı adlı bir şahıs tarafından onarılmıştır (Acun, 2013). Son cemaat yerinin batı penceresi üzerinde yer alan onarım kitabesinde ise H. 1324/M. 1908 tarihi yer alır. Bu tarihlerden sonra yapı 1983 yılında çatlayan doğu duvarının yenilenmesi nedeniyle onarım geçirmiştir (İlhan, 2019). En son tarihli onarım ise 2019 yılında başlamış, 2021 yılında tamamlanmıştır.

Kuyulu'ya göre Damgacı Camii'nin yapılış tarihini Geç Döneme tarihlemek mümkün olabilir, çünkü; son cemaat yerinde bulunan geometrik ve bitkisel motifli kalemişleri (Şekil 2.19) Geç Dönem tasvir sanatının özelliklerini yansıtmaktadır (Kuyulu, 1988).

Cami dikdörtgene yakın bir plana sahiptir. Caminin önünde yer alan avludan, revaklı, harimin kuzey duvarı boyunca uzanan dikdörtgen biçimdeki son cemaat yerine (Şekil 2.19), son cemaat yerinden de kare biçimindeki harime girilmektedir (Şekil 2.20). Son cemaat yerinin kemerlerinde, tavanında, saçak altında ve giriş kapısının üstündeki mükebbirenin altında mavi, yeşil, kahverengi gibi pastel tonlarda kıvrımlı motifler bulunmaktadır (Şekil 2.21). Son cemaat yerinde kuzeyde dört kemer, doğuda bir kemer bulunmakta ve bu kemerler toplamda altı tane sütunun üzerine oturmaktadır. Bu alanın batısı bir duvar ile kapatılmıştır. Giriş cephesinde (Caminin tek girişi vardır.) dört pencere, iki de kapı bulunmaktadır; biri geniş ahşap harime giriş kapısı, diğeri de yandan merdivenle üst kota çıkan kadınlar mahfili kapısıdır. Pencerele söveli, kemerli, ahşap doğramalı ve demir parmaklıklıdır. Harim bölümünün tavanı ahşap pasalı tavan, son cemaat yerinin tavanı da üzerlerinde kalemişi olan geometrik şekillerle çerçevelenmiş ahşap tavadır. Çatı ise kiremit kaplı kırma çatıdır. Kadınlar mahfili, caminin kuzey duvarında, üst katta, beş kemer ile altı sütun üzerinde durmaktadır. Kadınlar mahfilinde mihrabın tam karşısına denk gelen yerde Soma'daki çoğu tarihi camide bulunan çıkmalardan yapılmıştır (Şekil 2.20). Batı cephesi sağır olan caminin doğu cephesinde altı, kuzey cephesinde beş pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerde son cemaat yerindeki pencerelerde olduğu gibi söve bulunmamaktadır.

2019–2021 yılları arasında gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları sırasında, son cemaat yerinden harime geçilen beden duvarında yapılan sıva raspası sonucunda kalemişleri ortaya çıkarılmış olmalıdır. Nitekim, 2018 yılında restorasyon öncesi döneme ait belgelerde cephede görünmeyen bu kalemişleri, uygulama sürecinde gerçekleştirilen gerekli konservasyon çalışmaları sayesinde duvar yüzeyinde korunarak kısmi olarak sergilenmiştir. Onarım sonrası mevcut durumuyla caminin, tarihsel öneminin yanı sıra belirgin bir sanatsal değere de sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 2.19: Caminin giriş (kuzey) cephesi (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 2.20: Harim bölümü (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 2.21: Son cemaat yerindeki tavan, altı kalemişli mükebbire ve giriş kapısı detayı (Kişisel arşiv, 2025)

2.2.1.3 Orta Camii

Orta Camii, Cuma Mahallesi'nin yukarı kısımlarında, Cami Sokak ile Karcılar Sokak'ın kesişiminde yer almaktadır (Şekil 2.22). Caminin üzerinde yapılaş tarihine dair bir kitabe bulunmasa da yapının mimari özelliklerine bakıldığında ve benzer dönem yapılarıyla karşılaştırma yapıldığında 19. yüzyıla tarihlenebileceği söylenebilir. Yapılan literatür araştırmaları da bu görüşü destekler niteliktedir; bu çalışmanın önemli araştırma kaynaklarından olan Kutlusoy, yapının 19. yüzyılda inşa edildiğini ancak minaresinin daha eski bir tarihe dayandığını kitabında belirtmektedir (Kutlusoy, 1971).

kapatılmıştır (Şekil 2.25 (b)). Camiye giriş, diğerlerinden farklı olarak doğu cephesinden yapılmaktadır, ardından gelen harim bölümünü iki yönden saran koridor ile mihrabın karşısından (kuzey yönünden) tekrar bir iç giriş sağlanmıştır.

Caminin güney cephesinde iki tepe penceresi, batı cephesinde üç aşağıda, üç yukarıda olmak üzere altı adet pencere ve doğu cephesinde ise üç adet pencere bulunmaktadır. Kuzey cephesinde de iki adet aşağıda, iki adet yukarıda olmak üzere dört adet pencere bulunmaktadır ancak kuzey cephesi dışarıya değil, son cemaat yerinin L biçiminde olan koluna bakmaktadır. Kadınlar mahfili Damgacı Cami'nde olduğu gibi giriş kapısının üstünde dört kemerli ahşap kolonların üzerinde konumlanmaktadır (Şekil 2.26). Mahfilde aralıklı üç yerde yuvarlak hatlı çıkma yapılmıştır.

Caminin güneydoğusunda yapıya bitişik vaziyette, sonradan yapıldığı anlaşılan, betonarme iki katlı (imam evi olduğu düşünülen) bir yapı bulunmaktadır. Avluda özgün bir şadırvan bulunmamaktadır. Sonradan yapılan iki katlı yapının zemin katında bir duvara abdest almak için düzenek kurulmuştur. Yapı kiremit kaplı kırma çatıya sahip olup, içeriden ahşap kare plaklarla düz şekilde kapanmış bir tavana sahiptir.

Yapı günümüzde onarıma ihtiyaç duymamaktadır ancak elden geçirilmesi gereken bazı noktalar vardır. Yan cephedeki klima üniteleri, pencerelerdeki özgüne uymayan demir ferforjeler, ahşap olmayan farklı malzemedeki doğramalar, kapı ve pencerelerdeki farklı renkler, yağmur olukları gibi birçok donatı özgün olmayan biçimde onarılmıştır ve görüntü kirliliğine sebep olmaktadır. Basit onarım yöntemiyle çözüm bulunabilecek problem içeren yapı, koruma uzmanı mimarlar tarafından incelenmeli, özgün haline yakın ve birbiri içerisinde dil birliği oluşturacak şekilde yeniden ele alınmalıdır.

Şekil 2.23: Caminin girişinin bulunduğu sokaktan görünümü (Kişisel arşiv, 2018)

Şekil 2.24: Avludan cami girişinin görüntüsü (Kişisel arşiv, 2018)

(a)

(b)

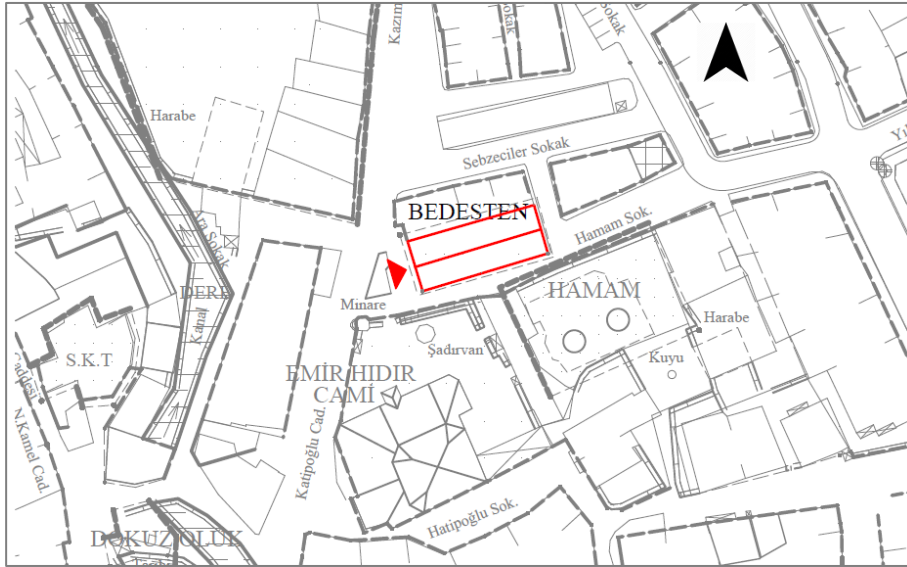
Şekil 2.25: a) Caminin giriş cephesi (doğu cephesi), b) Son cemaat yerinin (kuzey cephesinin) sonradan kapatılan kısmı (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 2.26: Caminin harim bölümü ile kadınlar mahfili (Kişisel arşiv, 2017)

2.2.1.4 Bedesten (Çarşı Han)

Bedesten, Cuma Mahallesi ticari merkezinde, Emir Hıdır Camii'nin karşısında yer almaktadır (Şekil 2.27). Bedestenin batı cephesindeki girişi üzerinde yer alan özgün olmayan, Latin alfabesiyle yazılmış kitabede bedestenin Roma veya Selçuklu dönemlerinden kaldığı ve Ahmet Bey'e ait olduğu yazmaktadır. Ancak, Bölüm 2.1'de belirtildiği üzere; yapının mimari özellikleri, benzer dönem yapıları, Manisa bölgesinin ticari yoğunluğu ve Osmanlı'da bedestenlerin gelişim tarihi göz önünde bulundurulduğunda bedestenin yapım tarihinin 15. veya 16. yüzyıl civarlarına dayandığı düşünülmektedir.

Şekil 2.27: Bedesten vaziyet planı (Soma Belediyesi, 2017)

Bedesten, uzun, dikdörtgen plan formundadır. Diğer kentlerdeki Osmanlı Dönemi bedestenleri incelendiğinde Soma'dakinin küçük-orta ölçekte olduğu söylenebilir. Yapının duvarları kesme taş ile moloz taş, kemerleri tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan yapının batı girişinde (Şekil 2.28), içeride bir geçiş bölümü bulunmaktadır. Bu ara bölmeden geçtikten sonraki iç bölümde üç adet taşıyıcı tuğla kemerin tonozu desteklendiği görülür (Şekil 2.29). Tuğla kemerler Antik Dönem'den kalma yazıtlı şipolyen (devşirme) bloklar üzerine oturmaktadır (Şekil 2.30). Dışardan kiremit kaplı beşik çatı görünümünde olan yapının dört adet tepe penceresi bulunmaktadır.

Yapının güney cephesinde dört adet uzun pencere açıklıkları bulunmaktadır; ancak bunlar günümüzde delikli tuğla ile kapatılmış durumdadır. Batı girişinde bulunan geniş hacimli ana mekana geçmeden önceki ara bölmede hem kuzey hem güney hem de batı duvarında niş bulunurken, ana mekanda yalnızca güney duvarında dört adet dikdörtgen planlı niş bulunmaktadır.

Yapı yaklaşık olarak 1920'lerden 2000'lere kadar balık hali olarak kullanılmıştır. Bu dönemlerde yapı zeminine beton dökülmüş olduğu görülmektedir. Yapı günümüzde esaslı onarıma ihtiyaç duyacak durumdadır. Güneydoğu cephesinde taş duvarda büyük oranda kopmalar meydana gelmiş, birçok sayıda taş malzemede eksikler, düşmeler olduğu görülmektedir (Şekil 2.31). Bunun haricinde süreç içerisinde derz boşalması, bitkisel oluşumlar, niteliksiz ekler (dönem eki olan pencerelerin tuğla ile kapatılması, zemine dökülen beton gibi), sıva dökülmeleri, rutubet kaynaklı malzeme bozulmaları, taş malzemede kırılma, aşınma gibi bozulmaların meydana geldiği görülmektedir. Yapının çatısı tamamen bitkisel oluşumlarla kaplandığı için ne durumda olduğu görülememektedir. Ancak çatının saçak yerlerinde formunu kaybettiği ve bitkilerin malzemelere zarar verdiği düşünülmektedir. Nitelikli, değerli olan bu tarihi yapının acilen restitüsyon, restorasyon projeleri hazırlanmalı ve koruma süreci başlatılmalıdır.

Şekil 2.28: Bedestenin batı cephesi (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 2.29: Bedestenin iç mekanı (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 2.30: İç mekanda taşıyıcı kemerlerin altındaki Antik Dönem taşları (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 2.31: Bedestenin doğu cephesi (Kişisel arşiv, 2017)

2.2.1.5 Çifte Hamam

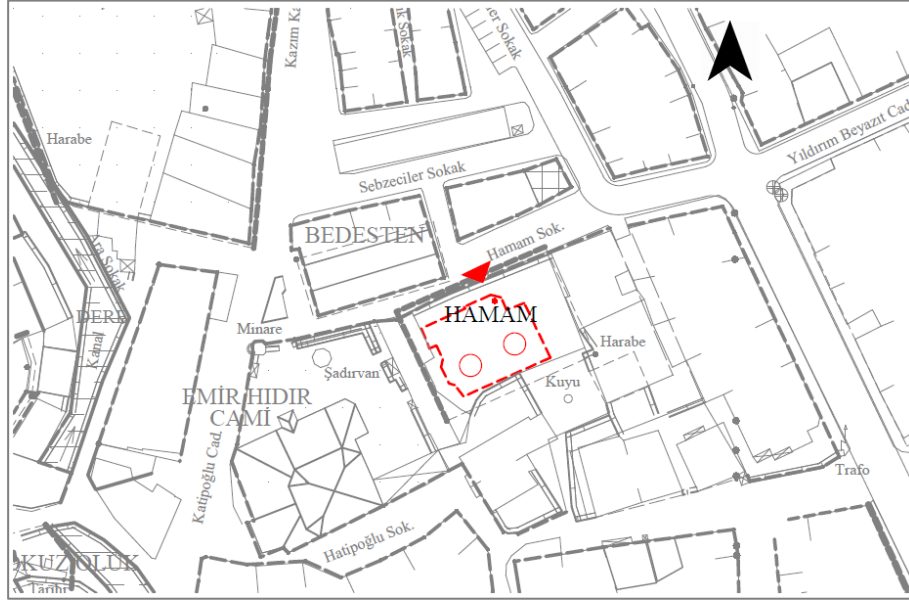
Hamam, Cuma Mahallesi'ndeki ticari merkezde, Emir Hıdır Camii'nin yanında, bedestenin de karşısında konumlanmaktadır (Şekil 2.32). Yapının inşa tarihi bilinmemektedir ancak Bölüm 2.1'de belirtildiği üzere 16. yüzyıldaki imar kayıt defterlerine göre, Cuma Mahallesi'nde bir cami (Emir Hıdır Camii) ve o caminin vakfından bir hamam yapıldığı bilinmekteydi; dolayısıyla hamamın hem bu bilgi hem de mimari özellikleri göz önünde bulundurulduğunda 16. yüzyıl civarlarına tarihlenebileceği düşünülmektedir.

Doğu-batı yönünde uzanan hamam dikdörtgen bir plana sahiptir. Hamamın hem erkekler hem de kadınlar bölümü vardır. Girişi kuzeyde bulunan erkekler kısmı (Şekil 2.33) yapının doğu bölümünde, kadınlar kısmı batı bölümündedir. Yapı, moloz, kaba yonu taşlar ve tuğlalar ile inşa edilmiştir. Tuğlalar genellikle kubbeler ve kemerlerde kullanılmıştır. İçeri ve dışarıdaki görülebilen tüm açıklıklar sivri kemerli tuğladan yapılmış açıklıklardır (Şekil 2.34). Oldukça masif görünüme sahip olan cephelerin büyük bir kısmı çalışmanın yapıldığı tarihte (2019) toprak altında kalmış vaziyetteydi. Açıklıkların tümüne demir parmaklık yerleştirildiği için yapının içine girmek ve çözümleyebilmek mümkün olamamıştır. Ancak 1999 yılında Prof. Dr. Hakkı Acun ve ekibi tarafından yapılan saha gezisinde yapının mimari kurgusuna dair bilgiler elde edilebilmektedir;

....Erkekler kısmının dört eyvanlı bir şemaya sahip olduğu, köşelerde halvetlerin mevcut olduğu, merkezi mekan ve halvetlerin kubbe, eyvanların aynalı tonoz ile örtülü olduğu görülmüştür. Kubbe geçişleri pandantiflerle sağlanmıştır (Şekil 2.38). Eyvanlar ana mekana gemi teknesi biçimli kemerlerle açılmaktadır. Ana mekanın kuzeybatı ve güneybatı köşelerinde sivri kemerli birer niş bulunmaktadır. Güneydoğu halvetin kapı açıklığının kenarları bitkisel süslemeli bordürle çevrilidir. Sıcaklık kubbe ve tonozlardaki fil gözleri ile aydınlanmaktadır (Şekil 2.39). Kadınlar kısmına ait sıcaklık ünitesinde, batı eyvanının olması gereken yerde duvarın dışarı taşması sonucu üç kenarlı bir çıkıntı meydana gelmiştir. Bu taşıntılı kütle'nin batı duvarının ortasına da tepesi üç kademeli basamak şeklinde düzenlenmiş bir niş yerleştirilmiştir. Nişin ortasındaki tuğla örgülü, sivri kemerli kapı açıklığından kadınların sıcaklık mekanına geçilmektedir. Sıcaklığın merkezi mekanı sekizgen planlıdır. Kubbe sekizgen kasnağa oturmaktadır (Acun, 2013, s. 424-425).

Uzun yıllar toprak altında kalan yapıda 2022 yılı itibariyle restorasyon çalışmaları başlamış, 2024 yılında tamamlanmıştır. Hamam parseline girişi Hamam Sokak üzerinde yer alan bahçe duvarından verilmiştir. Hamamın Emir Hıdır Cami'ye bakan taraftaki duvarına cam-çelik strüktürde çağdaş bir ek yapılmıştır. Bu ekin kütüphane olarak kullanılacağı belirtilmiştir. Henüz açılmamıştır, açılması için çalışmalar sürdürülmektedir.

Yapılan restorasyon uygulamasında önceki haline kıyasla resimler karşılaştırıldığında bazı farklılıklar görülmektedir. Özgün sivri kemerli açıklıkların tam kemerli açıklıklara dönüşmesi, kapı açıklıklarının genişliklerinin farklılaşması, üst örtü (kubbe, tonoz) kotlarının özgünden farklılık göstermesi ilk bakışta gözlemlenen farklılıklardandır (Şekil 2.36).

Şekil 2.32: Hamam vaziyet planı (Soma Belediyesi, 2017)

Şekil 2.33: Hamamın kuzey cephesi (Kişisel arşiv, 2017)

(a)

(b)

Şekil 2.34: a) Yapının toprak altında kalan girişi, b) Yapının demir parmaklık arasından çekilmiş iç mekanının görüntüsü (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 2.35: Hamamın iç mekanı (Soma Belediyesi arşivi)

(a)

(b)

Şekil 2.36: a) Yapının restorasyon uygulamasına başlamadan önceki topraklardan arındırılmış özgün hali (Soma Çifte Hamam Restorasyon Projesi, 2020), b) Yapının restorasyon sonrası günümüz hali (Kişisel arşiv, 2025)

2.2.1.6 Nafiz Cengiz Han (Lefter Hanı)

Nafiz Cengiz Han Cuma Mahallesi'nde, Kazım Karabekir Caddesi ile Mehmet Akif Caddesi kesişiminde yer almaktadır (Şekil 2.37). İki girişi bulunan hanın bir girişi Mehmet Akif Caddesinden (Şekil 2.38), diğer girişi Kazım Karabekir Caddesindedir. İnşa tarihi bilinmeyen yapının, gerek mimari özellikleri gerek 19. yüzyıl sonundaki Aydın vilayet salnamesi kayıtları dikkate alındığında (19. yüzyıl sonunda Soma'da 5 tane han olduğu kayıt altına alınmıştır (Cavid, 2010).) 19. yüzyılda yapılmış olduğu düşünülmektedir. İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivindeki raporlara göre de hanın 19. yüzyıla ait olduğu belirtilmiştir.

Hanın hem bulunduğu sokaklardan hem de avludan ulaşılan ticari birimleri bulunmaktadır (Şekil 2.39). Çoğu tek katlı birimlerden oluşan handa altı tane iki katlı dükkan, bir tane üst katı konaklama, alt katı ticari işlevle kullanılmış ama günümüzde harabe olan iki katlı bir yapı vardır (Şekil 2.40).

Hanın genelinde yapım tekniği ile malzemesi yığma taş iken iki-üç birimde yığma taş+tuğla almasıdır. Tuğlalar genellikle kemerli açıklıkları çevreleyen söve taşlarının üzerinde kullanılmıştır. Çoğu açıklık kemerlidir, nadiren taş lentoların kullanıldığı görülmektedir. Çatılar sonradan yapılan betonarme kat ilavesi haricindeki yerlerde kiremit örtülüdür. Eski fotoğraflara göre tuğladan yapılmış üçgen alınlıklı ana girişlerin iç tavanında ahşap, eğrisel ve bitkisel figürlerden oluşan bir göbek bulunmaktayken, 2004 yılında (İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivinden ulaşılan rapora göre hanın avlusuna bir kamyonun girmeye çalışması sırasında) tavanın çökmesi sonucu bezemeli tavan göbeği günümüze ulaşamamıştır (Şekil 2.41). Bu iki ana giriş boyunca kemerleri taşıyan kolonlar bulunmaktadır.

Şekil 2.38: Hanın Mehmet Akif Caddesi'nden olan girişi (Kişisel arşiv, 2017)

(a)

(b)

Şekil 2.39: a) Hanın avlusundan ulaşılan, günümüzde kapalı olan dükkanlar (Kişisel arşiv, 2017), b) Dükkanların ulaşılan eski resimleri (İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivi)

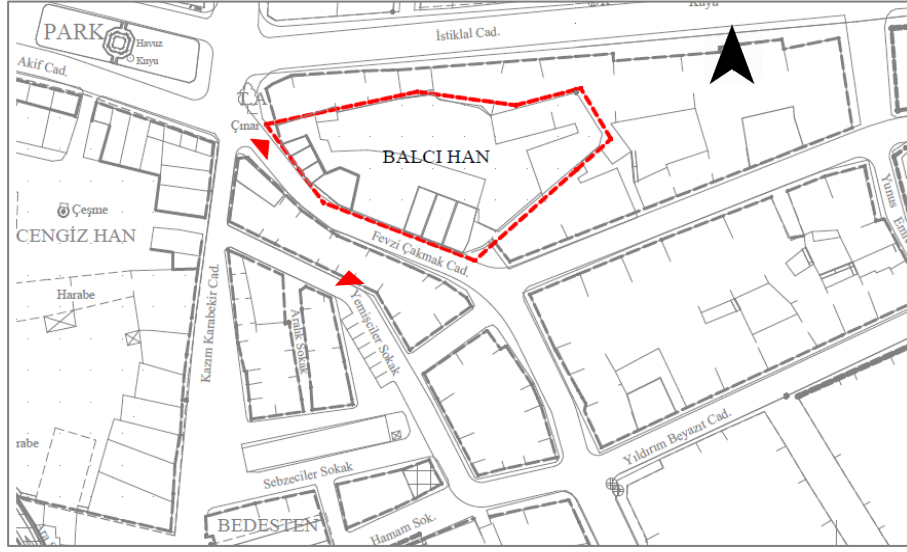
(a)

(b)

Şekil 2.40: a) Hanın doğusunda bulunan iki katlı konaklama biriminin tam olarak yıkılmadan önceki resmi (İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivi), b) Konaklama biriminin yıkıldıktan sonraki (günümüz) resmi (Kişisel arşiv, 2019)

Balcı Han'ın plan kurgusu, Cengiz Han'a göre farklılık göstermektedir. Cengiz Han'da dükkanlar avluda, konaklama birimi avlunun bir köşesinde yer alırken, Balcı Han'da konaklama birimi avlu boyunca devam eder, ticaret birimleri de daha çok dışarıdan yani Fevzi Çakmak Caddesi'nden ulaşılarak işleyen birimlerdir.

Şekil 2.43: Balcı Han vaziyet planı (Soma Belediyesi, 2017)

Özgünde iki girişe sahip olduğu düşünülen hanın günümüzde bakıldığında tek girişi var gibi algılanmaktadır. Alanın güneyinde tuğladan yapılmış üçgen alınlıklı, geniş, basık kemerli, etrafı düzgün kesme taş ile çevrelenmiş bir giriş bulunmaktadır (Şekil 2.44). Yapının mermerden yapılan kitabesinin altında yer alan girişin algılanamamasının nedeni kapının ve iç mekanın değiştirilip bir terzi dükkanına çevrilmesidir. Ancak bu birimin hanın sokak cephesinde yer alan diğer dükkanlardan çok daha anıtsal bir girişe sahip olması nedeniyle özgünde yalnızca bir dükkan olmadığı düşünülmüştür. Portalın sağ tarafında bitişik olarak hanı çevreleyen duvarların devam ettiği yerde sıra boyunca konutlar inşa edilmiş olduğu için avlunun sınırları algılanamamaktadır. Avlunun batı ve güney taraflarındaki yapılar harabe de olsa günümüze ulaşmıştır ve eski fotoğraflarına ulaşılabilir, ancak kuzey ve doğu kısımlarında ne tür yapılar olduğu gerek hanın içine girilememesiyle gerek de arşivlerde bu bölümlere ait bir fotoğraf bulunmaması nedeniyle bilinmemektedir.

Hem konaklama hem ticari işleve sahip olan hanın konaklama birimleri günümüze ulaşamamıştır (Şekil 2.45). Günümüze ulaşan ticari birimlerinin de bazıları kullanılır durumdayken, bazıları harabe haldedir (Şekil 2.46). Yer yer yığma taş, yer yer yığma taş+tuğla alması olarak inşa edilen yapıda belirli bir mimari dil bulunmamaktadır. Örneğin; ön cephedeki (Fevzi Çakmak Caddesi cephesi) bazı yerlerde pencere ve kapılarda taştan yapılan söveler ve kemerler varken bazı yerlerde kemer yerine düz atkılı yapılan pencereler vardır, arka cephede ise herhangi bir söve ve kemer kullanımı görülmez. Zemin yığma taş, ikinci katı ahşap karkas sistem ile yapılan arka cephenin (Ön cephede ise zemin kat ve üst kat yığma taş+tuğla sistemde inşa edilmiştir.) pencere veya kapılarında söve ve kemer kullanımı görülmez, yalnızca ahşap kasa ve doğrama görülmektedir. Özgünde var olan tüm pencereler ahşap giyotin penceredir. Ön cephede bazı dükkanların kapı ve pencere doğramaları açıklıkları değiştirilmiş olduğu ve bulunan eski fotoğrafları da bu öğelerin değiştirilmiş olduğu zamana ait olduğu için orijinal cephe kurgusu görülemez.

Birçok birimi harabe durumda olan ve birçok bölümün de günümüze ulaşamadığı han, 2017 yılında bir yıkıma daha uğramıştır. Anıtsal girişe sahip olan Fevzi Çakmak Caddesi başındaki meydana ulaşan giriş cephesi belirtilmeyen bir nedenle yıkılmıştır (Şekil 2.47). Böylece hanın dönemini yansıtan son iki katlı bölümü de yıkılmıştır (Şekil 2.48). Günden güne önlem alınmadıkça bu gibi yıkımlar artmakta, Soma'nın kültürel mirasında azalmalar olmaktadır. Çökme, ayrılma, yapısal çatlak, malzeme kayıpları gibi birçok ciddi bozulmanın görüldüğü yapının ivedilikle koruma altına alınması ve eski belgeleri doğrultusunda restitüsyon, restorasyon projeleri hazırlanıp ayağa kaldırılması gerekmektedir.

Şekil 2.44: Güneydeki sonradan dükkana dönüştürülen giriş cephesi ve üzerindeki mermer kitabe (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 2.45: Hanın batı ve güney boyunca uzanan, günümüze ulaşamayan konaklama birimi (Soma Belediyesi arşivi)

Şekil 2.46: Hanın güneybatıda yer alan harabe durumundaki ticari birimleri (Kişisel arşiv, 2017)

(a)

(b)

Şekil 2.47: a) Hanın Fevzi Çakmak Caddesi başında bulunan giriş cephesinin yıkılmadan önceki hali (Kişisel arşiv, 2016), b) Giriş cephesinin yıkıldıktan sonraki günümüz durumu (Kişisel arşiv, 2018)

Şekil 2.48: Yukarıdaki giriş cephesinin arka cephesi (Soma Belediyesi arşivi)

2.2.2 Sivil Mimarlık Yapıları

Soma'nın bilinen tarihi merkezinde ilk yerleşimin 15.-16. yüzyıl civarlarında başladığı önceki bölümlerde belirtilmişti. Ancak bu tarihlerdeki sivil mimarlık yapılarına ulaşmak mümkün olmamaktadır. Soma'da görülebilen en eski konut tipi Türk evinin en ilkel hali olan sofasız plan tipidir. Dokuda ulaşılabilen en eski evler Karamanlı ve Cuma Mahallesinde bulunmaktadır. Bu mahallelerle birlikte Samsacı Mahallesi de Türk evinin dış sofalı, iç sofalı gibi değişen ve gelişen plan tiplerine sahip konutlarını barındırmaktadır.

Soma'da (20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar) Türkler ile birlikte Rumlar da yaşamaktaydı. Arıcıoğlu'nun büyük oranda Başbakanlık Osmanlı arşivlerinden yararlanarak oluşturduğu çalışmaya göre, Soma'da Türkler dışında; önceden var olan yerli Rumlar ile sonradan (19. yüzyılın ikinci yarısında Yunan isyanı sonrasında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ile) Yunanistan ve çevresinden gelen 'Helen Muhacirleri' bulunmaktaydı (Arıcıoğlu, 2014). Dolayısıyla Soma tarihi dokusunda bazı bölgelerde bir arada konumlanmış Rum konutlarının varlığı görülmektedir. Ticari merkezde bir arada bulunan Türkler ve Rumlar, konut alanlarında genellikle etnik ayrıma göre yerleşmişlerdir. Örneğin, ticari alanın güneyinde bulunan Soma geleneksel konutları büyük oranda Türk konutu özelliklerini gösterirken, ticari alanın batı ve doğusunda konumlanan geleneksel konutlar Rum konutu özelliklerini gösterebilmektedir (Ancak istisnalar da mevcuttur).

Alandaki 19-20. yüzyıl mimari özellikleri gösteren Rum konutları ile 17-18-19. yüzyıl mimari özellikleri gösteren Türk konutlarının kendilerine has ayrı parsel düzenleri, plan tipolojileri ve cephe kurguları bulunmaktadır. Bu kurgular Bölüm 4'te detaylı olarak incelenmiştir.

3. ÇALIŞMA ALANININ MEVCUT DURUMU

3.1 Çalışma Alanının Mevcut Durumu

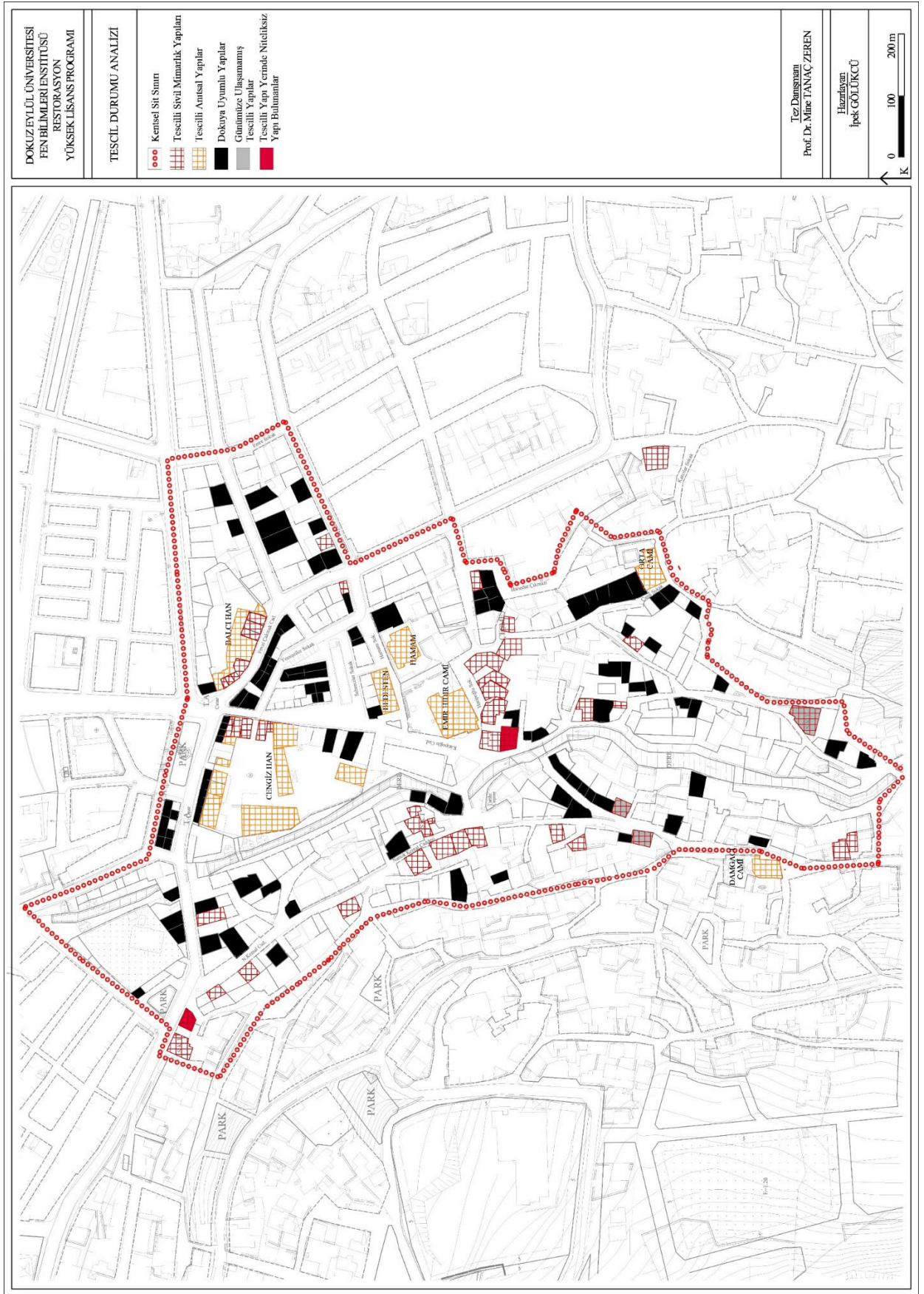
Bu bölümde yapılan gözlemler kentsel sit sınırı içerisindeki yapıları kapsamaktadır.

Çalışma alanı Soma'nın en eski yerleşim bölgesi olduğu için, alanda geçmişten günümüze inşa edilen yapıların dönemsel olarak arttığı ve meydana gelen katmanlaşmanın bölgede doluluk anlamında bir yoğunluk oluşturduğu görülmüştür. Alanda yollar haricindeki küçük boşluklar genellikle evlerin bahçelerini, büyük boşluklar ise parkların veya sağlık ocağı, cami, han gibi anıtsal yapıların bahçelerini/avlularını oluşturmaktadır.

Bazı yerlerde yapılarla çevrili bir adanın ortasının boş olduğu, yeşil alan olarak bırakılan bu boşluklara yalnızca bir veya iki binanın yerleştiği görülmektedir. Genellikle sokaktan giriş alan konutların bahçeleri arkada konumlandığı için bu boşluklar oluşmaktadır.

İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 15.5.2002 tarih ve 10664 sayılı kararı ile Kentsel Sit Alanı ilan edilen alanda 51 adet, sit alanı dışında kalan yerlerde ise 2 adet olmak üzere 2019 yılı itibarıyla Soma'da toplam 53 adet tescilli yapı vardır (Şekil 3.1). Tescilli yapıların 7 tanesi (3 cami, 1 bedesten, 1 hamam, 2 han) anıtsal yapı (Şekil 3.2), 46 tanesi ise sivil mimarlık yapılarıdır (Şekil 3.3). Bu 53 adet yapının 1 tanesi 1988 yılında, 35 tanesi 1998 yılında, 2 tanesi 2002 yılında, 7 tanesi 2004 yılında, 7 tanesi 2016 yılında, son 1 tanesi ise 2018 yılında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (Ek 1). Tescilli yapılar haricinde alanda tescilli olmayıp dokuyla uyumlu yapılar da bulunmaktadır (Şekil 3.4). Bu yapılar içerisinde Cumhuriyet dönemi ve sonrası mimari üslubunu yansıtan konutlar, eski ticari merkezde bulunan yığma tuğla dükkanlar, Rum konutu özelliklerini yansıtan bodrum+1 katlı, bahçeli, yığma tuğla konutlar ve Türk evi özelliklerini yansıtan konutlar bulunmaktadır.

Alanda, tescilli görünen ancak günümüze ulaşamayan yapılar bulunmaktadır. Bu yapılardan bazılarının parselinde yapıya dair hiçbir kalıntı bulunmayıp (Şekil 3.5, Şekil 3.6, Şekil 3.7), parsel mevcutta boş olarak durmaktadır, bazılarında ise zamanında parsel üstündeki yapılar yıkılarak yerlerine yeni, dokuya aykırı yapılar inşa edilmiştir (Şekil 3.8, Şekil 3.9).

Şekil 3.1: Tescil durumu paftası

Şekil 3.2: Tescilli anıtsal yapılara örnekler; a) Emir Hıdır Camii, b) Bedesten, c) Çifte Hamam (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 3.3: Tescilli sivil mimarlık örneklerinin bulunduğu bir sokak (Görünen tüm yapılar tescillidir.) (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 3.4: Tescilli olmayan dokuya uyumlu yapılara örnekler (Kişisel arşiv, 2018)

Şekil 3.7: 238 Ada 29 Parseldeki tescil işleminden bir süre sonra yıkılıp günümüze yalnızca yığma taş duvarı kalan yapı (Kişisel arşiv, 2019)

(a)

(b)

Şekil 3.8: a) 256 Ada 11 Parseldeki mevcutta bulunmayan tescilli yapı (İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivi), b) Tescilli yapının yerine yapılan mevcuttaki niteliksiz yapı (Kişisel arşiv, 2018)

(a)

(b)

Şekil 3.9: a) 206 Ada 34 Parseldeki (sağdaki yapı) mevcutta bulunmayan tescilli yapı (İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivi), b) Tescilli yapının yerine yapılan mevcuttaki niteliksiz yapı (Kişisel arşiv, 2018)

Dokudaki tescilli ve dokuya uyumlu yapıların çoğu onarıma ihtiyaç duymaktadır. Esaslı onarım gerektiren yapılar yoğunluktadır (Şekil 3.10). Bununla birlikte basit onarım gerektiren de pek çok yapı vardır. 2019 yılında yapılan yüksek lisans tezinden bu yana çoğu yapının bozulmalarının daha da arttığı, yerel yönetimlerin kentin bu tarihi dokusuna ilişkin pek bir çalışma yürütmediği ve buradaki yapıları kaderine terk ettiği görülmüştür. 2019 yılında “Esaslı onarım gerektiren” bazı yapılar bugün harabe haline dönüşmüştür (Şekil 3.11). O dönemde zaten harabe durumda olan yapılar ise hala aynı vaziyettedirler.

Şekil 3.10: Esaslı onarım yapılması gereken 255 Ada 4 Parseldeki tescilli yapının ön ve arka cephesi (Kişisel arşiv, 2018)

Şekil 3.11: 79 Ada 27, 28, 29 Parsellerindeki Balı Han'ın süreç içerisinde tamamen kaybedilen dükkanları (soldaki fotoğraf, Kişisel arşiv, 2017; sağdaki, aynı dükkanlara ait fotoğraf, Kişisel arşiv, 2025)

Kentsel sit alanı içerisinde 225 adet dokuya aykırı yapı, 78 adet değişime uğramış nitelikli yapı, 77 adet de özgünlüğünü koruyan yapı bulunmaktadır. ‘Harabe’ olarak işaretlenmiş yapıların da özgün dokularının korunduğu, değişime uğramadığı genel olarak görülmektedir ancak yıkılan kısımlarının nasıl olduğu bilinemediğinden ayrı bir lejant içerisinde değerlendirilmektedirler. Dokuya aykırı yapılaşma belirli bir bölgede yoğunlaşmış denemez, alan içerisinde dağılmışlardır; gerek konut gerek ticari bölge içerisinde bulunmaktadır. Tarihi nitelikteki yapılarla farklı yükseklikte, farklı malzemede, aykırı bir mimari dilde inşa edilmiş yapılar ‘Dokuya Aykırı Yapılar’ kategorisinde değerlendirilirken (Şekil 3.12), ‘Değişime Uğramış Nitelikli Yapılar’ yapı elemanlarının (kapılar, pencere doğramaları, çatı kaplamaları gibi) günümüz koşullarına göre değiştirildiği veya bazı yapı bölümlerinin (çıkımlar gibi) iptal edildiği, yanlış onarımlar yapılmış yapılardır (Şekil 3.13). ‘Özgünlüğünü Koruyan Yapılar’ ise yapının inşa edildiği dönemdeki, özgün plan şeması ve cephe kurgusunun (özgün mimari elemanlar ve malzemeleri ile) korunduğu yapılardır (Şekil 3.14).

Tescilli yapıların çoğu özgünlüğünü korurken, bazıları değişime uğramıştır. İçlerinde yıkılıp yerine yeni yapı inşa edilen ve harabe durumunda olanlar da mevcuttur.

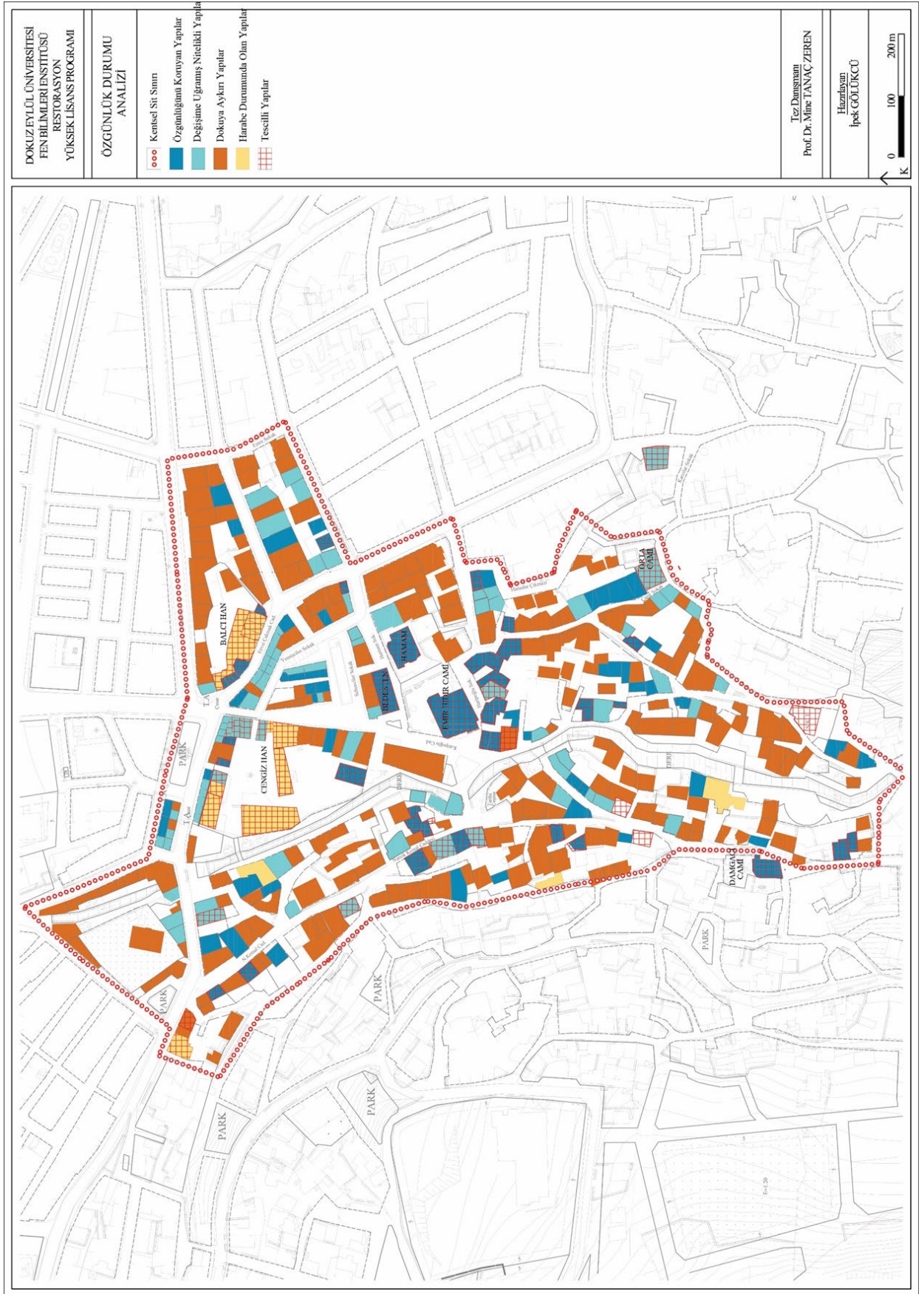
Şekil 3.12: Dokuya aykırı olan yapılara bir örnek (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 3.13: 255 Ada 20 Parseldeki değişime uğramış tescilli yapı (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 3.14: 203 Ada 9 Parseldeki özgünlüğü korunmuş tescilli yapı (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 3.15: Özgünlük durumu analizi paftası

Alanda tek katlı, bodrum+1 katlı, 2 katlı, bodrum+2 katlı, 3 katlı ve 4 veya daha fazla katlı yapı bulunmaktadır. Tek katlı yapıları konutlardan çok dükkanlar, dini yapılar, hamam, bedesten ve hanlar oluşturmaktadır (Şekil 3.16). Bodrum+1 katlı yapılar genellikle Rum konutu veya Cumhuriyet Dönemi konutu özelliklerini taşıyan konutlardır (Şekil 3.17). Bu tür yapılar alan içerisinde dağınık şekilde görüldüğü gibi, kentsel sit sınırı dışında kalan Ulupınar mevkiî tarafında da yoğunlaşmaktadırlar. Alanda en fazla görülen yapılar 2 katlı yapılardır (Şekil 3.18 (a)). 2 katlı yapılar arasında hem konut hem ticari işlevi bir arada bulunduran yapılar vardır. Zemin kat ticari, üst kat konaklama işlevinde olan han yapıları buna örnek olarak verilebilir. 3, 4 veya daha fazla katlı yapılar genellikle konut veya ticaret+konut işlevindeki yapılardır (Şekil 3.18 (b)). Tarihi nitelikteki konutlar genellikle bodrum+1, bodrum+2, 2 veya 3 katlı yapılardır. 4 veya daha fazla katlı yapılar ise dokuya aykırı yapılaşan konutlardır. Bu yapılar genellikle kentsel sit sınırı içerisinde Kurtuluş Mahallesi taraflarında yoğunlaşmıştır. Kurtuluş Mahallesi'nin büyük bir kısmı ve sit sınırı dışında kalan alanlarda çok katlı yapılaşmalar sit alanı içerisine göre çok daha yaygın görülmektedir. Eski yerleşim bölgesi içerisindeki çok katlı olan tek yapı Emir Hıdır Camii ile Bedestenin batısında bulunan eski bir hanın (Çukur Han) yerine inşa edilen 5 katlı apartman yapısıdır (Şekil 3.19).

(a)

(b)

Şekil 3.16: Alandaki tek katlı yapılara örnekler; a) Bedesten (Kışisel arşiv, 2017), b) Emir Hıdır Camii (Kışisel arşiv, 2019)

Şekil 3.17: Bodrum +1 katlı yapılara bir örnek (Kışisel arşiv, 2017)

Şekil 3.18: a) Dokudaki iki katlı yapı örneği, b) Dokudaki üç katlı yapı örneği (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 3.19: Emir Hıdır Camii'nin yanındaki beş katlı apartman yapısı (Kişisel arşiv, 2018)

Yerleşimde konut alanı ile ticaret alanı bölgeleri net olarak görülmektedir. Çalışmanın 'Soma'nın Tarihsel Gelişimi' adlı 2.1 Numaralı bölümünde eski ticari merkezin Cuma Mahallesi olduğu belirtilmişti. Osmanlı kenti özelliklerini yansıtan bu tarihi ticari merkezde (Şekil 3.20); dükkanlar, hamam, cuma camisi, bedesten ve hanlar bulunmaktadır. Geleneksel konut alanları ticari merkezin üç tarafını çevreleyecek şekilde konumlanmaktadır. Tarihi ticaret alanının doğu ve batısında genellikle Rum konutu özelliklerini yansıtan mahalleler bulunurken, güneyinde Türk evi özelliklerini yansıtan mahalleler bulunmaktadır. Ticari merkezin güneyi yalnızca konut bölgesidir (Şekil 3.21), Damgacı Camii'nin karşısındaki bir mahalle bakkalı haricinde alanda konut+ticaret kullanımları dahi görülmemektedir. Konut+ticaret kullanımı ticaret merkezi olan Cuma Mahallesi dükkanların bulunduğu yerlerde veya ticari alan ile konut alanı arasındaki geçiş bölümlerinde yer almaktadır (Şekil 3.22). Haritada işaretlenen konut+ticaret işlevine günümüz binalarının yanı sıra tarihi niteliği

olan konutlarda da rastlanılır (Hem Türk, hem Rum konutunda zemin katın bir bölümü bağımsız girişli dükkana ayrılmıştır.). Bunlar haricinde alanda 3 tane dini yapı (Üçü de tarihi camidir.) (Şekil 3.23), 1 tane sağlık tesisi (Dokuya aykırı bir yapıdır.) bulunmaktadır.

Şekil 3.20: Cuma Mahallesinde bulunan ticari merkezden bir görüntü (Resimdeki tescilli bir kahvehanedir.) (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 3.21: Alanın güneyindeki konut dokusu (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 3.22: Konut + ticaret işlevine örnek bir yapı (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 3.23: Konut alanındaki dini yapı (Damgacı Camii) (Kişisel arşiv, 2018)

4. KENTSEL SİT İÇERİSİNDE KONUMLANAN GELENEKSEL KONUTLARIN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde, Soma geleneksel konutlarının mimari özellikleri; parsel düzeni, plan kurgusu, taşıyıcı sistem ve cephe kurgusu başlıkları altında incelenecektir. Bu çalışma, kentsel sit sınırı içerisindeki tescilli ve dokuya uyumlu olan toplam 155 adet yapı arasından özgünlüğü korunmuş ve erişilebilir durumda olanlar seçilerek yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda yapıların mimari özelliklerinin Rum ve Türk konutu olarak ayrılık gösterdiği görülmüştür. Bu nedenle konutların tespit edilen mimari özellikleri Rum ve Türk konutu olarak ayrı incelenecektir.

4.1 Parsel Düzeni

Parsel düzeninin deşifre edilebilmesi için alanda 70 adet yapı incelenmiştir. İncelenen bu yapılar; tescilli ve dokuya uyumlu konut yapılarıdır. Yapılan çalışma kapsamında, 9 tip parsel düzeninin yaygın olarak görüldüğü tespit edilmiştir (Şekil 4.1). Bu yapılardan bazıları ara parsellerde, bazıları köşe parsellerde bulunmaktadır. İncelenen 70 adet yapıdan 29' u Rum, 41' i Türk konutu özellikleri göstermektedir. Rum konutlarında en yaygın görülen parsel düzeninin (29 yapıdan 10' unda) 'E Tipi' daha sonra 'D Tipi' olduğu görülmüştür. Türk konutlarında en yaygın görülen parsel düzenleri ise 'G Tipi' (41 yapıdan 12' si) daha sonra 'I' ile 'H' tipleridir (Şekil 4.2). Bu tespitten hareketle; Rum konutlarında sokak-yapı-bahçe ilişkisi bulunduğu, Türk konutlarında ise sokak-konut ve sokak-bahçe-konut ilişkisi bulunduğu görülmektedir.

Oldukça benzer plan kurgusuna sahip olduğu görülen bazı konutların arkalarında/yanlarında özgünde bahçe olması beklenirken, bu alanlara başka yapılar inşa edilmesiyle bahçe-konut ilişkisi okunamamıştır. 'G Tipi' parsel düzeni sayısının buna bağlı olarak oldukça fazla olduğu düşünülmektedir.

Belirlenen parsel düzenleri;

A TİPİ: Yapıya girişin eğimsiz ön cepheden yapıldığı, bağımsız yan giriqli, arkada bahçesi bulunan parsel.

B TİPİ: Yapıya girişin ön cephede bulunan avludan yapıldığı parsel.

C TİPİ: Yapıya girişin hem ön cepheden hem de bağımsız giriqli bulunan yan bahçeden yapıldığı parsel.

D TİPİ: Yapıya girişin ön cephede, dükkan ve konut olmak üzere 2 ayrı yerden yapıldığı, arkada bahçesi bulunan parsel.

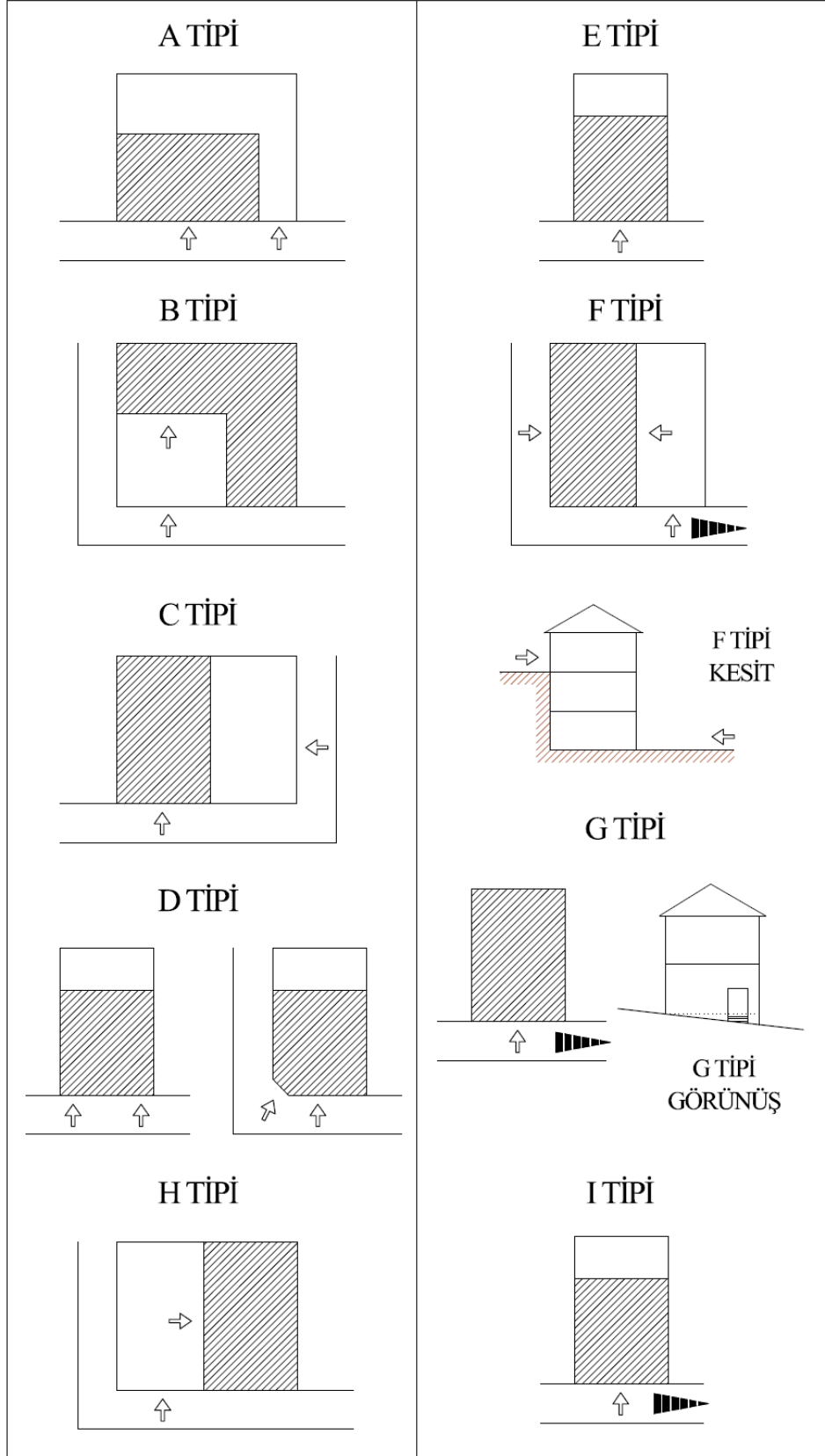
E TİPİ: Yapıya girişin ön cepheden yapıldığı arkada bahçesi bulunan parsel.

F TİPİ: Yapıya girişin hem eğimsiz cepheden hem de eğimli, bağımsız giriqli bulunan yan bahçeden yapıldığı parsel.

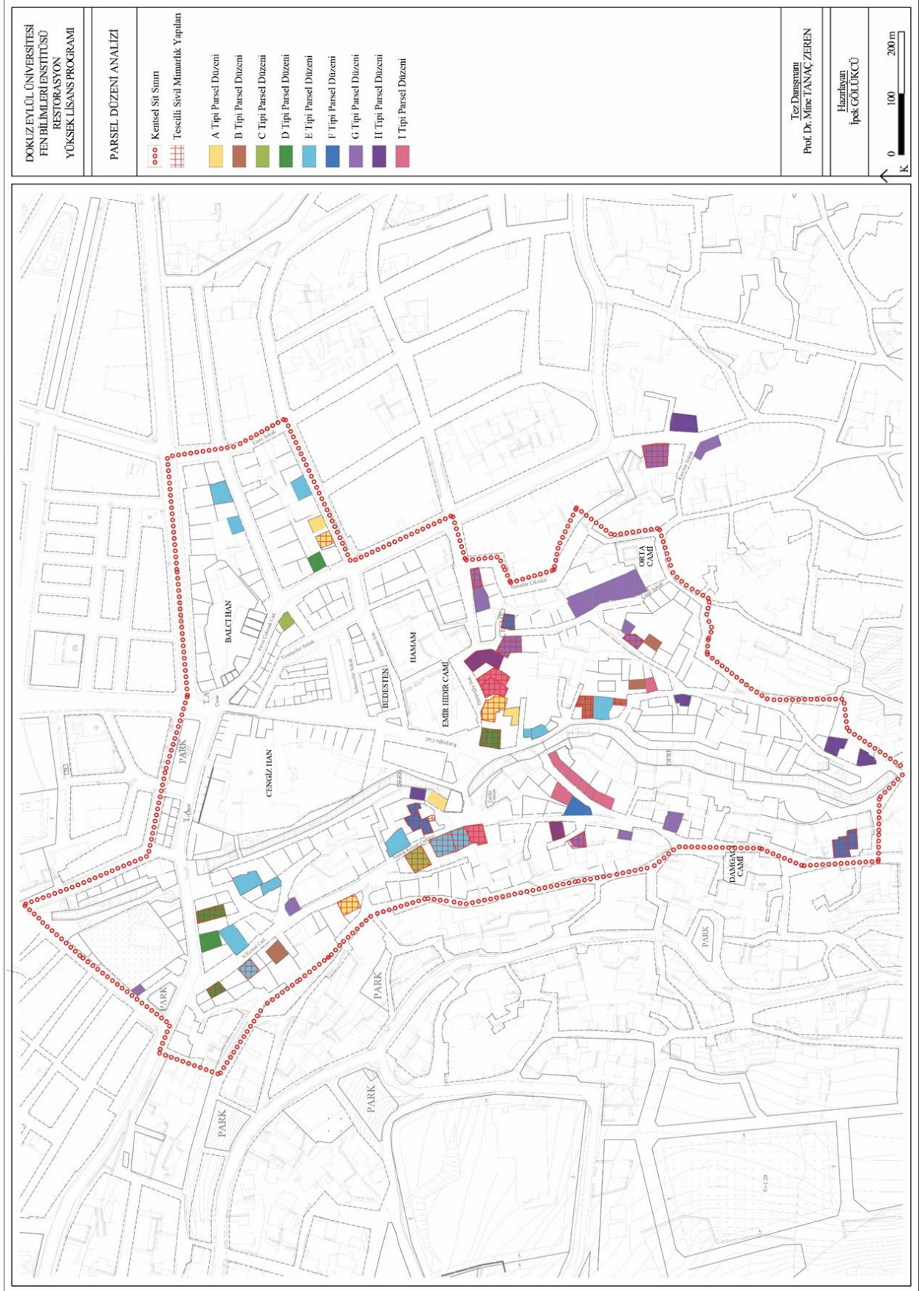
G TİPİ: Yapıya girişin eğimli cepheden yapıldığı bahçesiz parsel.

H TİPİ: Yapıya girişin yapının yanında bulunan bahçeden yapıldığı parsel.

I TİPİ: Yapıya girişin eğimli ön cepheden yapıldığı arkada bahçesi bulunan parsel.

Şekil 4.1: Soma'daki geleneksel konutlarda yaygın olarak görülen parsel düzenlerinin şeması

Şekil 4.2: İncelenen yapılardaki parsel düzeni dağılımı

4.2 Plan Kurgusu

Soma tarihi dokusundaki geleneksel konutların plan tipolojilerini oluşturmaya yönelik yapılan çalışmada tespit edilen nitelikli 45 adet konut arasından en yaygın görülen plan tipine sahip 6 adet konut detaylı olarak incelenmiştir. 45 adet konut, plan ve cephe kurgusunun korunduğu, özgünlüğü değiştirilmemiş olan konutlardır, ancak birçoğuna terk edilmiş durumda olmaları veya ev sahiplerinin araştırmayı istememesi gibi gerekçelerle girilememiştir. Dolayısıyla girilemeyen konutlarda, incelenen konutlardan farklı plan tipolojilerine sahip örnekler olup olmadığı bilinmemektedir. Plan tipolojileri çıkarılan, dokuda yaygın görüldüğü tespit edilen ve erişilebilen 6 adet konuttan 4' ü Türk konutu, 2' si Rum konutu özelliklerini göstermektedir.

Rum konutlarına ait incelenen plan tiplerinde; 2 katlı cumbalı, dükkanlı Rum evi, Bodrum+1 katlı Rum evi ve 2 katlı yan sofalı Rum evi bulunmaktadır. Alanda 2 katlı iç sofalı tipte Rum evi de olduğu görülmüştür, ancak terkedilmiş ve kilitli durumda olmaları sebebiyle girilemediği için incelenememiştir. Türk konutlarına ait en yaygın görülen, incelenen plan tiplerinde ise; sofasız, tek çıkmalı (ara parsel) Türk evi, iki çıkmalı, iç sofalı Türk evi, gönye çıkmalı, dış sofalı Türk evi ve dış-iç sofalı karma plan tipine sahip Türk evi bulunmaktadır.

4.2.1 Türk Konutu Plan Tipolojileri

Türk evi, evde işlenen, zaman geçiren kadının ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yapılmıştır. Zemin katlar sokağa kapalı olsa da evin içerisinde mekanlar canlı ve yeterince ışıktır. Sokak ile görsel ilişki; üst kattaki eyvanlar, revaklar ve sofa vasıtasıyla kurulmaktadır (Kuban, 2017). Bu dış mekanlarda sokaktan görülebilecek yerlere mahremiyeti sağlamak açısından ahşap kafesler konmaktaydı, ancak 15. yüzyıl itibari ile geliştiği düşünülen Türk hayatlı evinde 17. yüzyıldan sonra dış sofaların kısmen sakıncalı olduğu düşünülüp dış sofaların yerini yavaş yavaş iç sofalı plan kurgusu almıştır (Eldem, 1954). 17. yüzyılda genelleşen çıkma ile de kadının sokağı görme isteği sokak üstünde bulunan iç mekan pencerelerinden sağlanmıştır. 18. yüzyıldan sonra Avrupa mimarisinden etkilenilmesiyle merkezi planlı, simetrik çözümler ortaya çıkmaya başlamıştır (Karnıyarık plan kurgusu gibi) (Kuban, 2017).

Türk evinin gelişimi çalışmalarında temel kaynak olan S. H. Eldem, Türk evi tipolojilerini; sofasız, dış sofalı, iç sofalı ve orta sofalı olarak dört grupta ele almaktadır. Bu sınıflandırmanın asal ögesi olan 'sofa', oda ve eyvanla birlikte Türk evinin başlıca mekansal öğelerindendir. Eldem'e göre odalar sayı ve şekilleriyle plan tipinin oluşmasında en etkili olan unsurlardır. Sofalar da plan içinde bulunan konumları ve işleyişiyle planı oluşturan başlıca etmenlerdir. Sofanın şekli doğrudan evin tipini gösterir (Eldem, 1954).

Soma'da yapılan tipoloji çalışmasında incelenen konutlarda aşağıdaki özellikler gözlemlenmiştir:

Soma'daki Türk konutlarının örnekleri genellikle 2 veya bodrum+2 katlı, çıkmalı, sofasız, iç sofalı veya dış sofalı plan tipolojilerine sahip özelliktedir. Sokaktan konuta veya avludan konuta girilmek üzere farklı giriş tiplerine sahip konutların sokağa bakan zemin kat duvarları masif, az sayı ve genişlikte pencereye sahip iken, üst katlarda daha fazla sayıda ince, uzun, ahşap pencereler bulunmaktadır. Pencere kenarlarında ahşap sövelerin olması, çıkma altlarında ahşap payandalar bulunması, ahşap silmeler ve uzatılan ahşap saçaklar Türk konutlarının görülen tipik özelliklerindendir. Görülen en yaygın konut tipleri; bütün cepheye yayılan, tek çıkmalı ara parseller ile iki çıkmalı, cephenin ortasından girilen konutlardır. Tek çıkmalı konutların plan tipleri genellikle zemin katında avlu bulunan, avludan ahşap bir merdivenle odaya ulaşılan en basit Türk evi plan tipidir. Bu tiplerde sofa bulunmaz, avlu sofa görevi görür. Oldukça yüksek duvarlarla çevrili olan avluda (Geleneksel konutlarda taş ile döşenmiş bu gibi avlulara taşlık da denilmektedir (Akyüz, 1995)). Avluda ocak, fırın ile tuvalet, oda gibi birimler bulunmaktadır. Tek çıkmalı konutlar ara parsel değil, köşe parsel ise L veya I biçiminde dış sofaya (kapalı veya açık) sahip olabilmektedirler. Sofadan ulaşılan odaların, sofaya bakan pencereleri bulunmaktadır. İki çıkmalı konut tipleri ise genellikle iç sofalıdır. Giriş kapısının sofaya açıldığı zemin katta; mutfak, oda, kömürlük gibi birimler bulunurken, üst katta odalar ve sofa bulunmaktadır. Ahşap merdiven zemin kat sofasından, iki yanı oda sıralı üst kat sofasına çıkmaktadır. Çıkmaya sahip odalar ana odalardır, diğer odalara göre daha fazla ışık alırlar. Odalarda yüklük, gusülhane, dolap, sergen gibi elemanlar bulunur. Çıkmaların gerisinde kalan (iç) sofada ise sofanın genişliğince sokağa bakan bir pencere ve pencere önünde sedir bulunmaktadır. Odalarda ve sofa duvarlarında ahşap veya alçı işçilikli çiçeklik gözlerinin bulunduğu görülür.

Zemin katları sağır, yüksek ve az açıklı konutlarda bir diğer görülen çıkma tipi de gönye çıkmalı konutlardır. Zemin katlarda arsanın şekline uymak zorunda kalınmasıyla ortaya çıkan düzgün olmayan geometriye sahip mekanlar, üst katta kareye yakın dikdörtgen veya dikdörtgen forma getirilecek şekilde sokağa doğru gönye çıkma yapılmasıyla düzeltilmiştir. Sedad Hakkı Eldem'in tanımıyla 'testere dişi' tarzında işlenen cephelerdeki odalarda arsanın yamukluğu hissedilmemektedir. Bu konutlarda L biçiminde dış (yan) sofa

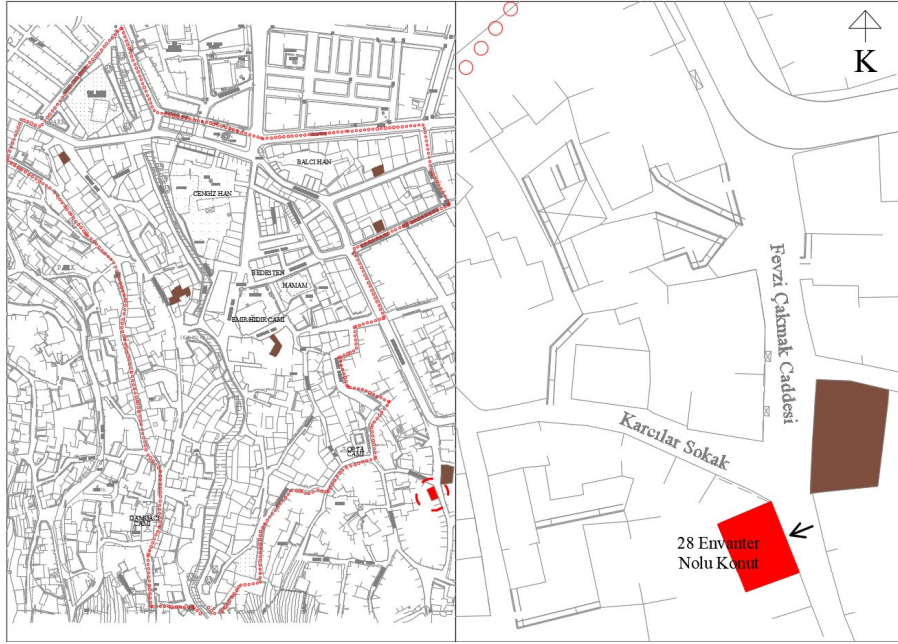
görülmüştür. Ancak L' nin odalara ulaşılan kolu sağır iken, diğer yan (bahçeye bakan) kısmı direkli açık sofadır. Soma'da kışların sert geçmesi nedeniyle bu konut tipi de dahil olmak üzere tüm dış sofalı konutların sofaları inşa edilirken ya kapalı ancak büyük pencereleri olarak inşa edilmiş ya da açık, direkli olarak inşa edilip sonradan kapatılmıştır.

Bunlar dışında farklı iki tipin karakteristiklerini almış, kompozit plana sahip konutlar da nadiren görülmektedir. Bu planlarda dış ve iç sofa bir arada kullanılmıştır. İç sofadan iki yanı sıralı odalara ulaşılrken, bu sofanın devamı dış sofaya dönüşmektedir. Yan dış sofa bölümü büyük kemerli pencereler ve ahşap kafeslerle çevrelenmiştir.

Yukarıda aktarılan genel tipolojik özelliklerin belirlenebilmesi için Soma'da incelenen geleneksel konut örnekleri aşağıdaki gibidir.

4.2.1.1 28 Envanter Numaralı Konut

Samsacı Mahallesi'nde, Fevzi Çakmak Caddesi ile Karcılar Sokak birleşiminde bulunan konut, kentsel sit sınırı dışındadır ve tescilsizdir (Şekil 4.4). Yıllar önce sahiplerinin vefat etmesiyle ev kullanım dışı kalmıştır. Konuta giriş Fevzi Çakmak Caddesi üzerinde bulunan ön cepheden (Batı cephesi) yapılmaktadır (Şekil 4.5). Parsel düzeni olarak doğrudan sokaktan konuta girilen tipe sahip olan yapıya iki basamak ile ulaşılmaktadır. Konutun bahçesi bulunmamaktadır, arkada yalnızca avlu/kömürlük gibi etrafı duvarlarla çevrili, üzeri kısmi açık olan bir alan bulunmaktadır. Bu bölüme giriş holünde bulunan ahşap merdivenin altındaki kısa, ahşap bir kapıdan ulaşılmaktadır.

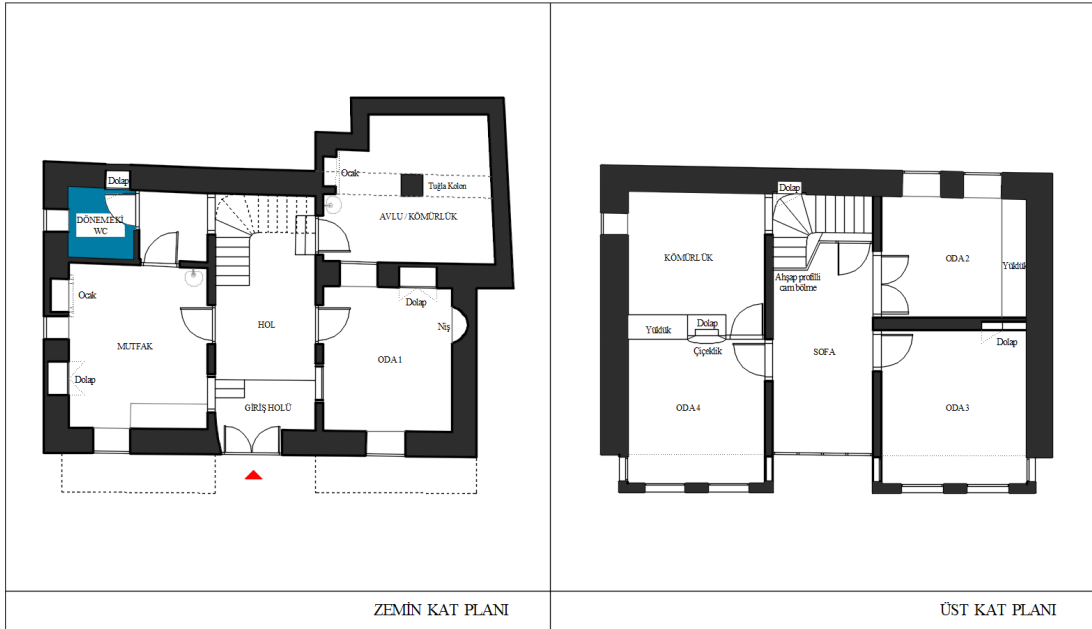

Şekil 4.4: Kentsel sit sınırına göre konutun konumu ve vaziyet planı

Yığma taş duvar üzeri ahşap karkas yapım sistemi ile inşa edilen yapıda sıvaların düzgün olması nedeniyle ahşap karkas sistemin dolgu malzemesi görülememiştir. Tüm zemin kat dış duvarları ile üst kat duvarlarının kuzey, güney ve doğu duvarları (yani çıkmanın bulunduğu batı duvarı hariç tüm dış duvarlar) 55-65 cm arasında değişen kalınlıklarda yığma taş duvar olarak inşa edilmiştir. Çıkmanın bulunduğu duvarlar ile katlardaki ara bölme duvarları 15-20 cm civarı bağdadi yapım tekniğiyle yapılmış duvarlardır.

Şekil 4.5: Konutun Fevzi Çakmak Caddesi ile Karcılar Sokak birleşiminde bulunan ön cephesi (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.6: Konutun zemin ve üst kat plan şemaları

Zemin kata girildiğinde holün iki kademeli olduğu görülmektedir (Şekil 4.6). Giriş kapısının ardından gelen küçük bir giriş holü sonrası, üç basamak ile mutfak, oda ve merdivenin bulunduğu kota çıkılmaktadır (Şekil 4.7). Giriş holünün sağ kısmında bodrum katın kapakçığının varlığı görülmektedir, ancak ahşap plaka ile kapatılmıştır (Şekil 4.10). Hol ile devamında yer alan merdiven, mutfak, wc birimleri ile oda, kömürlük birimleri arasında ortada yer almaktadır.

Şekil 4.7: Konutun giriş kapısından ulaşılan iki kademeli hol (Kişisel arşiv, 2019)

Holün solunda yer alan mutfakta (Şekil 4.8) geçmiş ile günümüz kullanımının bir arada bulunduğu görülmektedir; iki tane mutfak yapının yapıldığı dönemden gelen ocağı ve ahşap dolapları bulunurken, lavabolu, granit bankolu yeni dolap yapıldığı da görülmektedir. Mutfakın kuzey duvarından geçilen bir eşik ile zeytin küplerinin yer aldığı küçük bir depo ile tuvalete ulaşılmaktadır (Şekil 4.9). Tuvalet birimi yerden yükseltilmiştir. Hol ile mutfak zeminini seramik ile kaplanmıştır, tavanları ahşap kaplamadır. Ancak holün zemininde seramiğin kırıldığı bir yerde seramiğin altında karosiman olduğu görülmüştür; dolayısıyla, holün özgün döşemesinin karosiman olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.10).

Şekil 4.8: Holün solunda bulunan mutfak birimi (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.9: Mutfakın kuzey duvarından geçilen depo ve tuvalet birimi (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.10: Yapının girişinde görülen karo döşeme ile bodrum kapısı (Kişisel arşiv, 2019)

Holün sağında ise 1 numaralı oda (Şekil 4.11) ve kömürlük bulunur. 1 Numaralı odanın hem kömürlüğe hem de ön cepheye bakan birer penceresi bulunmaktadır (Şekil 4.12). Bunlar dışında odada ahşap kapaklı dolap ve oval biçimde bir niş yer almaktadır. Odanın zemini pvc yer döşemesi ile kaplanarak özgünlüğü saklanmış iken, tavanda özgün olan ahşap kaplama tavan görülmektedir. Odanın kömürlüğe bakan duvarı dış duvar olduğu için 60 cm genişliğindedir. Bu kömürlüğe holde yer alan merdivenin altında bulunan bir ahşap kapıdan, üç basamak yüksekliğinde üst kota çıkılarak ulaşılmaktadır (Şekil 4.13). Kaplamasız dökülmüş beton zemine sahip olan mekanın yarısının üstü kapalı (Üst kattaki oda hizasına kadar), yarısının üstü açıktır. Mekan depo olarak kullanılmıştır, alanda lavabo ile birlikte büyük bir ocak da bulunmaktadır.

Şekil 4.11: Holün sağında bulunan 1 numaralı oda (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.12: 1 numaralı odanın resimleri (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.13: 1 numaralı odanın arkasında yer alan kömürlük dış mekanı (Kişisel arşiv, 2019)

Yapının kuzey (arka) duvarına yaslanan hafif U biçimindeki merdiven, basamakları, rıhtları ve trabzanı ile ahşaptır (Şekil 4.14). Üst kattaki iç sofaya çıkan merdivenin çıkış yerinde ince ahşap-cam bölme yer alır ve bu kapıdan geçilerek sofaya ulaşılır (Şekil 4.15). Bu bölmenin dönem eki olduğu düşünülmektedir. Merdivenin yaslandığı duvarın (kuzey duvarı) yukarısında ahşap kapaklı dolap yer almaktadır. Kuzey duvarının

bitişindeki batı duvarında da kömürlük mekanından merdivene bakan bir açıklık yer almaktadır (Açıklığın alt hizasındaki mutfak deposu mekanında da merdivene bakan açıklık bulunmaktaydı, dolayısıyla üst üste iki katta da açıklık bulunmaktadır.).

Şekil 4.14: Holün ortasında yer alan, sofaya çıkan ahşap merdiven (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.15: Merdiven ile sofa arasındaki ahşap profilli cam bölme (Kişisel arşiv, 2019)

Sofa, iki yanı iki oda dizili olarak ortada yer almakta ve ön cepheye bakmaktadır (Şekil 4.16). Ön cepheye bakan iki odanın çıkmalarının gerisinde kalan sofada, sokağa bakan, sofa genişliğince bir pencere bulunmaktadır. Bu büyük ve geniş pencere nedeniyle sofa, oldukça ışık alan, ferah bir mekana sahip olmaktadır. Pencerenin önünde duvar genişliğince bir sedir olduğu duvarda var olan izlerden anlaşılmaktadır. Sofanın zemini pvc yer döşemesi ile kaplanmış, tavanı ahşap kaplamadır.

Şekil 4.16: Üst katta bulunan iç sofa (Kişisel arşiv, 2019)

Sofanın doğusunda yer alan ön cepheye bakan odanın (3 numaralı oda) baş oda olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.17). Bu oda üst kattaki en büyük odadır ve tavandaki ahşap işlemeli göbek diğer hiçbir odada yoktur (Şekil 4.18 (a)). Ahşap dolapların bulunduğu bu oda üç pencereden ışık almaktadır. Odanın zemini ahşap döşeme, tavanı da ahşap kaplamadır.

3 numaralı odanın arkasında bulunan 2 numaralı oda ise diğer odalar gibi sofa ile aynı kotta değildir, üst kotta yer almaktadır. İçerisinde yüklüğün bulunduğu odada arka cepheye bakan (kuzeye) iki pencere bulunmaktadır (Şekil 4.19).

Şekil 4.17: 3 numaralı odanın resmi (Kişisel arşiv, 2019)

(a)

(b)

Şekil 4.18: a) 3 numaralı odada bulunan işlemeli ahşap tavan göbeği, b) 3 numaralı odada bulunan ahşap dolap (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.19: 2 Numaralı odanın resimleri (Kişisel arşiv, 2019)

Sofanın batısında bulunan, ön cepheye bakan diğer oda ise (4 Numaralı oda) yatak odası olarak kullanılmıştır (Şekil 4.20). Yüklük, gusülhane, dolap ve çiçeklik gibi elemanların bulunduğu oda, dört pencereden ışık almaktadır (Şekil 4.21). Zemin kaplaması pvc, tavanı ahşap kaplama olan bu odanın içinden karanlık, kömürlük/depo olarak kullanılan bir mekana geçiş bulunmaktadır (Şekil 4.22). 4 numaralı oda ile arasında ayırıcı olarak duvar yerine yüklük bulunan bu mekanın batı duvarında yalnızca bir tane küçük, tavana yakın bir penceresi vardır.

Şekil 4.20: Sofadan 4 numaralı odanın kapısına bakış (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.21: 4 numaralı odanın resmi (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.22: 4 numaralı odadan geçilen kömürlük/depo mekanı (Kişisel arşiv, 2019)

4.2.1.2 29 Envanter Numaralı Konut

Samsacı Mahallesi'nde Fevzi Çakmak Caddesi'nin kuzey yönünde sokağın başlangıcında bulunan konut, kentsel sit sınırları dışında yer almaktadır ve tescilsizdir (Şekil 4.23). Ön cephesi Fevzi Çakmak Caddesi'ne çıkan ara sokağa bakan konutun, bu ara sokakta girişi bulunmaktadır (Şekil 4.24). Yalnızca tek girişi olan konuta bahçe kapısından ulaşılmaktadır. Bahçe kapısının açıldığı holün sağında konutun giriş kapısı ile tuvalet kapısı, solunda tek katlı mutfak birimi yer almaktadır (Şekil 4.25). Giriş kapısının hemen sağında bulunan tuvalet birimi, iç mekanda yer alan ahşap merdivenin sahanlığının altına denk gelen yerde oluşturulmuş (Şekil 4.26 (b)), 1x1 m lik küçük bir alandır. Yıllar önce terk edilen yapı, kuzey ve batı yönünde diğer yapılara bitişik nizamdadır.

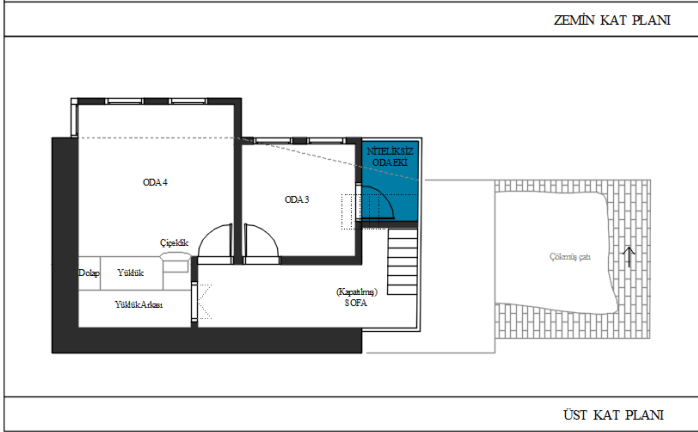

Şekil 4.23: Kentsel sit sınırına göre konutun konumu ve vaziyet planı

Şekil 4.24: Konutun ön cephesi (güney) ile doğu cephesinden bir görünümü (Kişisel arşiv, 2019)

Konut, zemin katta yığma taş, üst katta iki tarafı bağdadi çıtalar çakılmış ahşap karkas yapım sistemiyle inşa edilmiştir. Zemin kat duvarları 55-80 cm'e varan genişliklerde olurken, üst kat duvarları strüktürü oluşturan dikey ahşap profillere göre 15 cm civarındadır. Yalnızca zemin kattaki mutfak biriminin iki duvarı bu yapım sistemlerinden farklı olarak yığma tuğla teknik ile yapılmıştır. Mutfak bölümünde yapının ön cephesi boyunca devam eden duvarın taş duvar olması nedeniyle, mutfakın tuğla olan diğer duvarlarının da özgünde taş olduğu, ancak özgün duvarların yapının bitişiğindeki evin tadilatı yapılırken yıkıldığı düşünülmektedir. Bunun düşünülmesinde diğer bir etken de taş duvarda özgün olduğu anlaşılan bir niş olması, ancak birimde ocak yer almamasıdır. Ocağın yıkılan diğer duvarlarda bulunduğu düşünülmektedir. Giriş holü ile mutfak arasında yer alan duvarın da beton olduğu için özgün duvar olmadığı, özgünde burada duvar olmayabileceği ve kapalı olan mutfak biriminin bahçe olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.27). Bütün bu verilerden yola çıkılarak, konuta kapıdan girildiğinde uzun duvarlarla çevrili, üzeri açık olan bahçeye girildiği ve bahçede bulunan niş, ocak gibi elemanlarla evin pişirme ihtiyacının burada karşılandığı düşünülmektedir.

Şekil 4.26: a) Konutun bahçe kapısından yapılan girişi, b) Bahçe kapısının arkasında bulunan tuvalet kapısının resmi (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.27 Giriş holünün solunda kalan mutfak birimi (Kişisel arşiv, 2019)

Yapının zemin katına girildiğinde, geniş bir giriş mekanı ve bu mekanda yer alan ocak (Şekil 4.28) ile üst kattaki sofaya çıkan ahşap merdiven görülmektedir (Şekil 4.29). Pencere bulunmayan bu giriş mekanından bir odaya geçilmektedir. Odada iki cepheye bakan (Fevzi Çakmak Caddesi ile ara sokak) demir parmaklıklı küçük pencereler ile niş ve ahşap dolap bulunmaktadır (Şekil 4.30). Zemin kattaki giriş mekanı ile oda zeminlerine beton dökülmüş, betonun üzeri herhangi bir döşeme malzemesi ile kaplanmamıştır. Bu mekanlardan; giriş mekanının (1 numaralı oda) tavanı ahşap kirişlemeli, kaplamasız tavan, 2 Numaralı odanın tavanı da ahşap kirişlemeli ama kireç sıva ile kaplanmış tavadır. İki mekan arasındaki duvar 60 cm kalınlığında, yığma teknikte inşa edilmiş taş duvardır.

Şekil 4.28: Zemin kattaki giriş mekanın resmi (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.29: Konutun giriş kapısının yanında bulunan ahşap merdiven (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.30: 2 numaralı odanın resmi (Kişisel arşiv, 2019)

Yapının bahçe kapısından girilen holünün batı duvarına bitişik olan L biçimindeki merdiven, kapatılmış dış sofaya çıkmaktadır (Şekil 4.31). Ahşap kirişleri olduğu gibi görünen merdivenin basamak, rıht ve trabzanı ahşaptır.

L biçiminde olan dış sofanın odalara girilen kolu sağır duvardır, diğer kolu ise özgünde açık iken, günümüzde sac, beton ve ahşap gibi malzemelerle kapatılmıştır (Şekil 4.32). Yapılan sözlü tarih araştırmalarına göre 55 seneden beri mahallede yaşamakta olan mahalle sakinleri, bu evin sofasının açık olduğunu ve ev sahipleriyle birlikte tüm zamanı sofadada oturup çay içerek, sohbet ederek geçirdiklerinden bahsetmiştir. Evin yaşam mekanı olan dış sofa hem bahçeye hem de şehre bakmaktadır (Konut eğimli bir sokağın üst kısmında yer aldığı için üst kattan kent görebilmektedir.). Soma'da kışların sert geçmesi nedeniyle açık olan dış sofanın kapatılmış olabileceği, odalara girilen sağır kolun da o yöndeki parselde konut bulunduğu için sağır yapılmış olduğu düşünülmektedir. Sofanın kapatılmasıyla dış sofaya betonarmeden nitelsiz bir oda eki yapılmıştır (Şekil 4.33 (a)). Bu odaya 3 Numaralı odanın dış sofaya çıkan özgün ahşap kapısından ulaşılmaktadır (Şekil 4.33 (b)).

Şekil 4.31: L biçiminde olan dış sofanın sağır ve kapatılmış bölümleri (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.32: Kapatılan yan sofanın cepheden görüntüsü (Kişisel arşiv, 2019)

(a)

(b)

Şekil 4.33: a) Yan sofaya yapılan niteliksiz oda ekinin sofadan görünümü, b) Niteliksiz oda ekinin Oda 3' ten geçilen kapısının resmi (Kişisel arşiv, 2019)

Sofanın zemini ahşap döşeme ile kaplı, tavanı da pasalı ahşap tavadır. L biçimindeki sofanın sağır kolundan 4 numaralı odanın kapısının yanında bulunan dolap kapağı görünümlü ahşap kapıya ulaşılmaktadır. Kapının açıldığı mekanın 4 numaralı odanın yüklüğü arkasında oluşturulmuş bir odacık olduğu görülmüştür (Şekil 4.34).

Şekil 4.34: Yüklük arkası odanın girişi ve içi (Kişisel arşiv, 2019)

Üst kattaki ana odanın 4 numaralı oda olduğu (Şekil 4.35) odanın büyüklüğünden ve içerisinde ocak ile yüklük bulunmasından anlaşılmaktadır. Odanın yüklük duvarında gusülhane ile ahşap dolap, diğer duvarlarında da alçıdan yapılmış lamba koyma yerleri bulunmaktadır (Şekil 4.36). Odada bulunan çıkma nedeniyle mekan oldukça ışıklıdır; güney cephesine bakan oda, üç pencereden ışık almaktadır. 3 numaralı oda, 4 numaralı odaya göre daha küçüktür (Şekil 4.37). İki kapısı, iki penceresi bulunan odanın bir kapısı sofanın sağır koluna, diğer kapısı yan sofaya açılmaktadır. Her iki oda da sofa kotundan yükseltilmiş vaziyettedir. Odaların zeminleri ahşap döşeme, tavanları da pasalı ahşap tavadır.

Şekil 4.35: 4 Numaralı odanın resmi (Kişisel arşiv, 2019)

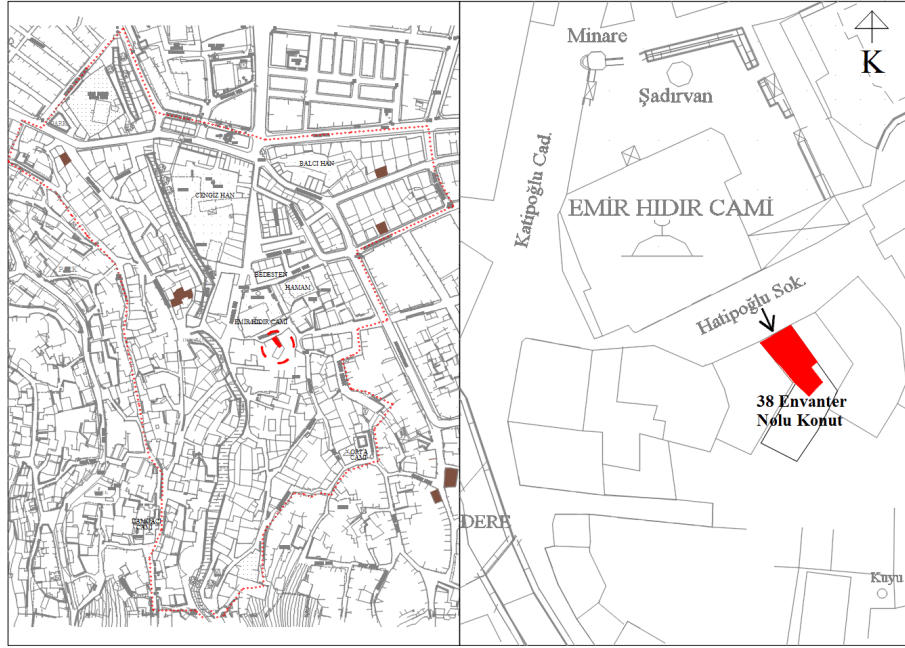
Şekil 4.36: 4 Numaralı odanın yüklüğü ve ocağı (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.37: 3 numaralı odanın resmi (Kişisel arşiv, 2019)

4.2.1.3 38 Envanter Numaralı Konut

Cuma Mahallesinde, Emir Hıdır Camii'nin arka sokağında, Hatipoğlu Caddesi'nde yer alan konut, kentsel sit sınırları içindedir ve tescillidir (Şekil 4.38). Kullanılmakta olan konuta giriş Hatipoğlu Caddesi'ndeki ön cepheden sağlanmaktadır (Şekil 4.39). Eğimli bir sokakta yer alan konutun iki kanatlı giriş kapısı avluya açılmaktadır (Şekil 4.40). Kapıdan ulaşılan ilk mekân, üst kattaki odaların uzunluğunda olup tuvaletin de bulunduğu bir giriş mekânıdır. Bu mekânın devamından avluya ulaşılmaktadır (Şekil 4.41).

Şekil 4.38: Kentsel sit sınırına göre konutun konumu ve vaziyet planı

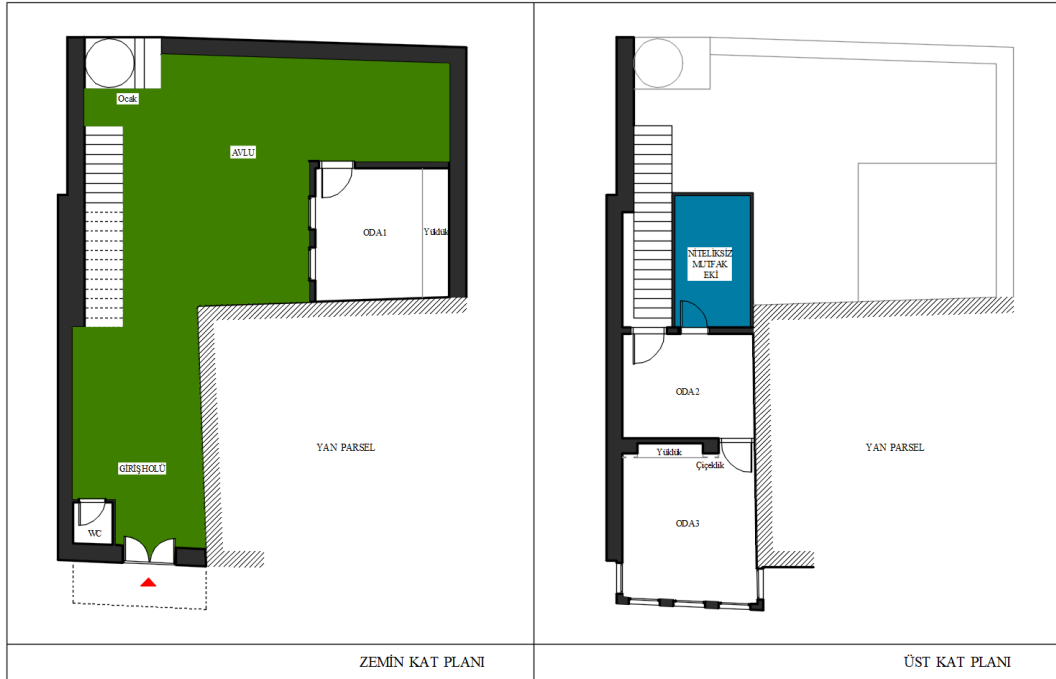

Şekil 4.39: Hatipoğlu Sokak'tan 38 envanter numaralı konutun görünümü (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.40: Yapının ön cephesinden görünüm (Kişisel arşiv, 2019)

Yığma taş duvar üzeri ahşap karkas yapım sistemine sahip olan konutta cephedeki kireç sıva korunmuş olduğu için ahşap karkas sistemin dolgu malzemesi tespit edilememiştir. Ahşap karkas sistem yalnızca yapının cephe genişliğince yayılan 'çıkma' bölümünde kullanılmıştır. Bunun dışında, zemin katlarda (avlu duvarları dahil), yığma taş duvarlar inşa edilmiş, üst katlarda da zemin kat duvarından 20 cm geri çekilecek kalınlıkta taş duvarlar inşa edilmiştir. Yapı haricinde, zemin katta avluda yer alan oda birimi bağdadi duvar tekniğiyle yapılmıştır.

Şekil 4.41: Konutun zemin ve üst kat plan şemaları

Şekil 4.42: Odaların altında bulunan konutun giriş mekanı (Kişisel arşiv, 2019)

Oda 3' ün altında bulunan giriş mekanı sokak ile aynı kottadır. Giriş kapısının solunda 1,5x1,5 metrelik özgün olduğu düşünülen tuvalet birimi yer almaktadır. Üç tarafı ve üstü kapalı olan bu mekan, ev sahipleri tarafından motor, bisiklet, çamaşır makinesi gibi ihtiyaçların konulduğu depo işlevinde kullanılmaktadır (Şekil 4.42). Bu mekandan geçilen avlu; fırın, kanepe, oda gibi birimlerin bulunduğu yaşama mekanıdır (Şekil 4.43). Konut, sofasız plan tipolojisine sahip olduğu için hayatın geçtiği yer avludur. 1 numaralı oda, içinde ahşap yüklüğün, rafların ve dolabın bulunduğu bir odadır. Avluya bakan iki ahşap giyotin penceresi olan oda, günümüzde buzdolabı, kap-kacak ve depolanacak malzemelerin bulunduğu bir servis mekanı olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.44). Zeminine beton atılmış, üzeri kaplamasız olarak kullanılan avlunun doğu duvarında, duvara bitişik, yukarıdaki odalara çıkan ahşap bir merdiven bulunmaktadır (Şekil 4.45).

Şekil 4.43: Konutun avlusundan bir resim (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.44: Avluda bulunan 1 numaralı odanın dışarıdan ve içeriden görünümü (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.45: Avluda bulunan fırın ve merdivenin resimleri (Kişisel arşiv, 2019)

Avlunun doğusunda yarı kapalı alanda bulunan merdivenin basamak ve rıhtları ahşaptır, trabzanı ise özgünlüğünü kaybetmiş, yerine yeni, basit bir korkuluk takılmıştır. Merdivenin üst basamaklarına doğru, zemin kat ile üst kat duvarlarının kalınlık farkından ortaya çıkmış olan niş kullanımı görülmektedir. Bu niş, terlik, ayakkabı, süt bidonu gibi eşyalar konularak değerlendirilmiştir (Şekil 4.46).

Şekil 4.46: Merdivenin yukarı sağında oluşan niş (Kişisel arşiv, 2019)

Konutun sofası bulunmadığından merdiven direkt olarak odaya açılmaktadır. Yarı açık alandan çıkılan merdiven, kapalı alana ulaşacağı için merdiven ile oda arasına ahşap bir kapı yapılmıştır. Kapıdan geçildikten sonra ulaşılan oda (2 numaralı oda) baş odadan önceki odadır. Avluya bakan bu odadan, sacdan yapılmış niteliksiz mutfak ekinde geçilerek 3 numaralı odaya ulaşılmaktadır (Şekil 4.47 (a)). Mutfak eki, demir profillerle yerden yükseltilmiş olarak merdivenin solunda yer almaktadır.

Şekil 4.47: a) Merdivenin solunda bulunan niteliksiz mutfak eki, b) Merdivenden ulaşılan 2 numaralı odanın kapısının resmi (Kişisel arşiv, 2019)

3 numaralı oda, çıkmanın bulunduğu, ön cephedeki sokağa bakan esas odadır (Şekil 4.48). Odada sergen, çiçeklik gözleri, yüklük, gusülhane gibi elemanlar bulunmaktadır (Şekil 4.49). Zemini pvc yer döşemesi ile kaplanmış, tavanı ahşap kaplama olan oda, çıkmada bulunan beş pencereden ışık almaktadır. Soma'da kışlar sert geçtiği için kış mevsiminde avludan çok vakit geçirilen mekan bu oda olmaktadır.

Şekil 4.48: 3 numaralı odanın içinden bir resim (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.49: 3 numaralı odadaki elemanlardan çiçeklik gözleri ve sergen örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

4.2.1.4 11 Envanter Numaralı Konut

Karamanlı Mahallesi, Namık Kemal Caddesi üzerinde yer alan konut, kentsel sit sınırı içindedir ve tescillidir (Şekil 4.50). Uzun süredir kullanım dışı olan konut, yakın zamanda belediye tarafından restore ettirilmiştir. Strüktürel olarak ciddi problemleri bulunan bu konut, Soma geleneksel konut dokusunun önemli, nitelikli bir parçası olduğu için yitirmek istenmeden restore edilmiş dokudaki tek geleneksel konuttur (Şekil 4.51).

Şekil 4.50: Kentsel sit sınırına göre konutun konumu ve vaziyet planı

Şekil 4.51: Emir Hıdır Camii'nin batısındaki parktan Kemahlı Ahmet evinin görünümü (Kişisel arşiv, 2019)

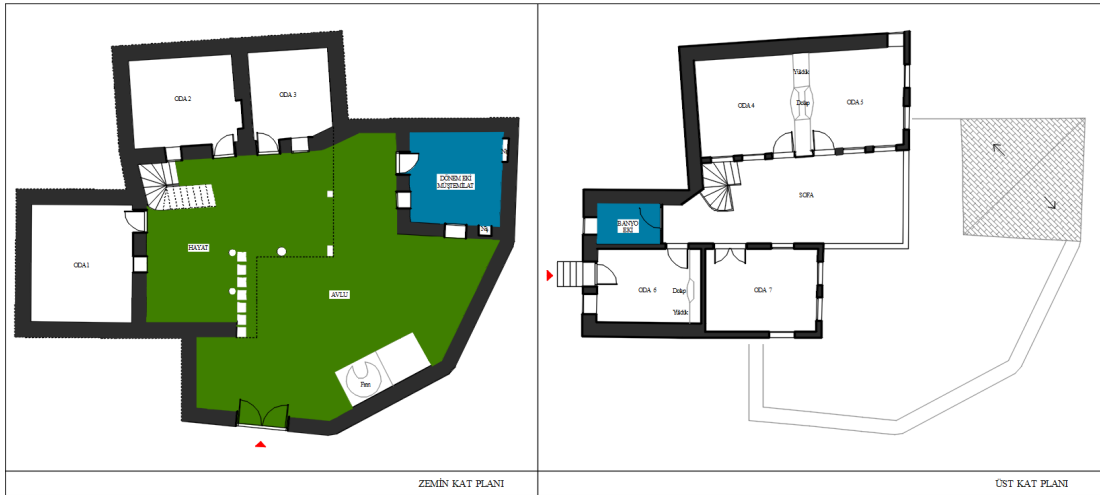
Konutun sokak- konut ve sokak- bahçe- konut olmak üzere iki farklı noktadan girişi bulunmaktadır. Sokaktan konuta girilen giriş tipi Namık Kemal Caddesi üzerindeki batı cephesinden sağlanırken (Şekil 4.52), sokak – bahçe – konut giriş tipi Dokuz Oluk Çeşmesi'nin karşısındaki çıkmaz sokaktan (Parselin güney cephesinden) sağlanmaktadır (Şekil 4.53). Batı cephesi girişi dört basamak ile yerden yükseltilmiştir ve konutun 6 numaralı odasına açılmaktadır (Şekil 4.54). Batı cephesi giriş kapısı tek kanatlı ahşap kapı iken, güney cephesindeki bahçe kapısı iki kanatlı ahşap kapıdır ve zemini taş ile kaplı 'taşlık' adı da verilen açık alana açılır. Bahçe duvarının yüksekliği zemin kattaki yaşam mekanlarını ve bahçeyi yeterince gizleyecek yüksekliktedir.

Şekil 4.52: Yapının Namık Kemal Caddesi'nden (Batı cephesi) olan girişi (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.53: Yapının Dokuz Oluk Çeşmesi karşısındaki ara sokakta bulunan bahçe kapısı (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.54: Konutun zemin ve üst kat plan şemaları

Konut, zemin katta yığma taş duvar, üst katta ahşap karkas ile yığma taş+tuğla almaşık duvar yapım sistemiyle inşa edilmiştir. Yapının ulaşılan eski resimlerinde görüldüğü üzere (Şekil 4.55); ahşap karkas sistemi sofada bağdadi tekniği ile, sofanın yanındaki odalarda ise tuğla dolgu malzemeli hımış tekniği ile kurgulanmıştır. Zemin katta odalara bahçeden ulaşıldığı için odaların hepsinin duvar kalınlığı 60 cm civarında yığma taş duvardır. Üst katta ise kuzey, batı ve güneybatı duvarları yığma, almaşık sistemde, doğu ve güneydoğu duvarları ahşap karkas sistemde yapılmıştır. Üst kattaki iç mekan duvarları da 20 cm genişliğinde bağdadi duvar olarak inşa edilmiştir.

Şekil 4.55: Yapının restore edilmeden önceki resmi (Soma Belediyesi arşivi)

Zemin katta (bahçe katı) üç oda, bahçe ve dönem eki olduğu düşünülen müştemilat birimi yer almaktadır. Zemini taş kaplı olan bahçede müştemilat haricinde fırın ve ocak bulunmaktadır (Şekil 4.56). Arazinin eğimli olması nedeniyle bahçede kot farklılıklarının olduğu görülmektedir. İki kot farkı bahçenin açık alanında, üçüncü kot farkı üst kattaki sofanın çıkıntısı nedeniyle aşağıda oluşmuş yarı-açık alandır. İki basamak ile bahçeden ulaşılan bu yarı açık alandan odalara girilmektedir. Odalara girişin yapıldığı üst kotta bulunan bu hol, bahçeden kısa bir taş duvar ile de ayrılmıştır. Zemin kat odaları, yapının bulunduğu parselin eğimli olması nedeniyle toprak altında kaldığından dışarıya açılmayan pencereler bahçeye doğru açılmıştır. (Şekil 4.57). Üç odanın da kapılarının yanında birer pencereleri bulunmaktadır. Günümüzde zeminleri tuğla kaplı olan 1 numaralı oda, 2 numaralı oda ve bu odaların önündeki holün özgün döşemesi bilinmemektedir. 1 numaralı oda ve 2 numaralı odanın tavanları ahşap kirişleme tavan iken, zemini ahşap döşeme olan 3 numaralı odanın tavanı ahşap kaplamadır.

Şekil 4.56: Bahçenin üst kotunda bulunan yarı açık alandan bahçeye bakış (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.57: Bahçeden Oda 1, Oda 2 ve Oda 3' ün bulunduğu yarı açık alana bakış (Kişisel arşiv, 2019)

Bahçenin kuzeydoğu köşesinde bulunan bodrum + 1 katlı müştemilatın da bahçeye bakan iki penceresi bulunmaktadır (Şekil 4.58). Zemini ahşap döşeme, tavanı ahşap kaplama olan bu mekanın, içinde ocak ve ahşap dolaplar bulunduğu için mutfak olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 4.58: Bahçede bulunan dönem eki müştemilat (Kişisel arşiv, 2019)

Zemin katta odaların önündeki yarı açık holde, 1 numaralı oda ile 2 numaralı odanın kesişiminde bulunan ahşap merdiven (Şekil 4.59), üst kattaki sofaya çıkmaktadır (Şekil 4.60). Basamakları, rıhtları ve trabzanı ile ahşap olan merdiven, bir kolu kısa U biçimindedir.

Şekil 4.59: Oda 1 ile Oda 2' nin kesişiminde bulunan ahşap merdiven (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.60: Merdivenin çıktığı sofanın resmi (Kişisel arşiv, 2019)

Yapı dış-ış sofalı kompozit plan tipine sahip olduğu için, sofa diğer konutlardakine göre biraz daha farklıdır. İki yanı iki oda ile çevrili olan sofanın, odalara girilen baş kısmı iç sofaya benzemektedir. İç sofa ise holün bitiminde kemerli, geniş ve uzun ahşap pencereli kapalı dış sofaya dönüşmektedir (Şekil 4.61). Pencerelerinde yarıya kadar ahşap kafesler bulunan sofa, zemin kattan ahşap kolonlarla yükseltilmiş bir vaziyette durmaktadır. Sofa geniş olduğu ve çok sayıda büyük pencerelere sahip olduğu için oldukça ıslık dolu aydınlık bir mekan niteliğindedir. Sofanın bütün duvarlarında, pencerelerin altından geçecek şekilde dönen bir ahşap silme bulunmaktadır.

Şekil 4.61: İç sofanın dönüştüğü kapalı dış sofanın resmi (Kişisel arşiv, 2019)

Üst katta bulunan odaların çoğunun sofaya bakan pencereleri olduğu için odalar hem dışarıya hem de sofaya bakan pencereleriyle yeterli ışık alarak aydınlık ve ferah mekanlar şeklinde üretilmişlerdir. Ancak 4 numaralı odanın dışarıya bakan penceresi bulunmadığı, yalnızca sofaya bakan pencereleri bulunduğu için bu oda, doğusundaki odalara göre daha karanlıktır (Şekil 4.62). 4 numaralı odanın yanında bulunan 5 numaralı odada doğu cephesine bakan (bahçenin bulunduğu cephe) iki adet, kuzey cephesine bakan köşede bir adet pencere bulunmaktadır. Yapının kuzey duvarının neredeyse tümünün sağır yapılmasının nedeninin (4 numaralı odada da bu nedenle dışarıya bakan pencere açılmamıştır) yan parselde bitişik nizamda yapı bulunması olduğu düşünülmektedir. 4 numaralı oda ile 5 numaralı oda arasında duvar yerine sırt sırta yapılmış, her iki odaya da hizmet veren ahşap dolap, yüklük ve gusülhaneler bulunmaktadır (Şekil 4.63).

(a)

(b)

Şekil 4.62: a) Sol tarafta karanlık görünen karanlık 4 numaralı odanın resmi, b) Sol taraftaki 4 numaralı karanlık oda girişi ile yanında bulunan 5 numaralı odanın girişi (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.63 5 numaralı odanın girişi, sofaya bakan pencereleri ve yüklük, dolap elemanları (Kişisel arşiv, 2019)

6 numaralı oda ise arka cepheden girişin yapıldığı, dışarıya bakan bir penceresi olan, sofaya bakan penceresi bulunmayan nitelikte bir odadır (Şekil 4.63). Odada yüklük, ahşap dolaplar ve gusülhane elemanları bulunmaktadır. Bu odanın kuzey yönündeki bitişiğinde dönem eki olduğu düşünülen bir banyo mekanı yer almaktadır (Şekil 4.64). Banyonun arka cepheye (batı cephesi) bakan bir penceresi bulunmaktadır. 6 numaralı oda ile banyonun pencereleri sokağa baktığı için, ahşap kafeslidir. Banyonun zemini seramik döşeme, tavanı ahşap kaplamadır. 6 numaralı odanın yanında bulunan, diğer odalara göre tek çift kanatlı ahşap kapısı olan 7 numaralı odanın sofaya ve güney cepheye bakan birer penceresi, doğu cephesine (bahçeye) bakan da iki penceresi bulunmaktadır (Şekil 4.65). Üst kattaki tüm odaların ve sofanın zemini ahşap döşeme, tavanı pasalı ahşap tavadır.

Şekil 4.64: 6 numaralı oda ile kuzey yönü bitişiğindeki banyo ekinin resmi (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.65: Çift kanatlı ahşap kapısı, sofaya bakan ahşap penceresi ve iç mekanı ile 7 Numaralı odanın resimleri (Kişisel arşiv, 2019)

4.2.2 Rum Konutu Plan Tipolojileri

Literatürde Rum konut plan tipolojileri Türk konut plan tipolojileri gibi kategorileştirilmemiş, net belirtilmemiştir. Ancak Rum konutları da kendilerine özgü plan şeması, cephe kurgusu ve malzemeleriyle belirli karakteristiklere sahiptirler. Plan kurgusu olarak Türk konutları gibi iç sofalı, dış sofalı olabilirken, cephedeki açıklıkları, cumbaları ve sokak ile kurduğu dışa dönük ilişkiyle Türk konutlarından ayırt edilebilmektedirler.

Soma tarihi dokusunda bulunan Rum konutları genellikle tuğla kâgir veya taş+tuğla kâgir yapımla inşa edilmiş, pencere ve kapıları söveli, tuğla silmeli, bodrum+1 kat, 2 veya bodrum+2 kattan oluşan yapılardır. Plan tipolojileri incelenen üç yapıdan ikisi yan (dış kapalı) sofalı plan özelliklerini gösterirken, biri iç sofalı plan tipolojisine sahiptir. İç sofalı plan tipolojisine sahip konutlarda; ortada sofa, iki yanda sıra odalar bulunurken, yan sofalı konutlarda; sofanın sağ veya sol kısmında oda/oda sıraları bulunur. Zemin katlarda giriş kapıları sofaya açıldığı gibi (Nadiren ‘rüzgarlık’ denen ön giriş kısmının var olduğu da görülmektedir.) üst katlarda da merdivenler sofaya çıkmaktadır. Plan tiplerine göre merdivenler zemin katta olduğu gibi üst katta

da iç sofaya veya yan (dış kapalı) sofaya çıkmaktadır. Odalara bu sofalardan ulaşılmaktadır. Ortalama her oda iki pencereden ışık alırken, yan sofalar; üç, dört pencereden ışık alarak daha aydınlık, geniş, ferah bir mekana sahip olmaktadır. İç sofalar ise yan (dış kapalı) sofalara göre daha karanlık olmaktadır; çünkü bu mekanlar yalnızca merdivenin çıktığı duvardaki (var ise) ve sofanın sonundaki pencereden ışık almaktadır. Bazı odaların sofaya bakan iç duvarlarında ahşap pencereler bulunmaktadır. Bu pencereler genellikle giyotin penceredir. Odaların bazılarında ahşap dolap ve yüklük bulunmaktadır.

Dokuda görülen Rum konutlarının neredeyse hepsinde bahçe bulunmaktadır. Bahçelere konut içinden ulaşılabilirdiği gibi, bağımsız yan giriş ile de ulaşılabilir. Bahçelerde tek katlı; mutfak, wc, depo gibi işlevlerin yer aldığı müstemilatların varlığı görülebilmektedir. Dokuda detaylı olarak incelenen Rum konutları aşağıdaki gibidir.

4.2.2.1 2 Envanter Numaralı Konut

Karamanlı Mahallesinde, Namık Kemal Caddesi'nin kuzey yönü başlangıcında yer alan konut, kentsel sit sınırları içinde bulunmaktadır ve tescillidir (Şekil 4.66). Günümüzde kullanım dışı olan konutun Namık Kemal Caddesi üzerindeki ön cephesinden iki girişi bulunmaktadır. Cephenin solunda bulunan demir parmaklıklı çift kanatlı kapıdan konuta, cephenin sağında bulunan demir kepenkli kısımdan ise dükkana giriş yapılmaktadır (Şekil 4.67). Parselde sokak-konut-bahçe düzeni vardır; sokaktan doğrudan konuta girilmekte, konuttan da arkada bulunan bahçeye çıkılmaktadır (Şekil 4.68). Bahçeye çıkış zemin kat giriş kapısının karşı çaprazında (kuzey yönündeki duvarında) bulunan çift kanatlı ahşap kapıdan yapılmaktadır. Yapı, iki yan parselde de bitişik nizamda bulunduğu için ön ve arka cepheden ışık almaktadır.

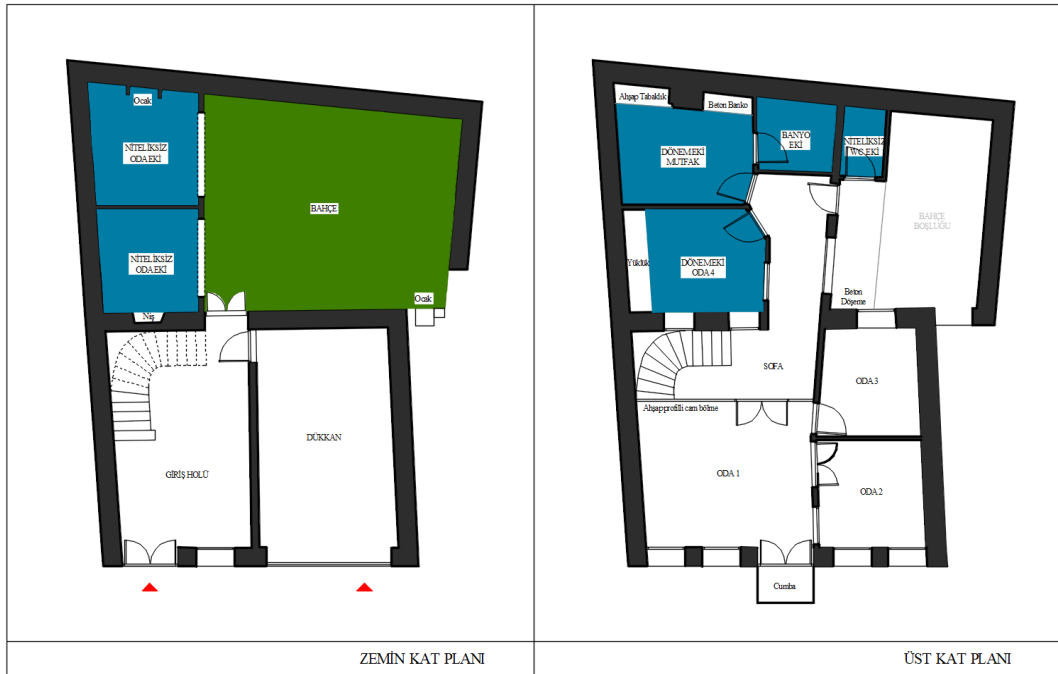

Şekil 4.66: Kentsel sit sınırına göre konutun konumu ve vaziyet planı

Şekil 4.67: Yapının ön cephesi (Kişisel arşiv, 2019)

Yapının karmaşık bir yapım sistemi bulunmaktadır. Ön cephe duvarı iki kat yüksekliğinde yığma tuğla sistemde inşa edilmiş, diğer duvarlar; zeminde tuğla hatıllı yığma taş duvar, üst katta da yer yer yığma taş + tuğla almalı duvar, yer yer yığma taş duvar olarak inşa edilmiştir. Yapı çok sayıda dönemsel müdahale geçirdiği için farklı sistem ve malzemede duvarların görüldüğü düşünülmektedir. Örneğin, zemin katta, bahçeye sonradan yığma tuğla ile betonarme sistem karışık nitelişsiz mekan eklemeleri yapılmış, üst katta da betonarme sistemden mutfak eki, yığma tuğla - beton karışımından banyo, wc ekleri gibi müdahaleler yapılmıştır. Konutun iç mekanında ara bölme duvarları bağdadi yapım tekniğinde inşa edilmiştir, ancak yapı zamanla ek olarak büyüdüğü için bazı dış duvarlar (yığma taş duvar) iç duvar olarak kalmıştır.

Şekil 4.68: Konutun zemin ve üst kat plan şemaları

Cephenin solunda bulunan giriş kapısı büyük bir giriş mekanına açılmaktadır (Şekil 4.69). Bu mekanda giriş kapısı haricinde sağda bulunan dükkana geçiş için bir kapı, bahçe çıkış kapısı, üst kata çıkan bir merdiven ve ön cepheye bakan çift kanatlı, demir parmaklıklı, ahşap kepenkli, ahşap bir pencere bulunmaktadır. Mekanın

zemini tuğla döşeme, tavanı ahşap pasalı tavandır. Giriş mekanının (Şekil 4.70) doğu duvarı bitişiğindeki dükkana geçiş kapısı oldukça kısa, tek kanatlı, ahşap bir kapıdır. Ön cepheden bağımsız girişi de bulunan dükkanın cephesi bütünüyle metal kepenk ile örtülmüştür (Şekil 4.71). Ev sahibinin anlatımına göre; kepenk, zamanında Soma'da bu işle uğraşan bir Rum tarafından yapılmıştır, kepengin tutma yerinde de imza olarak yazdığı Rumca bir yazı bulunmaktadır (Şekil 4.72). Yapının giriş cephesinde bulunan pencerelerdeki ahşap kepenkler de dâhil olmak üzere, tüm kepenkleri bu metal kepenk gibi özgündür.

Şekil 4.69: Konutun giriş kapısının içeriden görünümü (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.70: Giriş kapısından girildiğinde karşılaşılan mekan (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.71: Yapının ön cephesinde, sağda bulunan dükkan (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.72: a) Dükkanın yapının giriş mekanından yapılan girişi, b) Dükkan kepenginin açma yerindeki kepengi yapan Rum'un imzası (Kişisel arşiv, 2019)

Giriş mekanının kuzey duvarında yer alan kapıdan ulaşılan bahçede (Şekil 4.73) sonradan yapılan yarı açık servis mekanları bulunmaktadır. Ocak, niş gibi elemanların yer aldığı bu yarı açık mekanlar depo olarak da kullanılmıştır. Yapının giriş kotu ile bahçe kotu aynı kotta yapılmış olsa da parselin ön sınırıyla arka sınırı arasında yani yapının oturduğu kot ile yapının üstünde bulunan sokağının kotu arasında ciddi bir fark vardır. Üst sokak üst kotta yer aldığı (Yapının çatısıyla aynı hizadadır.) ve yapının bahçesi aşağı kotta yer aldığı için bahçe çok yüksek duvarlara sahiptir. Üst kata dönem dönem eklemeler yapılmasıyla, bahçenin yarısından fazlasının üstü kapanmak durumunda kalmıştır. Üzeri açık olan kısımda, köşede, tuğladan yapılmış bir ocak bulunmaktadır (Şekil 4.74 (b)).

Şekil 4.73: Bahçeden bahçe çıkış kapısının görünümü (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.74: a) Bahçe çıkış kapısının solunda bulunan sonradan yapılmış niteliksiz oda ekleri, b) Yüksek bahçe duvarlarından birinde bulunan tuğla ocak (Kişisel arşiv, 2019)

Giriş mekanının batı duvarına yaslanmış şekilde duran merdiven ile üst kattaki sofaya ulaşılmaktadır. Kıvrımlı, yumuşak hatlı L biçiminde olan bu merdiven, basamakları, rıhtı ve trabzanı ile ahşaptır (Şekil 4.75).

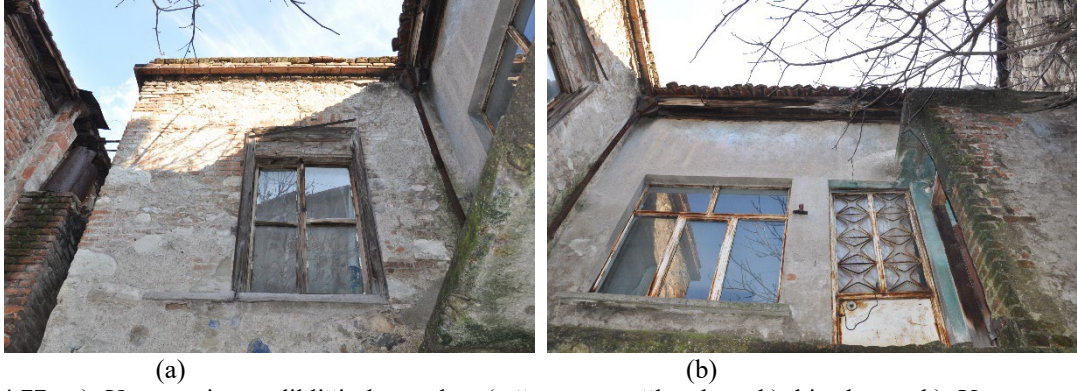

Şekil 4.75: Üst kattaki sofaya çıkan ahşap merdiven (Kişisel arşiv, 2019)

Merdivenin çıktığı sofanın özgünde kapalı dış sofa olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.76). Yapıda karşılaşılan izlere göre, yapı, inşa edildiği ilk dönemde üst katta 2 numaralı oda ile 3 numaralı odadan oluşmaktaydı ve günümüzde merdivenin çıktığı holden ahşap profilli cam bölme ile ayrılmış olan 1 numaralı oda sofa idi. Ancak yapının inşa edilmesinden kısa bir süre sonra üst katın kuzey bölümüne 4 numaralı oda eklenmiş, bundan bir sonraki dönemde de mutfak, banyo, wc birimlerinin eklemeleri yapılmıştır. 4 numaralı odanın sofaya bakan duvarının kalın olması nedeniyle bu duvarın, yapının yapıldığı ilk dönemde dış cephe duvarı olduğu düşünülmektedir. Bu eklerin yapının inşa tarihinden kısa bir süre sonra yapıldığının düşünülmesinin nedeni de kullanılan malzemelerin (duvarlardaki taş, pencerelerdeki ahşap) ve biçimin (giyotin pencereler) ilk dönemki yapı ile benzerlik göstermesindendir. Mutfak ile banyonun, 4 numaralı odanın yapılmasından sonraki dönemlerde eklendiğinin tespiti de bu mekanlarda farklı bir yapım sistemi olan betonarme yapım sisteminin kullanılmış olmasındandır (Şekil 4.77). Tüm bu eklemeler sonrasında sofa günümüzde iç sofaya benzer bir hal almış vaziyettedir.

Şekil 4.76: a) Merdivenin sofaya çıktığı nokta, b) Merdivenin çıktığı sofanın sonradan kapatılarak Oda 1' e çevrildiği mekan (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.77: a) Yapının inşa edildiği dönemden (yığma taş+tuğla alması) bir duvar, b) Yapının yapıldığı dönemlerden daha ileri dönemlerde yapılan (betonarme) duvar (Kişisel arşiv, 2019)

Merdivenden çıkıldığında sağda kalan oda (Şekil 4.76 (b)) evin en büyük odasıdır. Yaşamın çoğunlukla bu yüksek tavanlı, aydınlık, ferah odada geçirildiği düşünülmektedir. Zemini ahşap döşeme, tavanı ahşap pasalı tavan olan bu odaya, sonradan yapılan ahşap profilli cam bölmedeki çift kanatlı bir kapıdan girilmektedir. Odada ön cepheye bakan çift kanatlı, ahşap kepenkli iki adet ahşap pencere ve cumba bulunmaktadır. Cumbaya çıkış odanın zemin kotundan bir basamak üst kotta bulunan çift kanatlı ahşap kapıdan sağlanmaktadır (Şekil 4.78). Üst kottaki ahşap kirişlemenin devam ettirilmesiyle oluşturulan cumba, ön cephe duvarına sabitlenmiş metal payandalarla üç noktadan desteklenmiştir. Cumbanın üç tarafı da yarıya kadar ahşap bir malzeme ile yarıdan yukarısında da vitray camlar ile kapatılmıştır (Şekil 4.79).

Şekil 4.78: Oda 1' deki ön cepheye bakan pencereler ve cumba çıkış kapısı (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.79: Ön cephenin ortasında bulunan cumba (Kişisel arşiv, 2019)

1 numaralı odadan, 2 numaralı oda ile 3 numaralı odaya geçilmektedir. 2 numaralı odaya çift kanatlı ahşap bir kapıdan girilmektedir (Şekil 4.80 (a)). 1 numaralı odaya bakan ahşap giyotin bir iç pencereye sahip olan bu odanın ön cephedeki sokağa bakan da iki adet, çift kanatlı, ahşap kepenkli ahşap penceresi bulunmaktadır. Zemini ahşap döşeme, tavanı ahşap kaplama olan bu odanın yanında 3 numaralı oda bulunmaktadır. 3 numaralı odaya da tek kanatlı ahşap, dar bir kapıdan girilmektedir (Şekil 4.80 (b)). Zemini ahşap döşeme, tavanı ahşap kaplama olan odanın arka cephedeki bahçeye bakan bir, çift kanatlı ahşap penceresi bulunmaktadır.

Şekil 4.80: a) 2 numaralı odanın giriş kapısı ve 1 numaralı odaya bakan iç penceresi, b) 2 numaralı odanın yanından girilen dar girişe sahip 3 numaralı odanın görünümü (Kişisel arşiv, 2019)

Merdivenin solunda kalan, 4 numaralı oda, mutfak, banyo birimleri sofanın dar ve uzun kısmında tek sıralı olarak konumlanmaktadır. Bu mekanlardan 4 numaralı oda merdivenin sol bitişiğinde yer almaktadır. Odada merdivene bakan iki adet ahşap, giyotin iç pencere, bir adet de odaya girişin yapıldığı sofanın dar, uzun kısmına bakan çift kanatlı, ahşap iç pencere bulunmaktadır. Çift kanatlı olan pencere odadaki diğer iç pencerelerden uzunluk, genişlik ve biçim olarak farklı olduğu için sonradan açılmış gibi görünmektedir. Oda dış cepheye bakan penceresi bulunmadığı için, oda iç pencerelerden dolayı ışık almaktadır (Şekil 4.81). Zemin ahşap döşeme, tavan ahşap kaplama olan odanın batı duvarında, duvar genişliğinde ahşap dolaplar bulunmaktadır.

Şekil 4.81: 4 numaralı odanın ahşap giyotin iç pencereleri ve ahşap dolapları (Kişisel arşiv, 2019)

4 numaralı odanın kuzey bitişiğinde mutfak bulunmaktadır (Şekil 4.82). Mutfakta ahşap tabaklık, ahşap raflar, beton banko ve beton lavabo bulunmaktadır. Zemin beton, tavan ise diğer odalardan daha basit biçimde ve farklı renkte yapılmış ahşap kaplamadır. Banyoya bu mekandan geçilmektedir. Sofanın sonradan yapılan doğu duvarından dışarıdaki beton döşemeye açılan bir kapı ile wc ekine ulaşılmaktadır. Bahçenin üst hizasına sonradan yapılmış olan sofanın kuzey kısımları, betonarme döşeme ve wc eki yapının özgün diliyle uyumlayan niteliksiz eklerdir.

Şekil 4.82: Sonradan yapılan üst kattaki mutfak mekanı (Kişisel arşiv, 2019)

4.2.2.2 51 Envanter Numaralı Konut

Cuma Mahallesinin doğu kısmında, Yeşil Tuna Sokak'ta yer alan konut, kentsel sit alanı içerisinde bulunmaktadır, ancak tescilsizdir (Şekil 4.83). Sokaktan doğrudan konuta girilen, konuttan da arkada bulunan bahçeye ulaşılan parsel düzenine sahip konutun girişi Yeşil Tuna Sokak üzerindeki ön cepheden yapılmaktadır (Şekil 4.84). Çift kanatlı metal giriş kapısı sokak ile aynı kotta bulunmaktadır, ancak zemin kat iç mekan kotuna giriş kapısından dört basamak aşağı kotta inilerek ulaşılmaktadır. Konut, yan parseldeki yapılara bitişik nizamda bulunduğu için, arka ve ön olmak üzere iki cepheden ışık almaktadır. Parselin kuzeyinde (arkasında) bulunan bahçeye, giriş kapısının karşı hizasındaki kuzey cephe duvarında bulunan tek kanatlı metal kapıdan ulaşılmaktadır (Şekil 4.85). Bahçe kotu, zemin kat iç mekan kotundan bir basamak yukarıda kalmaktadır.

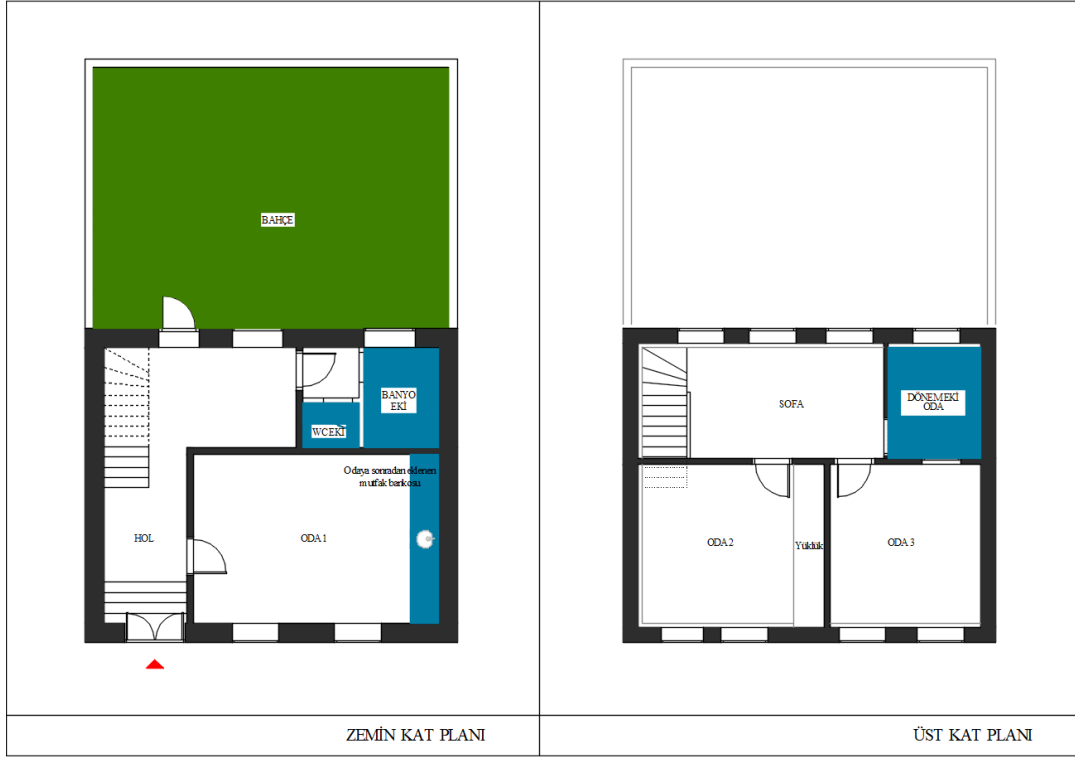

Şekil 4.83: Kentsel sit sınırına göre konutun konumu ve vaziyet planı

Şekil 4.84: Yeşil Tuna Sokak üzerinde yer alan konutun ön cephesi (Kişisel arşiv, 2019)

İki katlı olan bu Rum evi tuğla kâgir yapılmıştır. Zemin kat dış duvarları 55-60 cm, üst kat dış duvarları, zemin kat duvarlarından 10-15 cm geride yapılarak, 40-45 cm kalınlığında inşa edilmiştir. İç bölme duvarları da 15 cm kalınlığında bağdadi duvar tekniğinde inşa edilmişlerdir.

Şekil 4.85: Konutun zemin ve üst kat plan şemaları

Giriş kapısı zemin katta ters L biçiminde olan yan (kapalı dış) sofaya açılmaktadır (Şekil 4.86). Sofanın başlangıcında, sağda (doğuda) 1 numaralı oda bulunmaktadır. Evin en büyük odası olan bu mekan günümüzde salon+açık mutfak olarak kullanılmaktadır. Sokak kotundan dört basamak aşağıda bulunan zemin kattaki bu oda, sokağa bakan iki pencereden ışık almaktadır. Odanın doğu duvarında yeni mutfak dolapları ile bankosu bulunmaktadır. Sofanın kıvrılarak devam eden kolundan banyo ile wc mekanlarına ulaşılmaktadır. Bu kolda, wc-banyo ortak holü kapısının haricinde bahçeye çıkış kapısı ile bahçeye bakan çift kanatlı bir adet pencere de yer almaktadır. Wc ile banyo mekanı özgünde yer alan bir odanın içerisine ek olarak yapılmıştır. İç mekanı değiştirilen bu odanın, kapısının evin diğer oda kapılarıyla aynı ahşap kapıya sahip olması nedeniyle özgün olduğu düşünülmüştür. İçerisine iki duvar bölüntüsü yapılarak, kapının arkasında oluşturulan bir holün ardından, ayrı mekanlara sahip olan wc ile banyo mekanlarına ulaşılmaktadır (Şekil 4.87).

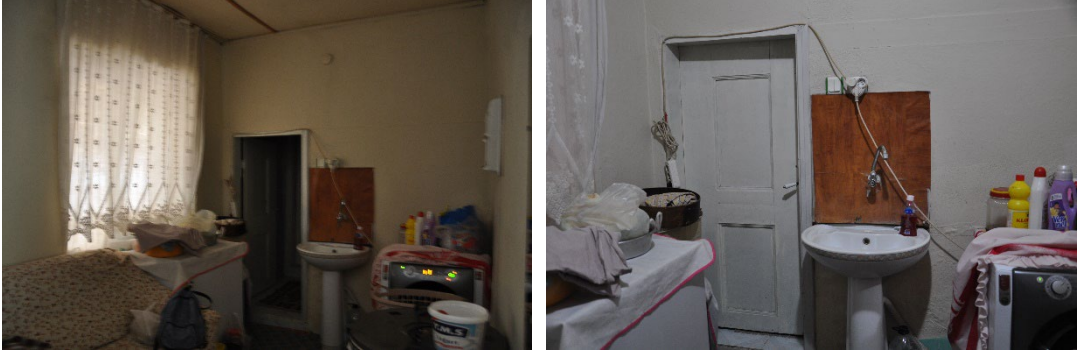

(a)

(b)

Şekil 4.86: a) Evin giriş kapısının sofadan görünümü, b) Evin giriş kapısından sofanın (merdiven ile bahçe çıkış kapısı da görülmektedir.) görünümü (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.87: Sofanın kuzey cephesindeki kolu ve buradan ulaşılan banyo, wc mekanlarının kapısı (Kişisel arşiv, 2019)

Zemini halı döşenmiş, tavanı duralit malzeme ile kaplanmış sofanın, batı duvarında, duvara yaslanmış, ahşap bir merdiven bulunmaktadır. Üst kattaki kapalı dış sofaya çıkan I biçimindeki merdiven, basamakları, rıhtları ve trabzanı ile ahşaptır (Şekil 4.88).

Şekil 4.88: Evin batı duvarında yer alan ahşap merdiven (Kişisel arşiv, 2019)

Üst katta bulunan iki odanın önünde yer alan sofa, kapalı dış sofa tipindedir (Şekil 4.89). Sofa, özgünde ön cephede bulunan iki odanın toplam genişliğinde ve bahçeye bakan yüksek, çift kanatlı dört ahşap pencereden ışık alacak şekilde tasarlanmışken, sonradan batı kısmına dönem eki olarak yapılan bir oda ile üç pencereden ışık alacak hâle getirilmiştir. Zemini ahşap döşeme üzeri halı kaplama, tavanı ahşap pasalı tavan olan sofa, zemin kata göre daha yüksek tavanlı, aydınlık bir mekandır.

Şekil 4.89: Üst katta bulunan kapalı dış sofadan bir görünüm (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.90: Kapalı dış sofanın ahşap pasalı tavanı (Kişisel arşiv, 2019)

Sofanın doğusunda bulunan, sonradan yapılmış odanın 1960-70' li dönemlere has camlı, ahşap profilli bölücü bir duvarı bulunmaktadır (Şekil 4.89). Bahçeye bakan bir penceresi olan bu oda günümüzde kiler olarak kullanılmaktadır. Oda, sofanın devamı olduğu için tavanı, sofanın ahşap pasalı tavanının devamıdır. Bu dönem eki olan odanın bitişiğindeki 3 numaralı odanın duvarında, buraya bakan ahşap giyotin bir pencere bulunmaktadır. Yani, diğer incelenen konutlarda görüldüğü gibi bu konutta da sofaya bakan iç pencere görülmektedir. 3 numaralı odada bu pencere haricinde, ön cephedeki sokağa bakan çift kanatlı, metal kepenkli, iki ahşap pencere bulunmaktadır (Şekil 4.91 (b)).

Şekil 4.91: a) Üst kat sofasında bulunan kapılar (soldaki kapı dönem eki olan odanın, sağdaki kapı 3 numaralı oda kapısının resmidir), b) Yapıdaki ahşap çift kanatlı pencere örneği (Kişisel arşiv, 2019)

3 numaralı odanın batısında bulunan 2 numaralı odaya da sofadan bir ahşap kapı ile ulaşılmaktadır (Şekil 4.91 (a)). Ahşap dolap, yüklük gibi elemanların bulunduğu odanın zeminine ahşap döşeme üzeri halı kaplama, tavanına da duralit malzeme kaplaması yapılmıştır (Şekil 4.92). Oda, ön cephedeki sokağa bakan iki adet çift kanatlı, metal kepenkli ahşap pencereden ışık almaktadır.

(a) (b)

Şekil 4.92: a) 2 numaralı odada bulunan ahşap dolap, yüklük elemanları, b) 2 numaralı odanın kapısı ile zeminini (Kişisel arşiv, 2019)

4.3 Taşıyıcı Sistem ve Malzeme

Alanda incelenen konutlarda taş kâgir üzeri ahşap karkas yapım sistemi, taş + tuğla alması kâgir yapım sistemi ve yalnızca taş kâgir/tuğla kâgir yapım sistemleri görülmüştür. Türk konutlarında zemin kat taş kâgir, üst kat ahşap karkas yapım sistemi görülmüşür. Rum konutlarında tuğla kâgir yapım sistemi veya taş kâgir üzeri tuğla kâgir yapım sistemleri görülmektedir. Zemin katları taş kâgir olan sistemde moloz taş duvar kullanılmış, aralara bağlayıcı olarak da ahşap hatıllar konulmuştur. Bu duvarların kalınlığı 50-80 cm arasındadır. Ahşap karkas sistem de zemin kat duvarının hatılları üzerine yerleştirilen ahşap iskelet (dikmeler ve payandalar) ve bu iskeletin arasındaki dolgu malzemesinden oluşmaktadır. Soma evlerinde ahşap karkas sistem, bağdadi (Şekil 4.100 (a)) ve himiş teknikleri ile kullanılmıştır. Sıva olarak da saman karıştırılmış killi çamur sıva kullanımı yaygındır. Yapılan bu kaba sıvanın üzerine ince kireç sıva uygulanmıştır (Şekil 4.100 (b)).

Şekil 4.100: a) Alanda görülen bağdadi dolgulu ahşap karkas sistem, b) Yığma taş duvarın üzerine kaplanmış kireç sıva örneği (Kişisel arşiv, 2019)

Rum konutları da taş veya tuğlaların taşıyıcı olacak şekilde, harçlarla üst üste konulduğu, döşemelerin de duvarlara tahta bindirme yoluyla monte edildiği yığma yapım tekniğiyle inşa edilmiştir (Bayülke, 2001). Yığma yapılarda zemin kat duvarları kalın, üst kat duvarları (tuğla da olsa taş da olsa) daha incedir. Böylece ahşap

kirişli döşemeler duvarın üstüne oturtulmaktadır. Türk konutunda da Rum konutunda da iç duvarlar bağdadi yapım tekniğiyle yapılmıştır.

Geleneksel konutların (Türk de Rum da olsa) döşemeleri ahşap kirişli döşemedir (Şekil 4.101). Ahşap kirişlerin üzerleri 20-25 cm genişliğinde ahşap döşeme ile kaplanmıştır (Şekil 4.102). Zemin kattaki ahşap kirişlemelerin veya kırma ahşap çatıların altı da çatının görünmemesi için yan yana çakılan kaplama tahtaları ile oluşturulmuş ahşap pasalı tavan ile örtülmüştür (Şekil 4.103).

Şekil 4.101: Ahşap kirişli döşeme örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.102: Ahşap kirişlemenin üzerine kaplanmış ahşap döşeme resimleri (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.103: Pasalı ahşap tavan örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

4.4 Cephe Kurgusu

Cephe kurguları Rum evi ve Türk evi olarak ayrılık göstermektedir. Bu bölümde plan tipine bağlı olarak değişen, cephe kurgusunda önemli rol oynayan üç mimari eleman ele alınacaktır; giriş kapıları, çıkmalar-cumbalar ve pencereler. Bu üç mimari eleman Rum evi ve Türk evi olarak ayrı paragraflarda incelendikten sonra konutlarda görülen cephe öğeleri detaylı olarak alt başlıklarda örneklendirilecektir.

4.4.1 Giriş Tipleri ve Kapılar

Konut giriş kapıları Rum ve Türk konutlarında farklılık gösterebilmektedir, örneğin; Rum konutlarında demir kapılar sıklıkla görülürken (Şekil 4.104), Türk konutlarında demir kapılar yerine ahşap kapılar sıklıkla görülmektedir (Şekil 4.105). Ancak bahçe kapıları her iki tipte de oldukça benzerlik göstermektedir (Şekil 4.106).

Rum konutlarında özgün giriş kapıları genellikle demir ve çift kanatlıdır. Bahçe kapıları ise tek veya çift kanatlı olarak değişebilen ahşap kapılardır. Bahçeye giriş sokak ile aynı kottan sağlanırken, konuta giriş merdivenler ile sağlanabilmektedir. Yükseltilmiş giriş tipine sahip birçok Rum konutu bulunmaktadır. İki yandan veya önden açılı merdiven tipleri bulunurken, merdivensiz, sokak kotundan konuta girişi olan yapılar da bulunmaktadır.

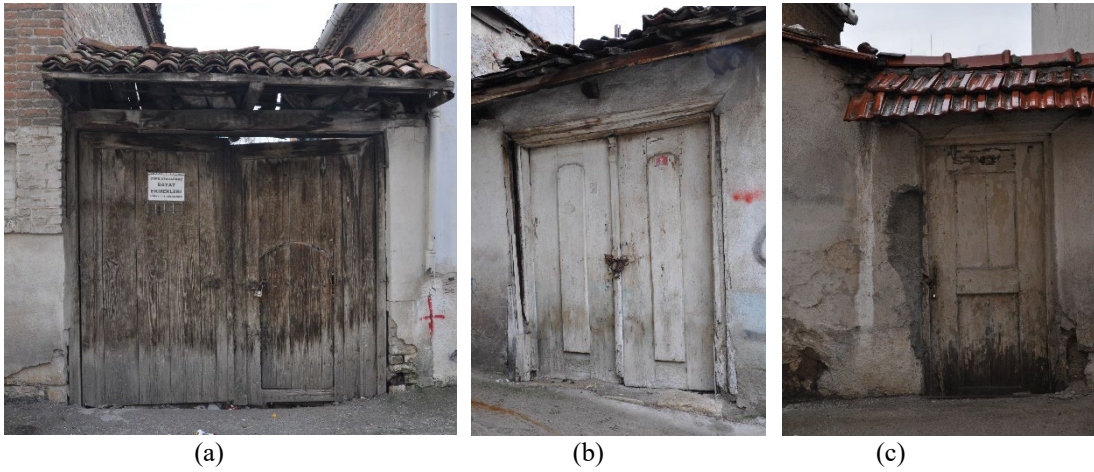
Şekil 4.104: Rum konutlarında görülen kapılar ve giriş tiplerinden bazıları (Kişisel arşiv, 2019)

Türk konutlarında girişler kimi zaman sokaktan yapılırken kimi zaman da avludan/bahçeden yapılmaktadır. Avlu/bahçe kapıları ahşap, tek veya çift kanatlıdır. Bu kapıların üstlerinde kapının genişliğinden daha geniş ölçülerde ahşap saçaklar bulunmaktadır. Eğimli ahşap payandaların üstündeki saçak üst yüzeyi alaturka kiremit ile kaplanmıştır. Bazı ahşap giriş kapıları günümüze ulaşamamış ve metal kapı ile yenilenmişlerdir. Konutların kapıları ise (Avludan geçiş yapılan veya sokaktan girilen) tek kanatlı veya çift kanatlı ahşap kapılardır.

Konut girişleri genellikle sokakla aynı kottadır, ancak eğimli sokakta olan yapılarda yüksek giriş tipi (Sokak kotundan yukarıda olan döşeme kotuna çıkmak için yapılmış merdivenler) görülebilmektedir.

Şekil 4.105: Türk konutlarında görülen kapılar ve giriş tiplerinden bazıları (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.106: (a), (b), (c) Rum konutlarında görülen bahçe/avlu kapı örnekleri, (d), (e), (f) Türk konutlarında görülen bahçe/avlu kapı örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

4.4.2 Pencereleler

Rum konutlarının pencereleri iki veya üç kanatlı ahşap pencere tipinde veya giyotin ahşap pencere tipindedir (Şekil 4.107). Üç kanatlı olan ahşap pencerelerin yan iki kanadı açılırken orta kanadı açılmamaktadır. Pencerelerin kanatları üstünde açılmayan kısa cam bölmeler de bulunabilmektedir. İki katlı yapılarda üst kattaki pencerelerde cephenin sağ ve solundaki pencere açıklıkları eşit olurken cephenin ortasında tek olarak yer alan pencere farklı genişlikte ve tipte (geniş olduğu için daha fazla kanat sayısına sahip) olabilmektedir. Bu geniş pencereler, iç sofalı plan tipine sahip konutlarda sofada bulunmaktadır.

Şekil 4. 107: Rum konutlarında bulunan pencere örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

Türk konutlarında zemin katlardaki pencereler sayıca az ve genişlikçe dar iken, üst katlardaki pencerelerin sayısı ve genişlikleri artabilmektedir. Dolayısıyla zemin kattaki pencereler (var ise) genellikle tek kanatlı, üst kattakiler çift kanatlı ahşap penceredir (Şekil 4.108). Bazı geniş açıklıklı örneklerde ise (cephenin ortasındaki pencere yanlardakilere oranla büyük olduğunda) üç veya dört kanatlı olabilmektedir. Bu geniş pencereler de Rum konutlarındaki gibi iç sofalı plan tipine sahip konutlarda sofanın ucunda bulunarak sofayı aydınlatmaktadır. Türk konutlarında üst katta bulunan pencerelerin çoğu çıkmalarda konumlanmaktadır. Çıkmalarda bulunan bu pencereler, en ve boy olarak genellikle $\frac{1}{2}$ oranlarında olmaktadır.

Şekil 4. 108: Türk konutlarında bulunan pencere örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

4.4.3 Cumbalar ve Çıkmalar

Cumba ve çıkma mekanları Rum ve Türk konutlarına göre özelleşmektedir; cumbalar Rum konutlarında, çıkmalar Türk konutlarında görülmektedir. Çıkmalar, mekansal olarak bulunduğu odanın devamı niteliğinde ve odanın döşemesinin uzatılmasıyla oluşturulmuşken, cumbalar bulunduğu oda veya sofadan haricen çıkılan, bağımsız bir mekandır.

Rum konutları genellikle bodrum+1 ve bodrum+2 kat yüksekliklerinden oluşmaktadır. Taş+tuğla kâgir veya tuğla kâgir yapım sistemine sahip olan bu konutların İki katlı olanlarında cumba örnekleri görülebilmektedir. Geniş odadan çıkılan, üç tarafı pencerelerle çevrili, balkon görevi gören cumbalar, metal payandalarla desteklenerek, cepheye sabitlenmektedir (Şekil 4.109). Bazı cumbalardaki pencerelerde vitray cam kullanımı göze çarpmaktadır (Ne yazık ki çoğu vitray cam örneği günümüze ulaşamamış, Soma Belediyesi arşivinde görülmüştür.).

Şekil 4.109: Rum konutlarında görülen cumba örneklerinden bazıları (Kişisel arşiv, 2018)

Türk konutları ise genellikle iki katlıdır, nadiren üç katlı örnekler de görülmektedir. Taş kâgir veya taş-tuğla kâgir ile ahşap karkas yapım sistemine sahip olan bu konutlarda üst katta çıkmalar bulunmaktadır. Evin büyüklüğüne ve plan kurgusuna bağlı olarak değişen çıkma sayıları tek veya çift olabilmektedir. Üst kattaki baş odanın veya sofanın uzantısı olan çıkmaların; gönye çıkma, iki yönden simetrik çıkma, cephe genişliği boyunca tek çıkma ve köşe çıkma örnekleri Soma'da görülmektedir (Şekil 4.110).

(a)

(b)

(c)

(d)

(e)

(f)

Şekil 4.110: Türk konutlarında görülen çıkmalardan bazıları (Kişisel arşiv, 2019)

a) Gönye çıkmalı bir yapıdan, b) ve c) iki çıkmalı yapılardan, d) de cephe genişliği boyunca oluşturulmuş tek çıkmalı bir yapıdan çekilmiş örneklerdir.)

4.4.4 Cephenin Mimari Öğeleri

Cephe kurgusunun ana elemanları incelendikten sonra cephenin karakteristiğini oluşturan mimari öğeler bu bölümde altı başlık altında açıklanacaktır. Rum, Türk konutu gibi karakter ayrımının okunabilmesini sağlayan, yapının yapıldığı dönemin tespit edilebilmesine ışık tutan, örneklerle irdelenecek olan bu mimari öğeler; silmeler, söveler, parmaklık ve kafesler, kepenkler, üçgen alınlık ve eli böğünde/metal payandalardır.

4.4.4.1 Silmeler

Rum konutlarında, silmeler; iki kat arasında (döşeme hizasında), saçakta ve pencerelerin altında sövelerin birleşmesiyle cephe boyunca ederek oluşturulmuştur (Şekil 4.111). Pencerelerin altından geçilen silme döşeme hizasından geçen silmenin üstünde bulunur, böylece yapının ikinci katında üç sıra silme görülmüş olur. Rum konutlarının Soma'daki örneklerinde kullanılan silme taşları çoğunlukla tuğla malzemedendir. Nadiren taş malzemeden de silme yapıldığı görülmüştür. Saçak silmeleri üç sıra olarak yapılırken (kirpi saçak biçiminde), kat silmeleri tek sıradır ve ortalama 7-8 cm yüksekliğindedir.

Şekil 4.111: Rum konutlarında görülen saçak ve ara kat silmeleri (Kişisel arşiv, 2019)

Türk konutlarında, silmeler; iki kat arasında (döşeme hizasında) yani çıkma altlarında ve saçak altlarında (Rum konutlarındaki sıklıkta görülmez.) görülmektedir. Türk konutlarında çatıların geniş ahşap saçakları olduğu için saçak altlarında çoğu zaman silme bulunmaz. Bazı yapılarda saçak silmelerinin altında bitkisel bezemeler şeklinde kalemişi örnekleri görülmektedir. Soma'daki örneklerde Türk konutlarında kullanılan silmelerin yalnızca ahşap malzemeden yapıldığı görülmüştür (Şekil 4.112). Saçak silmeleri ile kat silmeleri aynı kalınlıkta yapılmıştır. Kalınlığı 7-8 cm olan Rum konut silmelerine göre (Kat silmeleri 7-8 cm' dir, saçak silmeleri üç sıra olduğu için toplamda 21 cm' dir) Türk konutlarının silmeleri 18-20 cm civarı ile daha kalındır.

Şekil 4.112: Türk konutlarında görülen ahşap silmeler (Kişisel arşiv, 2019)

4.4.4.2 Söveler

Rum konutlarında pencere ve kapı kenarlarında söve bulunması tipik bir özelliktir. Malzemesi taş veya tuğla olabilen bu söveler duvardan 3-4 cm çıkıntılı ve pencereyi çerçeveleyecek şekildedir. Yanlardaki ve üstteki söveler eşit genişlikte olurken aşağıdaki söveler daha kısadır. Bazen pencerelerin altındaki söveler birleşerek kat silmeleri gibi cephe boyunca devam etmektedir. Bazı sövelerin üstü kemerli olurken, bazıları düz atkılıdır. Pencerelerin üstünde kemer varsa genellikle giriş kapılarının üstünde de kemer bulunmaktadır.

Şekil 4.113: Rum konutlarında görülen taş ve tuğla kapı, pencere söveleri (Kişisel arşiv, 2019)

Türk konutlarında kapı ve pencerelerin etrafında Rum konutlarındaki taş/tuğla sövenin boyutları kadar geniş olmayan ahşap söveler bulunmaktadır ve dört tarafı da eşit genişliktedir. Bu konutlardaki kapı, pencerelerin üstü çoğunlukla düz atkılıdır, Rum konutlarındaki kadar yaygın olarak kemer kullanımı görülmesi de nadiren kemerli kullanım görülmektedir (O da tüm pencereler de değil bir cephedeki pencerelerde veya tek cephe var ise ortadaki büyük pencerelerdedir).

Şekil 4.114: Türk konutlarında görülen ahşap kapı ve pencere söveleri (Kişisel arşiv, 2019)

4.4.4.3 Parmaklık ve Kafesler

Parmaklık öğeleri hem Rum hem Türk konutlarında görülebilirken, kafesler yalnızca Türk konutlarında görülmektedir. Alanda yapılan incelemelerde parmaklık örnekleri çok fazla görülmemiştir, bunun yapılarda kullanılan kepenkler nedeniyle olduğu düşünülmektedir. Kepenkler kapatıldığında güvenlik problemi de ortadan kalktığı ve kepenk kullanımı oldukça yaygın olduğu için demir parmaklıkların kullanımı azdır. Bu parmaklıkların konutlardan daha çok anıtsal yapılarda kullanıldığı görülmüştür.

Rum konutlarında; demir parmaklıklar giriş kat pencerelerinde görülebilmektedir, ancak özgün olan ve dönemini yansıtan parmaklıkların sayısı oldukça azdır (Şekil 4.115 (a)). Onların yerine standartlaşmış, yapının tarihi kimliğiyle örtüşmeyen ferforje parmaklıklar takılmıştır (Şekil 4.115 (c)).

Şekil 4.115: a) Rum konutlarında nadiren görülen özgün demir parmaklık örneği, b), c) Sonradan takılan demir parmaklık örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

Türk konutlarında parmaklık ve kafes kullanımı görülmektedir; bazen her ikisi birlikte kullanılmış, bazen ikisi de ayrı ayrı tek olarak kullanılmıştır (Şekil 4.116). Rum konutlarından farklı olarak Türk konutlarında ahşap malzemeden yapılmış parmaklıklar görülmektedir. Alanda görülen demir parmaklık kullanımlarının ise özgün olan ahşap parmaklıkların yerine, sonradan, daha geç bir dönemde yapıldıkları düşünülmektedir.

Türk konutlarında, parmaklıklardan çok daha sık görülen diğer bir cephe ögesi, mahremiyet korunurken dışarıyla olan görsel ilişkinin de kurulabildiği ahşap kafeslerin kullanımıdır (Şekil 4.117). Ahşap kafesler hem pencerelerde hem de varsa dış sofalı evlerin sofa kısmında daha geniş ölçülerde görülmektedir. Tüm Türk konutlarında kafese rastlanılmamıştır, bunun ahşabın çabuk bozulabilen bir malzeme olması sebebiyle günümüze ulaşamadığından mı yoksa o konutlara yapılmadığından mı olduğu bilinmemektedir. Ancak

kafeslerin günümüze ulaşan örnekleri birçok konutta görülmektedir. Bazı yapıların zemin katta bulunan pencerelerinde kafesle birlikte demir veya ahşap parmaklık kullanılmıştır.

Şekil 4.116: Türk konutlarında görülen parmaklık örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 4.117: Türk konutlarında görülen ahşap kafes örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

4.4.4.4 Kepenkler

Rum konutlarında; kepenk bulunan yapıların iki katlı olanlarında zemin kattakiler demir iken, üst kattakiler ahşap malzemedendir. Tek katlı olan yapılarda ise demir kepenk görülmektedir. Ancak bazı yapılardaki kepenkler günümüze ulaşamamıştır; bunlardan bazıları var olan menteşe izlerinden anlaşılmaktadır, bazıları da ahşabın çürümesi sebebiyle demir olan kepenkler ile değiştirilerek özgün halini kaybetmiştir. Bu nedenle bazı demir kepenkli olan yapıların özgün kepenklerinin demir mi ahşap mı olduğu bilinmemektedir.

Konut haricinde dükkan+konutun birlikte bulunduğu yapı tiplerinde de dükkanların kepenkleri demir olarak tasarlanmıştır (Şekil 4.118).

Şekil 4.118: Rum konutlarında görülen kepenk örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

Türk konutlarında kepenk çok tercih edilen bir cephe ögesi değildir; pencerelerde daha çok ahşap kafesler bulunmaktadır. Ancak konutların üst katlarında ahşap kepenk kullanımına nadiren de olsa rastlanılmıştır (Şekil 4.119). Rum konutlarında olduğu gibi metal kepenk kullanımı Türk konutlarında görülmemektedir. Yalnızca dükkan+konut tipinde dükkanlarda metal kepenk kullanıldığı görülmüştür.

Şekil 4.119: Türk konutlarında nadiren görülen kepenk örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

4.4.4.5 Üçgen Alınlık

Alanda bulunan cumbalı veya cumbasız, 2 veya Bodrum+2 katlı Rum konutlarında üçgen alınlık görülebilmektedir. Tuğla saçak silmeleri bu üçgen alınlığın etrafından dolanmaktadır ve genellikle üçgenin ortasında yapının hangi yıla ait olduğunu gösteren bir kitabe bulunmaktadır. Üçgen alınlık, cephede kullanılan malzemeden yapılır, cephenin devamı niteliğindedir (Şekil 4.120).

Şekil 4.120: Rum konutlarında görülen üçgen alınlık örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

Soma'daki Türk konutlarında üçgen alınlık nadiren görülen bir cephe ögesidir. Alanda yapılan çalışmalara göre günümüze ulaşan yalnızca üç Türk evinde görülmüştür (Şekil 4.121). Üçünde de yapının üst katında bulunan çıkma elemanının üzerine yapılmıştır. Rum konutlarında üçgen alınlığın taş malzemeden yapıldığı görülürken, Türk konutlarında ahşap malzemeden yapıldığı görülmektedir.

Şekil 4.121: Türk konutlarında görülen üçgen alınlıklar (Kişisel arşiv, 2018)

4.4.4.6 Eli Böğründeler / Metal Payandalar

Rum konutlarındaki cumba ile Türk konutlarındaki çıkmayı desteklemek için kullanılan bu öğeler kullanım yerleri açısından farklılık göstermektedir. Soma'daki konutlarda cumbaları desteklemek için dökme demir payandalar, çıkmaları desteklemek için eli böğründeler (ahşap eğimli payandalar) kullanılmıştır.

Alandaki Rum konutlarının çoğunda aynı eğrisel, organik şekilleri olan dökme demir payanda kullanılmıştır, metal payanda haricinde kıvrımlı taş malzemenin de kullanıldığı görülmüştür (Şekil 4.122). Cumbaların döşemesinin altından iki veya üç noktadan eğimli olarak vurulan bu öğeler konsolu güçlendirmek için yapılmaktadır.

Şekil 4.122: Rum konutlarındaki cumbalarda görülen dökme demir payanda örnekleri (Kişisel arşiv, 2018)

Türk konutlarında çıkmaları desteklemek için eğimli olarak üretilen payanların bir kısmı açık olarak bırakılmış, görünürken, bir kısmı da bağdadi çıtalar ile kapatılıp, kireç sıva ile sıvanmış vaziyettedir. Rum konutlarında cumbanın iki veya üç yerinde payanda yer alırken, Türk konutlarında payanda sayısı beş-altı adede varan fazlalıkta olabilmektedir (Şekil 4.123). Türkiye'nin farklı bölgelerinde görülen çıkma altı kolon ile destekleme burada görülmemektedir. Küçük bir yerleşim yeri olan Soma'daki örnekler mütevazidir, ahşap payandalarda kıvrımlı, işçilikli süslemeler görülmez.

Şekil 4.123: Türk konutlarındaki çıkmalarda görülen eli böğründe örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

5. ALANDA TESPİT EDİLEN KORUMA SORUNLARI ve SORUNLARA İLİŞKİN ÖNERİLER

Bu bölümde, bir önceki bölümde mimari özellikleri tanımlanan konutların bulunduğu alanlar ile Bölüm 2.1'de anlatılan ticari alanın koruma sorunları irdelenmekte ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri getirilmektedir. Alanda tespit edilen koruma sorunları ve önerileri yapı ölçeğinde ve doku ölçeğinde olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmektedir.

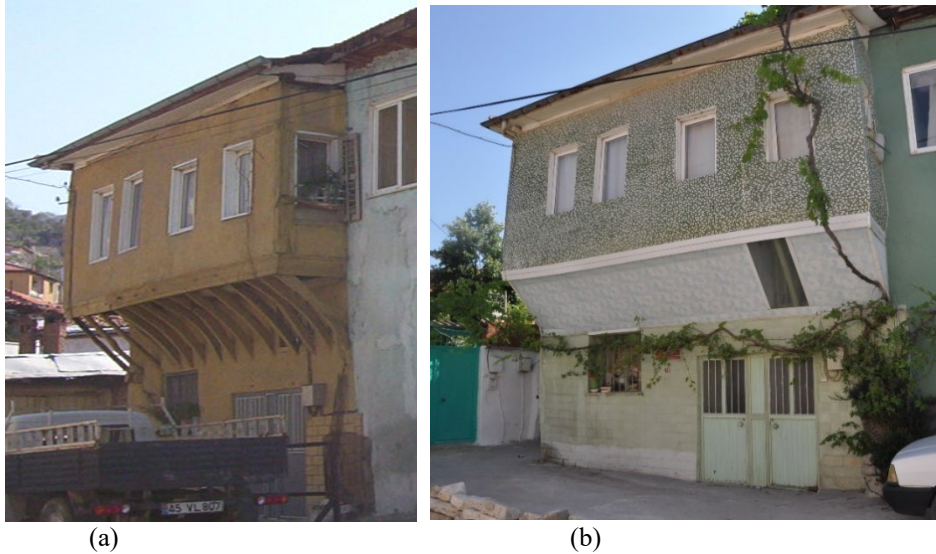
5.1 Yapı Ölçeğinde Tespit Edilen Koruma Sorunları

Yapılan alan araştırmaları sonucu yapı ölçeğinde tespit edilen koruma sorunları; insan kaynaklı bozulmalar ve koruma kararlarının geç ve yetersiz alınmasından kaynaklanan sorunlar ana başlıkları altında incelenmiştir. İnsan kaynaklı bozulmalar; yanlış kullanım ve onarımlar ile hatalı işlev kararları alt başlıklarında aktarılabacaktır.

5.1.1 İnsan Kaynaklı Bozulmalar

a) Yanlış kullanım ve onarımlar: Yanlış kullanımlar, yapı kullanıcılarının yapıyı eksik veya yetersiz gördüğü yönlerden, günümüz şartlarına uyarlamaya çalışmak suretiyle yapıda niteliksiz eklemeler yaptığı uygulamalardır. Yanlış kullanımlar yapının plan şeması, cephe kurgusu gibi mimari karakterinin değişimine yol açtığı gibi (Şekil 5.1), yapının strüktürel sisteminin değişimine/bozulmasına da yol açmaktadır.

• Yapının özgün ahşap doğramalarının pvc doğramalar ile, özgün ahşap kapılarının metal veya demir kapılar ile değiştirilmesi, cephe kurgusunda saçak bulunmayan yapılara polyester oluklu levhadan saçak eklenmesi, ön cephelere uydu, elektrik panoları, klima üniteleri gibi donatılar konulması (Şekil 5.2), özgün metal kepenk yerine ferforje parmaklık kullanılması, özgünde herhangi bir çıkması bulunmayan yapıların üst katlarına zemin kattan kolon destekli balkon eklenmesi (Şekil 5.3) gibi müdahaleler yapıların özgün cephe karakterinin değişmesine yol açmaktadır. Değiştirilen cephe kurgusuyla birlikte geçmişte yapı içinde bulunmayan mekanların (mutfak, wc gibi) yapı içine alınması, zemin kat ve üst katın farklı kişilerin kullanımı için ayrılması, açık dış sofalı plan tipindeki konutların sofalarının kapatılması gibi yapılan uygulamalar sonucu yapıların mekan kurguları da değişime uğramıştır.

Şekil 5.1: Özgün cephe karakteri ve malzemelerinin anlaşılamadığı, değişime uğramış bir konut örneği a) Yapının değiştirilmeden önceki özgün hali (Soma Belediyesi arşivi), b) Yapının günümüz durumu (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 5.2: Yapı cephelerinin niteliksiz eklerle kapatılması sonucu tarihi dokusu anlaşılmayan dükkan örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 5.3: Özgünde bir bütün olan yapının farklı ailelerin kullanımı için ayrılmasına ve özgün cephe kurgusunda olmayan balkon eki yapılmasına bir örnek (Kişisel arşiv, 2017)

Yapının strüktürel bütünlüğünün bozulmasına yol açan uygulamalar ise;

Bir yapının zemin kat ve üst kat olmak üzere iki katta veya yalnızca zemin kat içerisinde farklı ailelerin kullanımına ayrılması yapıda farklı kapı girişleri veya yeni ihtiyaçlardan kaynaklı pencereler gibi boşlukların kâgir duvarların içinde oluşturulması ile açılmasına yol açmaktadır (Şekil 5.4). Yapıda bu gibi yeni boşlukların açılması da taşıyıcı duvarların zayıflamasına neden olmaktadır.

Bazı özgünde tek katlı olan yapılarda üst kata betonarme yeni kat eklemeleri yapıldığı görülmektedir; bu niteliksiz ekler yapının zemin kat duvarlarının ve temelini üzerinde oluşan yükün artmasına sebebiyet vererek ciddi hasar oluşumlarına zemin hazırlamaktadır (Şekil 5.5).

Şekil 5.4: Yapıda, özgünde olmayan kapı ve pencere açıklıklarının oluşturulduğu bir örnek (Kişisel arşiv, 2018)

Şekil 5.5: Cephe kurgusunun değiştirildiği yanlış kullanımlara bir örnek

- a) Cengiz Han'ın Kazım Karabekir Caddesi cephesinden olan eski resmi (İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi), b) Hanın bugünkü durumu (Kişisel arşiv, 2019)

Yanlış onarımlar ise; yerel halkın malzeme veya strüktürel kaynaklı zarar gören evlerini nitelikli yardım almadan, bilinçsizce, evlerin tahrip olmasına neden olacak şekilde onarmalarıdır. İzinsizce yapılan bu onarımlar yapıların malzeme ve teknik kullanımlarının değişmesine, özgün öğelerinin zedelenmesine yol açmaktadır (Şekil 5.6). Zarar gören taş duvarların duvar dayanımı açısından bütünlük oluşturmayacak delikli tuğla ile tamamlanması, ısınma problemleri nedeniyle yapı açıklıklarının kapatılması, bozulmaya uğrayan çıkmaların yapının strüktürel sistemiyle uyumlayan betonarme sistemde yeniden inşa edilmesi, tavan ve döşemeler 'onarılırken' özgün ahşap tavan ve döşemelerin sökülerek yapı kimliğiyle uyumlayan malzemeler ile yenilenmesi gibi uygulamalar alandaki yanlış onarım örneklerinden bazılarıdır. Yapılan tüm bu uygulamalar da yapının tarihi ve estetik değerinin zarar görmesine neden olmaktadır (Şekil 5.7).

Şekil 5.6: a) Dokuda bulunan geleneksel bir yapının 'satılık' durumundaki özgün hali (Kişisel arşiv, 2017), b) Yapının satın alındıktan sonraki 'onarılmış' hali (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 5.7: a) Cengiz Han önünde bulunan dükkanın özgün hali (Kişisel arşiv, 2017), b) Dükkanın el değiştirdikten sonraki 'onarılmış' hali (Kişisel arşiv, 2019)

c) Hatalı işlev kararları: Soma'da bazı yapılara verildiği görülen hatalı işlevler yapının toplum tarafından kullanılmasını ve yaşamasını engellemektedir. Örneğin; dokudaki eski ticari merkezin önemli anıtsal yapılarından biri olan Nafiz Cengiz Han bugün Avcılar Derneği ve otoparkı olarak kullanılmaktadır. Kendi içine dönük olan bu dernek, insanların han içerisine girip çıkmasına olumlu bakmamaktadır. Yapıya işlev verilirken orada bulunan halkın görüşleri ve alanın ihtiyaçları dikkate alınmadığı için yapının çevresiyle uyum sağlayamadığı görülmüştür. Handa bulunan dükkanlardan yalnızca birini onararak kullanan dernek, diğer dükkanları kullanmadığı için onarmamıştır, bu da koruma çalışmalarının bütünüyle yapılamadığı handa çoğu dükkanın atıl durumda kalmasına sebep olmaktadır (Şekil 5.8). Avlunun otopark olarak kullanılması durumu ise 2004 yılında bir kamyonun hana giriş yaparken giriş aralığının üzerindeki özgün tavanı yıkması gibi geri dönülemez hasarlar oluşmasına yol açmıştır (Şekil 5.9). Dolayısıyla verilen işlev sonucu han, toplumsal bir amaç için kullanılmadığı ve yapının tarihi değerlerinin sürdürülebilirliğini sağlamadığı gibi koruma sorunlarına da çözüm üretmemektedir.

Şekil 5.8: Avcılar Derneği olarak kullanılan hanın onarılmayan, atıl durumda kalmış bölümleri (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 5.9: a) Hanın giriş kısmındaki tavanın yıkılmadan önceki hali (www.soma.bel.tr), b) Yıkıldıktan sonraki, günümüz hali (Kişisel arşiv, 2017)

5.1.2 Koruma Kararlarının Geç ve Yetersiz Alınmasından Kaynaklanan Sorunlar

Soma'da koruma amaçlı yapılan ilk çalışmalar 15.04.1998 tarih ve 7672 sayılı karar ile 28 tane kültür varlığının tescillenmesidir. Daha sonra, 15.05.2002 tarihinde İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 10664 sayılı karar ile Kentsel Sit Sınırı belirlenmiştir. Ancak Soma Belediyesi'nin sit sınırına yaptığı itiraz sonucu Koruma Kurulu kararı yeniden değerlendirerek, 02.04.2003 tarihinde sit alanını daraltarak, yeni sınırları belirten 11489 sayılı kararı almıştır. Alanın analiz edilmesi sonucu, bugünkü kentsel sit sınırını oluşturan bu kararın tüm nitelikli tarihi dokuyu kapsamadığı için doğru belirlenemediği tespit edilmiştir.

Soma Belediyesi'nin talebiyle 2007-2010 tarihleri arasında İller Bankası Genel Müdürlüğü, Şehircilik Dairesi Başkanlığı tarafından Soma Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanmıştır.

Dokuda, tescil statüsü kazandırılmış diğer 25 yapı da; 2002, 2004, 2016, 2018 yıllarında yapılan çalışmalar sonucunda belgelenmiştir (Ek 1).

Dokuda yer alan tescilli sivil mimarlık örnekleri ve bazı anıtsal nitelikteki yapıların terk, yanlış kullanım ve onarımlar gibi birçok nedenden kaderine terk edildiği tespit edilmiş ve hatta bir kısmının da günümüze taşınmadığı görülmüştür. Zamanında tescil statüsü kazandırılmış dokudaki yapılardan bazıları yerel yönetimlerin koruma denetlemeleri yapmaması nedeniyle günümüze ulaşamamıştır. Sivil mimarlık örneği olan 5 adet yapı ile Balcı Han ve Cengiz Han'ın konaklama bölümleri günümüze ulaşamayan tescilli yapılarıdır (Şekil 5.10, Şekil 5.11). Harabe durumuna gelen bu yapılar arasında tümüyle yok olan olan tescilli

yapılar da bulunmaktadır (Şekil 5.12). Strüktürel açıdan problemli olan yapılarda herhangi bir koruma önlemi alınmadığı ve koruma çalışmaları yürütülmediği için yapılar zarar görmeye devam etmektedir. Örneğin, geleneksel ticari merkezin anıtsal yapılarından olan Sabri Balcı Han'ının iki katlı olan giriş kısmı bu tezin yazılması sürecinde yıkılarak harap olmuştur.

Diğer bir koruma problemi de kaybedilen tescilli sivil mimarlık örneği yapı parsellerinin koruma altına alınmaması sebebiyle parsellerde dokuyla uyumsuz yapılaşmaların meydana gelmesidir. Tescilli parsellere kontrolsüzce inşa edilen bu gibi niteliksiz, betonarme yapılar, geçmişte orada bulunan özgün yapı izinin belleklerden silinmesine neden olmakta ve bulunduğu sokağın algısını değiştirmektedir.

Şekil 5.10: a) Balcı Han girişinin yıkılmadan önceki hali (Kişisel arşiv, 2016), b) Yıkıldıktan sonraki hali (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 5.11: a) Cengiz Han'ın konaklama biriminin yıkılmadan önceki hali (www.soma.bel.tr), b) Yıkıldıktan sonraki, günümüz hali (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 5.12: a) Koruma çalışmaları kararının doğru zamanda alınmaması nedeniyle kaybedilen, dokunun en eski yapılarından biri olan 214 Ada 50 parseldeki tescilli yapının yıkılmadan önceki resmi (Soma Belediyesi arşivi), b) Yapının yıkıldıktan sonraki, günümüz hali (Kişisel arşiv, 2017)

Alanda 156 tane nitelikli tarihi yapı bulunduğu tespit edilmiştir; bu yapılardan 53 tanesi tescillidir (53 tane tescilli yapıdan yukarıda bahsedilen 5 tanesi günümüze ulaşamamıştır). Tescil statüsü kazandırılmamış ancak dokuya uyumlu olan yapılar ise koruma altına alınamadıkları için yanlış kullanım ve onarım müdahaleleri görme veya sahiplerinin yeni yapı inşa etme isteği nedeniyle yıkılma tehlikeleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar (Şekil 5.13, Şekil 5.14).

Şekil 5.13: Dokuda bulunan nitelikli yapılardan tescilsiz olanlara örnekler (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 5.14: Hem kentsel sit dışında kalan hem de tescilsiz olan Soma'da başka örneği bulunmayan, nitelikli konut (Kişisel arşiv, 2019)

5.2 Doku Ölçeğinde Tespit Edilen Koruma Sorunları

Yapılan alan araştırmaları sonucu doku ölçeğinde tespit edilen koruma sorunları üç ana başlık altında incelenmiştir; imar uygulamalarından kaynaklanan problemler, terk problemi ve koruma kararlarının yetersiz olmasından kaynaklanan problemler.

5.2.1 İmar Uygulamalarından Kaynaklanan Sorunlar

a) Geçmişte verilmiş yanlış imar planı kararları: Soma'da 1985 ve 2003 yıllarında hazırlanmış imar planlarında verilen haklar kentin tarihi dokusunun korunmasını olumsuz etkilemiştir. Tarihi dokuda, kentsel sit içinde ve kentsel sit sınırı bitişiğinde 4-5 katlı yapılaşmaya izin verilmesiyle; ortaya gerek cephe düzeni gerek kütle boyutları geleneksel yapılarla uyum olmayan yapılar çıkmıştır (Şekil 5.15, Şekil 5.16). 2003 yılında onaylanan planda özgünü dar sokaklardan oluşan alanda yol genişleme çalışmaları yapmak suretiyle tarihi pek çok yapının yıkılması da önerilmiştir. Bu maddenin uygulanıp uygulanmadığı, uygulandıysa da hangi yapıların bu çalışmalar nedeniyle kaybedildiği bilinmemektedir.

Şekil 5.15: Bodrum + 1 katlı tarihi yapının yanında inşa edilen 5 katlı apartman yapısı (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 5.16: Çarşı Camii'nin yanında (eski Çukur Han'ın yerinde) inşa edilmiş, dokunun her yerinden göze çarpan ve silüeti olumsuz etkileyen 5 katlı apartman yapısı (Kişisel arşiv, 2019)

b) İmar faaliyetlerinin denetimsizliği: Alanda geçmişte izin alınarak inşa edilmiş dokuya aykırı yapılar bulunduğu gibi, izinsiz inşa edilmiş, çevresindeki tarihi yapıların algılanmasını güçleştiren yapılar da bulunmaktadır (Şekil 5.17). Tarihi yapıların üzerine betonarmeden yapılan ikinci kat ekleri, boş parsellere

sıkışık biçimde inşa edilen yeni betonarme yapılar, ekonomik geliri düşük kişilerce inşa edilen gecekondular yasal olmayan yollar sonucu ortaya çıkmış, doku bütünlüğünü bozan koruma sorunlarından biridir (Şekil 5.18).

Şekil 5.17: Tarihi dokuda bulunan izinsiz inşa edilmiş niteliksiz yapı örnekleri (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 5.18: Tarihi yapı arkasında kalan, silüeti olumsuz etkileyen, izinsiz inşa edilmiş yapı örnekleri (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 5.19: Tarihi dokuda bilinçsizce inşa edilen yapı boyutları geleneksel yapıların ezilmesine neden olmaktadır (Kişisel arşiv, 2019)

5.2.2 Terk Sorunu

a) Terke bağlı dokudaki yapılarda oluşan koruma sorunları: Terk, dokuda tespit edilen en büyük koruma problemlerinden biridir. Çoğu kentte olduğu gibi 20. yüzyılda değişmeye ve gelişmeye başlayan Soma kentinde de (Namazgah Mahallesi'nde) idari ve kamu yapıları odağında yeni bir merkez oluşturulmuştur. Kamu yapıları, idari yapılar, bankalar ve eğitim yapılarının bulunduğu yeni merkeze zamanla ticari dükkanların açılması, çarşıların kurulması, eski, geleneksel ticari merkezin canlılığını kaybetmesine neden olmuştur (Şekil 5.20). Ticari merkezin kayması, sanayileşme gibi yeni iş olanaklarının ortaya çıkması ve çağdaş dönemin şartlarında inşa edilen konut bölgeleri tarihi dokuda yaşayan halkın bulundukları alandan göç etmelerine yol açmıştır (Şekil 5.21).

Kentin tarihi dokusunu oluşturan Karamanlı, Cuma ve Samsacı Mahalleleri iç göç vermeye başlayınca dokuda bulunan yapılar terke bağlı olarak bakımsız kalmış, bozulma sorunları zaman içerisinde artarak devam etmiştir. Yalnızca sivil mimarlık örneği olan yapılar değil, değişen kentsel yaşam sonucu işlevini yitiren bedesten, han, hamam gibi anıtsal yapılar da kullanım dışı kalmıştır (Şekil 5.22).

Terk, yanlış onarım ve bakımsızlık gibi farklı nedenlerle dokudaki yapılarda çeşitli boyutlarda bozulmalar meydana gelmiş. Alandaki 156 geleneksel yapıdan strüktürel açıdan problemli olan 76 tanesi esaslı onarıma ihtiyaç duyarken, strüktürel açıdan sağlıklı olduğu düşünülen 65 tanesi basit onarıma ihtiyaç duymaktadır. Dokuda, yaşanan ve terk edilen konutların tespitini bu analizden çıkarmak mümkündür; onarıma ihtiyaç duymayan 15 yapı ile basit onarıma ihtiyaç duyan 65 yapı kullanıldıkları için süreç içerisinde periyodik bakımları yapılarak günümüze gelmiştir. Koruma problemlerinin yoğun olduğu, esaslı onarıma ihtiyaç duyan ya da harabe niteliğindeki yapılar ise terk probleminin yaşandığı, yıllar içerisinde geçirdiği çeşitli koruma sorunları sonucu sahiplenilmediği için periyodik olarak onarılamayan terk edilmiş yapılardır.

Şekil 5.20: Göç sonucu atıl durumda kalan, geleneksel ticari merkezdeki dükkanlardan bazıları (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 5.21: Terk sonrası bakımsız kalarak esaslı onarıma ihtiyaç duyacak hale gelmiş yapılara örnekler (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 5.22: Ticari merkezde işlevsiz kalan anıtsal yapılar (soldaki; Balcı Han, sağdaki; Bedesten) (Kişisel arşiv, 2019)

b) Terke bağlı dokuda meydana gelen sosyal problemler: Kentin tarihi dokusunun terk sonrası ekonomik düzeyi düşük kesimler tarafından kullanılmasıyla birlikte metruk yapıların evsizlerin barınma mekanı haline gelmesi alanın güvensizleşmesine, ötekileştirilmesine ve köhneleşerek atıl durumda kalmasına sebep olmuştur. Terke bağlı meydana gelen bu sosyal değişim sonucu tarihi doku, kentin diğer bölümleriyle entegre olamayan bir çöküntü alanı haline gelmiştir. Yakın çevrede yaşayan çoğu insan alana gitmekten çekindiği veya alanın sahip olduğu değerleri bilmediği için alanı hiç deneyimlememiştir.

5.2.3 Koruma Kararlarının Yetersiz Olmasından Kaynaklanan Sorunlar

Bölüm 5.1.2’de belirtildiği üzere, alanda 2003 yılında onaylanan bir kentsel sit sınırı bulunmaktadır. Sınırları eksik çizilmiş olan sitin çevresindeki tarihi doku incelendiğinde sınır dışında kalan oldukça nitelikli Rum ve Türk konutlarından oluşan mahallelerin bulunduğu görülmektedir. Hamidiye Mahallesi’nde bulunan Ulupınar Mevkii’ndeki (Halk arasında Muhacir mahallesi olarak bilinen yer) Rum konutları (Şekil 5.23), Samsacı Mahallesi’nde bulunan Karcılar Sokak’taki Türk konutları (Şekil 5.24) ve Karamanlı Mahallesi’nde

bulunan Kalem Sokak civarındaki Türk konutları (Şekil 5.25) kentsel sit sınırı dışında kalan nitelikli alanlardır. Bu mahallelerde bulunan yapılar, sit sınırı dışında kaldıkları ve koruma çerçeveleri belirlenmediği için her an yıkılma veya yanlış müdahaleler ile değiştirilme tehlikeleriyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Şekil 5.23 Ulupınar Mevkii'ndeki Muhacir mahallesinden bazı konut resimleri (Kişisel arşiv, 2017)

Şekil 5.24: Karcılar Sokak'taki nitelikli Türk konut resimleri (Kişisel arşiv, 2019)

Şekil 5.25: Damgacı Camii'nin yanındaki Türk konutlarından bazıları (Kişisel arşiv, 2017)

5.3 Yapı Ölçeğinde Üretilen Çözüm Önerileri

5.3.1 İnsan Kaynaklı Koruma Sorunlarına İlişkin Öneriler

• **Yanlış kullanım ve onarım uygulamalarına ilişkin öneriler:** Alanda korunması acil önem teşkil eden öncelikli yapılar belirlenip, koruma altına alındıktan sonra esaslı ve basit onarım gerektiren yapıların çatı onarımına başlandıktan sonra onarımlarının devam ettirilmesi gerekmektedir. Daha önce alandaki yapılarda yapılmış yanlış onarım ve kullanım sonucu değiştirilen mimari elemanlar da özgün biçimlerine döndürülmelidir.

Gelecek dönemlerde dokuda yapılacak onarımlarda başka yapıların da özgünlüklerini yitirmemesi için halk öncelikle tarihi yapıların değerleri ve onarımları konusunda bilinçlendirilmelidir. Eğitimler verilerek halka koruma bilinci aşılanmalı, koruma kararlarına ilgi ve güven duyması sağlanmalı ve uygulanması belirlenen projelerde halkın katılımı sağlanarak, onlar ile birlikte onarımlar yapılmalıdır. Bu süreçten sonra yerel yönetimler, evlerini onarmak isteyen parsel sahiplerine destek olmalı, onları yönlendirmeli ve finansal kaynak problemlerinin çözümü için de bakanlıkların hibe destekleri ve uluslararası fonlar konularında bilgilendirmelidir.

Onarım süreci başladıktan sonra yerel yönetimlerdeki ilgili KUDEB birimi ile koruma kurullarının belli periyotlarda bu yapılarda denetlemeler yapması aynı koruma problemlerinin tekrarlamaması konusunda önem teşkil etmektedir.

- **Hatalı işlev kararlarına ilişkin öneriler:** Hatalı işlev kararları verilen yapılarda, özgün işleviyle kullanılması mümkün olanlara özgün işlevlerine döndürülme kararı verilmeli, mümkün olmayanlara ise yapının mekansal kurgusuna uygun, alandaki ihtiyaçlara yönelik, kullanılarak yaşayacak işlev önerileri getirilmelidir (Gökçe, 2018). Venedik Tüzüğü'nün 5. maddesinde belirtildiği gibi; "Anıtların korunması her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanılmakla kolaylaştırılabilir" (Ahunbay, 2017). Dolayısıyla yapılara işlev önerilirken orada yaşayan halkın istekleri göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin dokuda oturan kadınların dışarda bir arada toplanabilecekleri kadınlar lokali, eğitim alabilecekleri halk eğitim merkezi, çocukların oyun oynayacak ve eğitim alacakları çocuk kültür-sanat merkezi gibi işlevler alandaki ihtiyaçların giderilmesine yönelik olan ve kullanılarak yaşaması sağlanacak mekanlardır.

5.3.2 Koruma Kararlarının Geç ve Yetersiz Alınmasından Kaynaklanan Sorunlara İlişkin Öneriler

- Zamanında tescillenmiş ancak koruma çalışmalarının yapılmaması nedeniyle günümüze ulaşamamış sivil mimarlık örneği yapılar ile günümüzde harabe durumunda olan anıtsal yapıların; Soma'daki tarihi kompozisyonun önemli öğeleri oldukları için, doku bütünlüğünün korunması ve kültürel kimliğin sürdürülmesi adına yeniden yapılmaları (rekonstrüksiyon) önerilebilir. Rekonstrüksiyon uygulamasının yapılabilmesi için yapıların tescil fişlerinden, eski fotoğraf ve restitütif belgelerinden, çevredeki dönem özelliği gösteren benzer yapılarından yararlanılmalıdır (Şekil 5.26). Eğer bu belgeler yeterli değil ise, projede faraziye dönecek noktalar yoğunlukta ise rekonstrüksiyon yapılması önerilmemektedir.

Şekil 5.26: Kısmi rekonstrüksiyonu önerilebilecek, İzmir 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivinde restitüsyon projesi çizimleri bulunan Sıtma Savaş Binası (Kişisel arşiv, 2017)

- Alanda tescilli olmayan, dokuya uyumlu 103 tane yapı bulunmaktadır. Bu yapılardan; tarihsel bir süreci yansıtan (tarihi belge ölçütü), yapıldığı dönemin sanat anlayışı, tekniği, yaşam biçimi ve kültürü hakkında bilgi

veren (zaman ölçütü) ve korunmaya değer güzellikte olanların (estetik değer ölçütü) koruma altına alınması ve gelecek dönemlere ulaşabilmesi için tescil statüsü kazandırılması gerekmektedir. Tescil niteliği taşıyan bu yapılar; 18-19. yüzyıl mimari özelliklerini yansıtan Türk, Rum konutları ve ticaret (dükkan) yapıları ile Cumhuriyet Dönemine ait olan konut yapılarıdır.

5.4 Doku Ölçeğinde Üretilen Çözüm Önerileri

5.4.1 İmar Uygulamalarından Kaynaklanan Koruma Sorunlarına İlişkin Öneriler

• Soma'da geleneksel ticaretin sürdüğü tarihi alan; dükkanları, bedesteni, hanları, hamamı ve cuma camisiyle tipik bir (küçük-orta ölçekli) Osmanlı kent merkezini yansıtan özgün dokuya sahiptir. Dokunun niteliğini bozan en temel etmen, kentsel sit alanı içerisinde ve kentsel sit sınırı bitişiğinde tarihi dokunun özgün mimari karakteri ile örtüşmeyen imar durumlarıdır. Söz konusu imar durumları 3-4 kat bitişik nizam betonarme yapıları tariflemektedir. Bu yapılaşma koşulları Soma'nın Osmanlı kenti karakterini zedelemektedir. Bu dokunun okunurluğunun arttırılması ve doku bütünlüğünün sağlanması için zamanında alınan yanlış imar kararları sonucunda yapılmış, dokuya; kütle, cephe düzeni ve silüet olarak aykırı olan yapıların ekonomik ömürlerini tamamlamalarından sonra yenilenmeleri sürecinde, İller Bankası Genel Müdürlüğü tarafından yapılmış koruma amaçlı imar plan hükümleri doğrultusunda; taban alan kullanımı, yapı nizamı, cephe oranları ve kat yüksekliği maddeleri dikkate alınarak inşa edilmesi gerekmektedir.

5.4.2 Terk Sorununa İlişkin Öneriler

Dokudaki yapılarda oluşan koruma problemleri ile meydana gelen sosyal problemlere birlikte çözüm üretmek için alanda canlandırma çalışmaları yapılmalıdır. Alanın kentle bütünleştirilebilmesini sağlamak, sosyal değişime duyarlı projeler üretmek ve sağlıklı bir yaşam ortamı oluşturmak için alanda yürütülecek çalışmalarda fiziksel ve sosyo-kültürel bütünleşmeyi sağlamak gerekmektedir (Akkurt, vd. 2017, s. 92). Alanda uygulanması gereken koruma-yaşatma çalışmaları sürecinde yapılacak mekansal müdahaleler için; dokuda nitelikli yapıların bir arada bulunduğu bir sokak pilot bölge olarak belirlenmeli, onarım çalışmalarının birinci etabı bu bölgeden başlayarak genişletilmelidir.

Tescilli anıtsal yapılarla bir merkez oluşturan ticari alanın aktif bir meydana dönüştürülmesi; esnafın alanda ticareti daha verimli yürütebilmesine, bugün halkın kokusu ve görünüşü nedeniyle şikâyet ettiği dere bölümünün sıhhileştirilmesine (Şekil 5.27) ve dere kenarlarında kentsel yeşil boşluklar oluşturularak halkın vakit geçirebileceği mekânların meydana gelmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca yapılara alanın ihtiyacına yönelik işlevler verilmesi, insanların bu alanda eğitim alabildikleri ve sosyalleşebildikleri mekânların oluşmasını mümkün kılacaktır. Tüm bu düzenlemeler sonucunda alanın yeniden yaşar hâle gelmesiyle, bölgede ortaya çıkan güvensizleşme ve tenhalaşma gibi sosyal sorunlarla; yapıların atıl kalması sonucu oluşan koruma sorunlarına da çözüm üretilebilecektir.

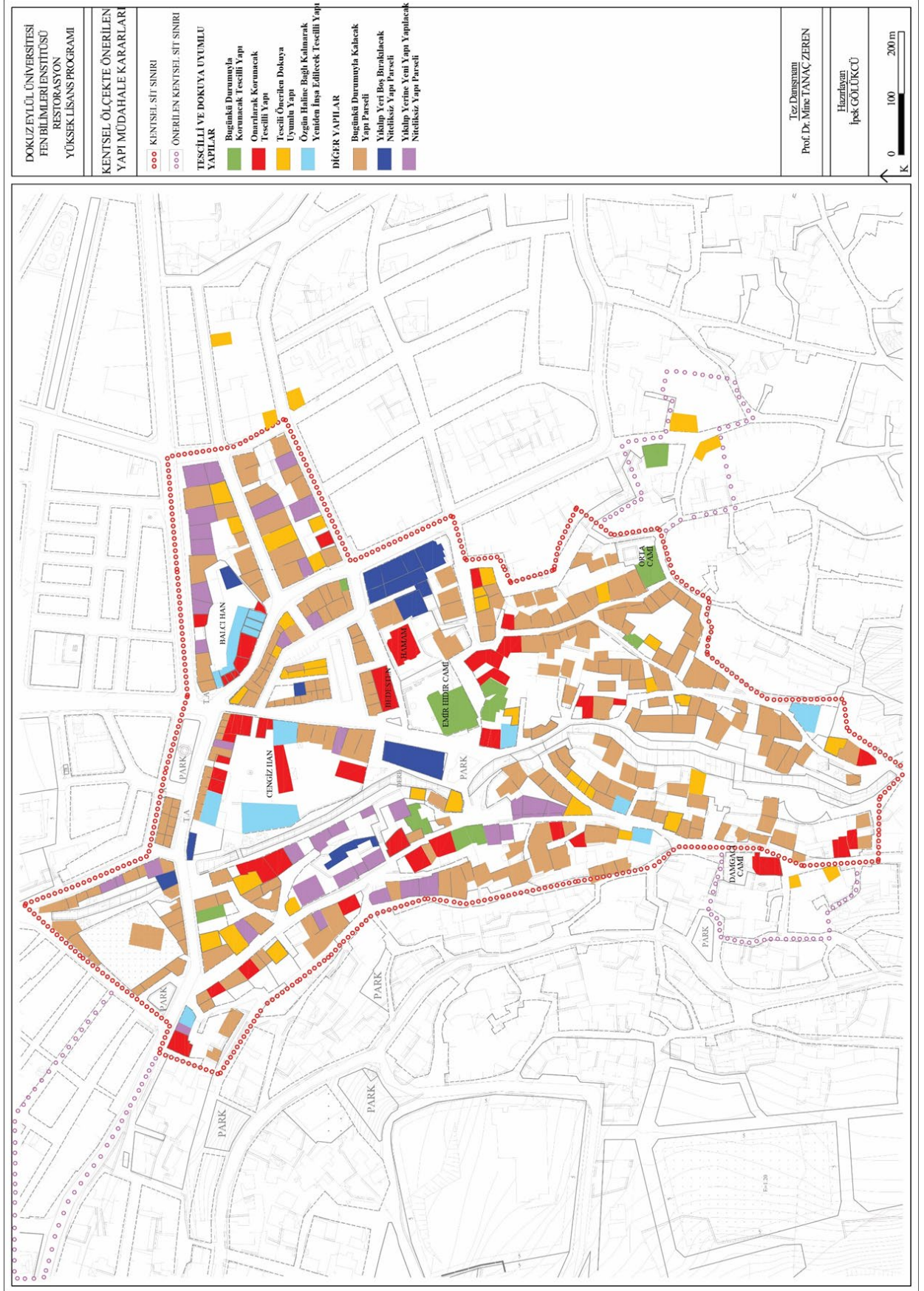
Şekil 5.27: Tüm tarihi doku boyunca devam eden, sıhhileştirilmesi önem arz eden dere yatağı (Kişisel arşiv, 2019)

Yürütülebilecek bu gibi çözüm önerileriyle birlikte halkın bu alana dair belleklerinde bulunan günümüze ulaşamamış kullanımların da yeniden canlandırılması alana dönüşlerin sağlanması açısından olumlu bir uygulama olacaktır. Örneğin; Cengiz Han önündeki, Emir Hıdır Camii'ne kadar uzanan caddede (Kazım Karabekir Caddesi'nde) sıra sıra çınarların bulunduğu ve bu yolda her çarşamba işlek bir pazar kurulduğu hem yapılan sözlü tarih araştırmalarından hem de 1888 tarihli salname kayıtlarından öğrenilmiştir (<http://www.somaolay.com.tr/130-yillik-bir-gelenek-soma-pazari.html>). Bu caddenin ortasında tarihi bir şadırvan olduğu da aktarılmıştır, ancak günümüzde bulunmamaktadır. O yolun tekrar ağaçlandırılması ve pazarın yeniden bu caddede kurulması sağlanmalıdır. Soma'nın farklı yerlerinde oturan yerlilerle kurulan iletişime göre; pazarın kurulması insanların bu bölgeye gelmesinde, bölgenin yaşamasında önemli bir olguydu. 19. yüzyıldan beri bu bölgede kurulan pazar kültürünü yeniden canlandırmak, insanların bu alanla tekrar buluşmasını ve belleklerindeki doku kimliğinin devam etmesini sağlayacaktır.

5.4.3 Koruma Kararlarının Yetersiz Alınmasından Kaynaklanan Sorunlara İlişkin Öneriler

- Alanda bulunan, tüm korunmuş tarihi dokuyu kapsamayan kentsel sit sınırının Bölüm 5.2.3' teki koruma probleminde belirtildiği üzere; Hamidiye Mahallesi'ndeki Ulupınar Mevkiini, Samsacı Mahallesinde bulunan Karcılar Sokak'ı ve Karamanlı Mahallesinde bulunan Kalem Sokak civarını kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir (Şekil 5.28).

- Alanda günümüze kadar yapılan tescil işlemlerinin de yetersiz olduğu görüşü ile tez çalışması kapsamında hazırlanan envanter çalışmasında 25 adet yapının daha kültür varlığı niteliği taşıdığı görüldüğü için, bu yapıların da tescil işlemlerinin başlatılması gerekmektedir.

Şekil 5.28: Yapı müdahale kararları paftası (Ağsakallı'nın (2006) s. 209'daki 'Uzun Dönem Bina Müdahale Türü' adlı harita çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur.)

5.5 Alanın Yaşatılmasına Yönelik Kentsel Tasarım Önerisi

Bir önceki bölümde tespit edilen koruma problemleri doku genelinde yaygın görülen problemler olmakla birlikte ticari merkez ile konut alanı kesişiminde kendini en net şekilde göstermektedir. Kesişim bölgesinde ticari alana ilişkin problemler ile konut alanına ilişkin problemler bir arada görülebildiği için doku genelinde görülen tüm bu problemlere hitaben öneri getirebilmek adına çalışma alanı olarak kentsel sit alanı ortasındaki Cuma Mahallesi, Katipoğlu Sokak civarı seçilmiştir. Seçilen bu alan; Bölüm 2.2.1’de tanımlanan çifte hamam, bedesten, Emir Hıdır Camii gibi anıtsal yapıların bir arada bulunduğu tarihi ticari merkez ile Bölüm 4’te irdelenen korunmuş geleneksel konutların kesişiminde bulunmaktadır (Şekil 5.29).

Şekil 5.29: Seçilen alanın Soma tarihi dokusu içerisindeki yeri (Google maps, 2019)

Bu bölümde, yukarıda tanımlanan çalışma alanı için üst ölçekli kentsel tasarım kararları üretilmiştir. Seçilen tarihi alana tasarım önerileri getirilirken Hatami (2013) ile Ünlü (2009)’ nün çalışmalarından da yararlanılmıştır. Söz konusu öneriler, bir önceki bölümdeki alan çalışmasında tespit edilen sorunları çözmeyi ve alanın tarihi ve kültürel potansiyellerini açığa çıkarmayı hedeflemektedir.

En temel sorunları; alanın yaşamaması, çekim noktası olma potansiyelini kaybetmiş olması ve kentin tarihi birikimini oluşturan kültür varlıklarının günümüze entegre olamayarak köhneleşme durumuna gelmesi olan alana yönelik üretilen tasarım kararlarının en önemli amaçları;

- Dokuyu tarihi değerlerin algılanmasını güçleştiren unsurlardan arındırarak görünür kılmak,
- Kentliyi tarihi dokuyla bütünleştirmek,
- Kentlinin tarihi dokuda vakit geçirebileceği, nefes alabileceği alanlar yaratmak,
- Dokunun tarihi kimliğinin sürdürülebilmesini sağlamak ve

- Eski ticaret merkezini yeniden canlandırmaktır.

Bu kapsamda dokuda genel anlamda yapılması önerilenler;

- **Dokunun sahip olduğu kültür varlıklarını onararak kent yaşamına katmak**

Kentin önemli anıtsal yapılarından olan çifte hamam, bedesten, Cengiz Han, Sabri Balcı Hanı ile nitelikli, dönemini yansıtan sivil mimarlık yapıları onararak kent yaşamına katılmalıdır. Özgün işlevleri kullanılabilecek olanlara kendi işlevleri, kullanılamayacak olanlara toplumun sosyal ve kültürel kullanımlarını arttırabilecek işlevler önerilmesi düşünülmelidir.

- **Yeşil alanlar ile kentsel boşluk oluşturmak**

Kurulduğu tarihten günümüze kadar şekillenen yoğun yapılaşma sonucu sıkışık bir alana dönüşmüş Soma tarihi dokusunda, kentlinin nefes alabileceği alanlar oluşturma gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu gereksinim ile birlikte dokudaki yeşil alan eksikliğini giderecek bir kentsel boşluk oluşturulması önerilmiştir.

- **Kentin tarihi kimliğinin önemli bir parçası olan derenin yeniden değerlendirilerek kent ve kentliyle ilişkisini kurmak**

Bölüm 2.1’de bahsedildiği üzere Soma’nın merkezinde ilk yerleşim Tarhala deresi kenarında başlamıştı. Ancak günümüzde dere kurumuş, atık alanına dönüşmüş, insanların yakınında bulunmak istemediği bir yer haline gelmiştir. Derenin sıhhileştirilerek, kentlinin yeniden dere kenarında vakit geçirebilmesini sağlamak alanın tarihi kimliğinin devam ettirilmesi açısından önem teşkil etmektedir.

- **Organik sokak dokusunun zarar görmemesi için alanı yayalaştırarak, araç trafiğine kapatmak**

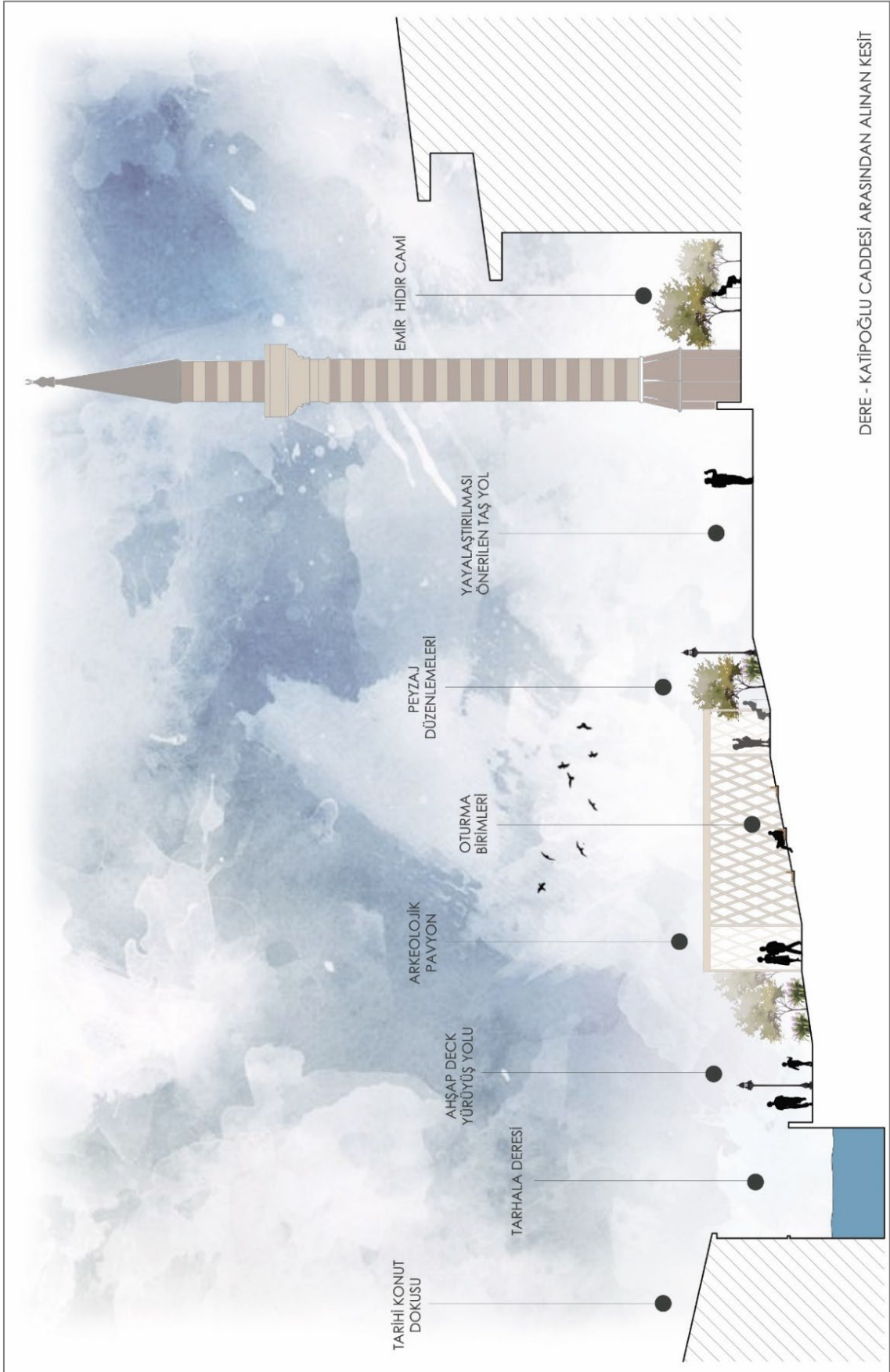
Tarihi dokudaki sokakların çoğu dar olduğu için araçların geçişi sırasında zarar görmüş köşe yapılar bulunmaktadır. Tarihi yapıların bazı cephe elemanları bu nedenle yitirildiğinden, buna bağlı bozulmaların devam etmemesi için alanın araç trafiğine kapatılması önerilmektedir.

Yukarıda bahsedildiği üzere dokuda oluşturulmak istenen yeşil kentsel boşluk için en uygun parsel, ticaret merkezi ile konut alanı arasında, Tarhala deresi kenarında konumlanan, önceki bölümlerde belirtilen, eski Çukur Han’ın bulunduğu parseldir. Katipoğlu Sokak’tan dereye doğru eğimli olan parselde, dereye bakacak şekilde, topografyaya uygun oturma birimleri yerleştirilmesi, yeşil alan ve ağaçlar ile peyzaj düzenlemesi yapılması, dere üzerinde bulunan yapının kafe işlevinde değerlendirilip kafenin açık alanın bu kentsel alanın güneyinde konumlandırılması ile alana canlılık getirilerek, vakit geçirebilecek alanlar oluşturulması ve kafeye yakın yerde çocuk oyun parkı yapılması önerilmiştir. Dere boyunca tarihi doku devam ettiği için (Güneyde geleneksel konutların, kuzeyde Cengiz Han’ın yanından devam etmektedir.), insanlara bu dokuyu bir hat boyunca deneyimletmek adına dere kenarında, ahşap deck malzemedi, tarihi dokuya uyumlu olarak tasarlanan aydınlatma elemanları ve oturma birimlerinin belirli sıralarla yerleştirildiği bir yürüyüş yolu tasarlanması önerilmiştir (Şekil 5.30, Şekil 5.31).

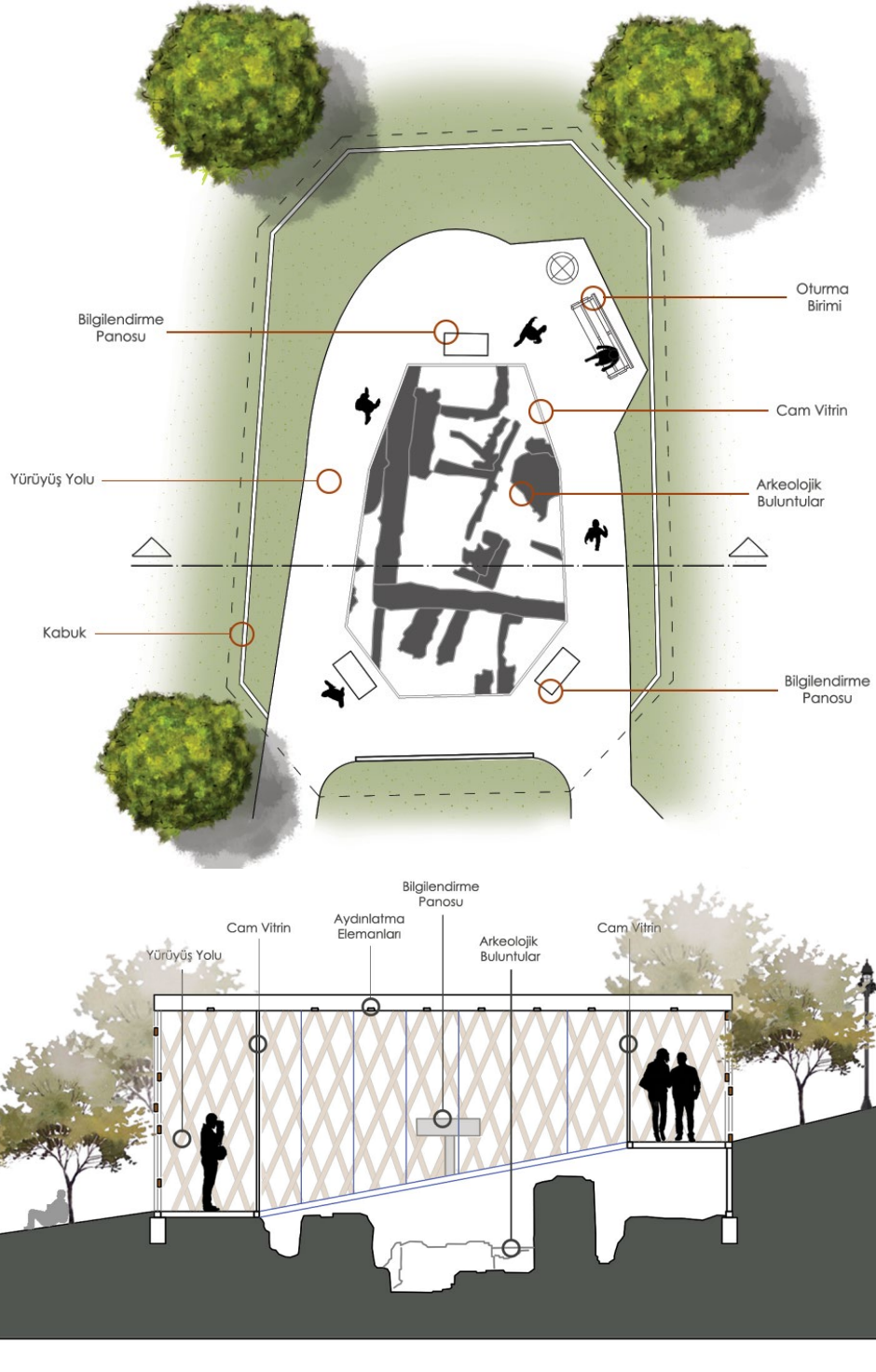
Bunların yanı sıra bu alanın tercih edilmesinde en önemli sebep, tarihi ticari merkezin kaybedilen anıtsal yapılarından biri olan ve hala Soma yerlilerinin belleklerinde bulunan Çukur Han’dır. Rant kaygısına yenik düşerek yıkılan tarihi yapının temel kazılarının yapılması ve ortaya çıkarılan buluntuların (temel duvarları gibi) bir cam yüzey ile korunarak sergilenmesi, kent yaşamına katılması düşünülmüştür. Bunun için alandaki tarihi yapıları gölgelemeyecek, silüeti olumsuz etkilemeyecek, kentsel alandaki insan ölçeğini aşmayacak, hafif strüktürden bir ‘arkeolojik pavyon’ yapılması önerilmiştir. Tasarlanan parselde, yürüyüş yolunun devamında bulunan pavyonda, hanın ulaşılabilen tarihine, fotoğraflarına ve mimari özelliklerine dair bilgilendirme panoları yerleştirilmeli, arkeolojik buluntular tavandaki spot lambalar ile aydınlatılmalıdır. Cam yüzeyin etrafını saran kabuk, görsel açıdan geçirgen olan, çevredeki insanlara içinde ne bulunduğuna dair ipuçları veren, tarihi çevreye uyumlu bir malzeme tercih edilerek yapılacak bir ‘ızgara’ şeklinde olmalıdır (Şekil 5.32).

Şekil 5.30: 1/500 ölçekli kentsel tasarım önerisi

Şekil 5.31: Seçilen çalışma alanına önerilen kentsel kesit

Şekil 5.32: Önerilen arkeolojik pavyon plan ve kesit detayı

Çalışma alanında kentsel mekan oluşturmaya yönelik üretilen bu gibi tasarım kararlarıyla birlikte seçilen alanda bulunan kültür varlıklarının korunmasına yönelik önerilere de aşağıda yer verilmiştir.

Emir Hıdır Camii: Manisa ve çevresinde birçok özelliği yönünden benzerine rastlanmayacak kadar değerli ve nitelikli olan bu caminin revaklı olan tüm cepheleri (kuzey ve batı) cam doğrama ile kapatılmıştır. Yapılan bu uygulama, cephelerdeki kalemışlerinin, çift kanatlı ahşap giriş kapıları üzerinde bulunan ahşap mükebbirelerin, son cemaat duvarlarında bulunan mihrap nişlerinin ve söveli, lokma demir parmaklıklı cephe açıklıklarının algılanmasını engellemektedir. Bu nedenle caminin tarihi ve estetik kimliğinin algılanabilmesi için revakların arasına yerleştirilmiş doğramaların kaldırılarak, yapının özgün cephe düzenine döndürülmesi gerekmektedir.

Bu niteliksiz müdahale dışında cami, onarıma ihtiyaç duymamaktadır. Ancak cepheye yapılan müdahalenin yapının özgün mimari özelliklerinin algılanmasını engellediği gibi, caminin bahçesine yapılan niteliksiz wc, abdestlik, imam evi gibi eklerin de yapının algılanmasını güçleştirmesi nedeniyle bu birimlerin kaldırılarak, cami bahçesinde yeniden çevre düzenlemesi yapılması önerilmiştir. Gerekli olan birimlerin parselin güneydoğusunda, caminin algılanmasını engellemeyecek ve cami ile hamam, cami ile Katipoğlu Sokak arasındaki görsel ilişki etkilemeyecek bir konuma yerleştirilmesi önerilmiştir. Bu düzenleme ile birlikte bahçede, ağaçlar ile gölgelendirilmiş oturma birimleri ve aydınlatma elemanları düzenlemeleri yapılmalıdır.

Bedesten: Esaslı onarıma ihtiyaç duyan bedestenin restore edilerek özgün işlevine yakın olan 'El Emeği Sergi ve Satış Yeri' işlevinde kullanılması düşünülmüştür. Bedestene, ticari merkezin kalbinde ve alanda yeniden kurulması önerilen pazar aksında bulunduğu için yeniden ticari bir işlev önermek kullanılarak yaşamasını sağlayacaktır. El emeği sergi ve satış yeri; pazara yaptıkları yöresel yiyecekler veya el emeği ürünlerle katılmak isteyen kadınların ürünlerini sergiledikleri, sattıkları yerdir. Örneğin, Soma'da 2014 yılında yaşanan maden kazasının ardından bölgedeki kadınların mesleki beceri ve kişisel gelişimlerini desteklemek amacıyla 'Soma Kadın Atölyesi' kurulmuştur; bu kooperatifte kadınlar tarhana, reçel, salça, erişte, zeytinyağı, el emeği takılar, giysiler gibi ürünler yaparak satmaktadırlar. Yeni tanınmaya başlayan bu üretici kadın topluluğunun satış yerinin çarşıda bulunan bedestende olması yerli olan bu üretimi desteklemek açısından da olumlu olacaktır.

Hamam: Tarihi yapıların özgün işlevlerini devam ettirebilmeleri durumunda birincil işlevlerini korumalarının daha uygun olacağından, dokuda başka bir hamam olmadığı için bu hamamın kullanılabileceğinden ve hamamın konut bölgesine yakın olması sebebiyle yerel halkın yapıya kolaylıkla ulaşabileceğinden dolayı yapının özgün olan hamam işlevini sürdürebileceği düşünülmüştür. Tam olarak ticari alan ile konut alanı arasında yer alan hamama konutların bulunduğu sokaklardan (Örneğin; Hatipoğlu Sokak) geçiş bulunmamaktadır. Hamamın ticaret alanında yalnız kalarak yeniden kullanılmaz duruma gelmemesi için konut alanıyla arasında geçiş açılarak, bağlantı kurması önerilmiştir. Böylece esnaflar iş çıkışı ticaret alanından hamama ulaşabilirken, kadınlar da evlerinden ulaşabileceklerdir.

Konutlar: Seçilen çalışma alanı içerisinde bulunan, korunmuş konut dokusuna sahip Hatipoğlu Sokak'ın Soma'da yapılacak koruma çalışmalarında pilot bölge olarak belirlenip, gerekli müdahale kararları doğrultusunda onarımları yapılmalıdır (Şekil 5.33). Ticaret alanının güneyinde bulunan konut alanında, Bölüm 3.1.6'da belirtildiği üzere farklı hiçbir işlev bulunmadığı için alan, sosyal açıdan bazı koruma sorunlarına maruz kalmıştır. Bölüm 5.2.2'de belirtilen bu koruma sorunlarının çözümüne yönelik, alanda gençlerin ve çocukların vakit geçirebileceği, kadınların eğitim alabileceği mekanlar oluşturmak için bazı konut yapılarına halk eğitim merkezi, çocuk kültür-sanat evi, kafe gibi işlevlerin verilmesi önerilmiştir (Şekil 5.30). Bu işlevler önerilirken yapıların konumları ile bu işlevlere uygun olabilecek büyüklük ve plan şemasında olmasına dikkat edilmiştir.

Dere kenarına önerilen kentsel tasarım projesiyle birlikte dereye bulunan konutların da Şekil 5.34'te belirlenen müdahale kararları doğrultusunda onarımlarının yapılması gerekmektedir.

Şekil 5.33: Hatipoğlu Sokak için üretilen müdahale kararları

DERE SİLÜETİ

MÜDAHALE KARARLARI

- Esaslı Onarım Gerekliyenler
- Basit Onarım Gerekliyenler
- Çatı Onarımı Yapılacaklar
- Cephe Temizliği Yapılacaklar
- Nitelsiz Mimari Elemanları
- Özgün Elemanlar ile Değiştirilecekler

- Esaslı Onarım gerektiren yapıda sonradan kapatılan açıklıklar açılmalıdır. Açılan boşluklara yapı karakterine uygun malzemede kapı ve pencere doğramaları takılmalıdır.
- Çürümüş görünen ahşap çatıda onarımı yapılmalıdır.
- Yapının zemin döşemesi aşağıya doğru sehim yapmaktadır. Çatı onarıldıktan sonra duvarlarla birlikte askıya alınarak döşeme yeniden inşa edilmelidir. Yapı derenin üzerinde bulunduğu için volta döşeme üzerine rutubet önleyici yalıtım serilmelidir.

- Yapının dereye bakan cephesi grafitilerden ve yüzey kirliliklerinden arındırılmak üzere temizlenmelidir. Yapı dere içinde bulunduğu için zemin kat duvarının rutubete dayanıklılığı kontrol edilerek gerekli su yalıtımı sağlanmalıdır.
- Çatı onarımı yapılmalıdır.
- Açıklıklardaki pvc doğramalar çıkarılarak yapı karakterine uygun ahşap doğramalar takılmalıdır.

- Genel olarak iyi durumda olan yapıda nitelsiz olan pvc doğramalar özgün ahşap doğramalar ile değiştirilmelidir.
- Ön cephe bulunan kılcal çatınlara özgün harç ile uyumlu malzemelerle enjeksiyon yapılmalıdır.
- Yapı dere içinde bulunduğu için zemin kat duvarının rutubete dayanıklılığı kontrol edilerek gerekli su yalıtımı sağlanmalıdır.

Şekil 5.34: Derenin bulunduğu sokak için üretilen müdahale kararları

Sonuç olarak; tarihi dokuda iyileştirmeyi tek tek parsellerde gerçekleştirmek değil, doku bütününde 'bütüncül' bir tasarım yaklaşımı ile gerçekleştirmek daha korumacı bir yaklaşım olacaktır. Bütüncül koruma yaklaşımının bir ayağı da kentin tarihi kimliğinin önemli bir parçası olan geleneksel ticaretin sürdürülebilirliğini sağlamaktır.

Soma'da 1888 yılından beri Cuma Mahallesi'ndeki ticari merkezde kurulan ancak daha sonra yer değiştiren pazarın yeniden bu alanda kurulması yerlilerin, atıl durumda kalmış alana dönmelerini sağlayacak ve alandaki ticari hayatı destekleyecektir. Pazarın geçmişi ve önemi 1888 tarihli salnamede belirtilmiştir;

"Soma kasabasında her hafta çarşamba günleri pazar kurulduğu yazılı ise de halk arasında çok daha eski zamanlardan beri düzenli olarak her çarşamba günü, çarşı camisi civarında pazar kurulduğu ve bu pazara tüm köylerden yürüyerek ya da at, eşek veya deve sırtında gelenlerin olduğu söylenir. Çarşamba günleri Soma sokakları attan eşekten geçilmez, azgın eşeklerin pazar tezgahlarını alaşağı ettiği, satıcı sesleriyle eşek anırtısının birbirine karıştığı çok olurdu. Pazara gelen Somalılardan en sevdiği şey; pazar ekmeğinin arasında tahin helvası yemektir. Velhasıl her Çarşamba Somalılardan hemhal olduğu bir şenlik günüydü." (Aktaran; Adıbelli, 2018).

Haftanın belirli günleri Kazım Karabekir Caddesi'nde, Cengiz Han ile Bedesten arasında kurulması önerilen pazar için sökülür takılabilir sistemde, modüler bir üst örtü tasarlanmalıdır. Yerlilerin bu sokağa dair kolektif belleğinde bulunan sıra ağaçların yeniden oluşturulması önerildiği için tercih edilen modüler üst örtü sistemi, yerleştirilen sıra ağaçların bulunduğu yerlerde boş bırakılacaktır (Şekil 5.30).

Bütüncül bir yaklaşımla tasarlanmak istenen alanda; pazara gelenlerin alışveriş için ticari dükkanlara ve el emeği ürünlerin satıldığı bedestene uğradıkları, dinlenme ihtiyaçları için Emir Hıdır Camii yanındaki (eski Çukur Han parselinde) alanda tasarlanan yeşil, kentsel alana gittikleri, yeme-içme ihtiyaçlarını dere kenarında önerilen kafede giderdikleri bir kurgu oluşturulmuştur.

6. SONUÇ

21. yüzyıla kadar kent merkezi olan Cuma Mahallesi'nde, 21. yüzyılda ülkede yaşanan idari, ekonomik ve sosyal gelişmeler sonucu kentlerde oluşan değişimlerin Soma'ya da yansması nedeniyle merkez, Cuma mahallesinden Namazgah mahallesine kaymıştır. Merkezin kaymasıyla birlikte yine bu tarihlerde Soma'ya sanayileşmenin gelmesiyle kent, yoğun dış göç alarak büyüme ihtiyacı duymuştur. Bunun sonucunda da eski yerleşim bölgesinden dış çepere (kuzeye) doğru yeni mahalleler kurularak kent genişlemeye başlamıştır. Yeni yerleşimlerin kurulmasıyla; tarihi dokuda oturan yerel halk o günün şartlarına uygun evlere taşınmak için eski evlerini terk etmiş, tarihi merkez önemini kaybetmiş ve yerlilerin bile birçoğunun haberdar olmadığı bir alana dönüşmüştür. Atıl durumda kalan tarihi dokunun korunarak geleceğe taşınması ve geleneksel konut kültürünün sürdürülebilirliğinin sağlanması için alanda yeniden canlandırma çalışmaları yapılmalıdır. Bu çalışmaların yapılması kentin tarihi dokuyla bütünleşmesi ve kentin tarihi kimliğinin sürdürülebilmesi açısından büyük bir önem teşkil etmektedir.

KAYNAKLAR

- Acun, H. (2013). *Türk kültür varlıkları envanteri 45 Manisa ilçeleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Adıbelli, H. (2018). *130 yıllık bir gelenek: Soma pazarı*. 03 Haziran 2018, <http://www.somaolay.com.tr/130-yillik-bir-gelenek-soma-pazari.html>
- Ağsakallı, Ö. (2006). *Cihangir Mahallesinin kent dokusundaki değişimler ve kentsel tasarım önerileri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ahunbay, Z. (2017). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon* (7. Baskı). İstanbul: Yem Yayınları.
- Akkurt, H., Çelik, H., Güner, D., Erdin, H. ve Özkaban, F. (2017). Tarihsel dokuda sosyal değişime duyarlı bir sağlıklılaştırma modeli; Patlıcanlı yokuşu - İzmir. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 16, 89-107.
- Akyüz, E. (1995). Geleneksel konut mimarisine ilişkin kavramlar. *Ege Mimarlık Dergisi*, 17, 38-40.
- Arıcıoğlu, S. (2014). *Osmanlı Dönemi'nde Soma*. İzmir: Soma Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bayülke, N. (2001). *Depreme dayanıklı betonarme ve yığma yapı tasarımı* (3. Baskı). İzmir: İnşaat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi Yayını.
- Cavid, İ. (2010). *Aydın vilayet salnamesi R. 1307/H. 1308*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cezar, M. (1985). *Tipik yapılarıyla Osmanlı şehirciliğinde çarşı ve klasik dönem imar sistemi*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınevi.
- Eldem, S.H. (1954). *Türk evi plan tipleri*. İstanbul: Pulhan Matbaası.
- Emecen, F. M. (2006). *Tarihin içinde Manisa*. Manisa: Manisa Belediyesi Kültür Yayınları.
- Faroqhi, S. (1993). *Osmanlı'da kentler ve kentliler* (2. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Fotoğraf Galerisi*, (b.t). 05 Kasım 2017, <https://www.soma.bel.tr/galeri-resimleri/23>.
- Gökçe, E. (2018). *Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi: Manisa ili Kurşunlu Han restorasyonu örneği*. Uzmanlık Tezi, İller Bankası Anonim Şirketi, Ankara.
- Günay, V. (2006). XVI. yüzyılda Tarhala örneğinde Batı Anadolu'da iskân değişimi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21, 107-122.
- Hatami, M. (2013). *Tarihi kent merkezlerinin koruma sorunları, Umriye tarihi kent merkezi üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Karadağ, A. (2005). *Soma'da değişen çevre, kent ve kimlik*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Kuban, D. (2017). *Türk ahşap konut mimarisi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kutlusoy, İ. (1971). *Soma*. İstanbul: Tan Matbaası.
- Kuyucu, İ. (1988). Geç Dönem Anadolu tasvir sanatından yeni bir örnek: Soma Damgacı Camii. *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, 4, 67-78.
- İlhan, G. (2019). *Manisa Soma'da bulunan Türk devri yapıları*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Özgün, C. (2008). Osmanlı ekonomi politığına kısa bir bakış (XVIII- XIX. yüzyıllar). *Tarih Okulu Dergisi*, 1, 5-17.

Soma Çifte Hamam Restorasyon Projesi. (2020, 18 Ağustos). Erişim adresi:
<https://www.facebook.com/daresmimarlik/posts/soma-%C3%A7ifte-hamam-restorasyon-projesi/3377506505632731/>

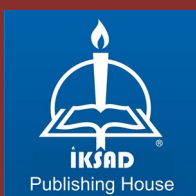
Şener, D. (2014). Soma Hızır Bey (Çarşı) Camii duvar resimleri üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies*, 9 (10), 715-738.

Tarihi değerleri, (b.t), 20 Temmuz 2018. <https://www.soma.bel.tr/sayfalar/tarihce/32>.

Ünlü, T. (2009). Kentsel dönüşüm sürecinin tasarlanması: Tarsus tarihi ticaret merkezi. *Planlama*, 3-4, 145-157.

EKLER**Ek 1:****Tablo A.1** Soma'da yıllara göre tescillenmiş kültür varlıkları (Soma Belediyesi, 2010)

KARAR TARİHİ	KARAR NO	ADA NO	PARSEL NO	MÜLKİYET	SIRA
15.04.1998	7672	181	2	özel	1
15.04.1998	7672	208	6	Vakıflar Gn. Md.	2
15.04.1998	7672	181	1 (Çarşı Camii)	Vakıflar Gn. Md.	3
15.04.1998	7672	79	26 (Balcı Han)	özel	4
15.04.1998	7672	175	7	özel	5
15.04.1998	7672	256	11	özel	6
15.04.1998	7672	255	2	özel	7
15.04.1998	7672	255	4	özel	8
15.04.1998	7672	238	5,6	özel	9
15.04.1998	7672	238	9	özel	10
15.04.1998	7672	238	13	özel	11
15.04.1998	7672	176	20	Maliye Hazinesi	12
15.04.1998	7672	206	1,2	özel	13-14
15.04.1998	7672	206	34	özel	15
15.04.1998	7672	206	20	özel	16
15.04.1998	7672	206	17	özel	17
15.04.1998	7672	214	50	özel	18
15.04.1998	7672	206	3	özel	19
15.04.1998	7672	206	4	özel	20
15.04.1998	7672	206	5	özel	21
15.04.1998	7672	206	6	özel	22
15.04.1998	7672	206	7	özel	23
15.04.1998	7672	203	55	Diyanet Vakfı	24
15.04.1998	7672	204	1	özel	25
15.04.1998	7672	203	39 (Orta Camii)	Vakıflar Gn. Md.	26
15.04.1998	7672	180	9 (Dükkan)	özel	27
15.04.1998	7672	240	28,29	özel	28-29
15.04.1998	7672	238	23	özel	30
15.04.1998	7672	238	29	özel	31
15.04.1998	7672	203	9	özel	32
15.04.1998	7672	240	9	özel	33
15.04.1998	7672	256	9	özel	34
15.05.2002	10664	255	20	özel	35
15.05.2002	10664	238	10	özel	36
03.01.2004	272	351	21,22,23,24,25,26,27	özel (Cengiz Han)	37-43
15.04.1998	7672	238	26	özel	44
15.05.2002	10664	3 adet çınar			-
15.04.1998	7672	256	9	özel	45
08.09.2016	6993	79	27,28,29,30,31,32,33	özel	46-52
14.09.2018	10179	78	17	özel	53

ISBN: 978-625-378-549-9